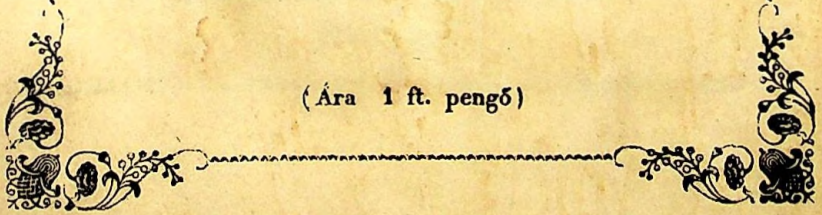


A
PESTEN FELÁLLITANDÓ
PROTESTANS
PRAEPARANDIA TERVE.

KÉSZITETTE
SZŐNYI PÁL
NEVELŐ.

(Ára 1 ft. pengő)



PROBATE RECORDS

OF THE COUNTY OF

NEW YORK

IN SENATE

AND ASSEMBLY

1850

BY

A

PESTEN FELÁLLÍTANDÓ

PROTESTANS

PRÆPARANDIA

TERVE.

A

PESTI PROT. FŐISKOLAI

VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

KÉSZÍTETTE

SZÓNYI PÁL

NEVELŐ.

BUDÁN,

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. EGYETEMI NYOMDÁBAN. 1846.

THE
HISTORY OF
THE
CITY OF
NEW YORK

BY
JOHN B. HOGAN & JOHN W. HOGAN

ELŐSZÓ.

Dicső nemzetünk olly számos s nagyszerű áldozatokat hozott, kivált a közelebb lefolyt másfél évtizedben, honunk és az emberiség oltárára, mintha e néhány percben kívánta volna utána élni, mit a mulandóság ölébe dőlt századok alatt szunyadott. De legyen szabad, e forró kebelvel ölelt közanya sértése nélkül, gyermeki nyíltszivűséggel kimondanom: hogy a nevelés szent ügye mellett nem követett még el mindent, mit már eddig el kell vala követnie. Országos a méltán leverő tekintet, látni, hogy a szegény magyar, — ki semmivel nem kevesebb, sőt némelly tekintetben, merem állítani, több testi s lelki ügyesség megszerzésére képessé tehető tulajdonokkal ellátva kezdi élete pályáját, mint a földtekén zsibongó nemzetek akármellyike, — ki nem fejtett szép tehetségei miatt, nem sokkal visz több miveltséget sirjába, mint mennyivel,

)

STATE OF MASSACHUSETTS

IN SENATE,

JANUARY 1861.

REPORT OF THE

COMMISSIONERS OF THE

LANDS

AND

MINES, IN RESPONSE TO A RESOLUTION PASSED BY THE SENATE, MARCH 1859.

ELŐSZÓ.

Dicső nemzetünk olly számos s nagyszerű áldozatokat hozott, kivált a közelebb lefolyt másfél évtizedben, honunk és az emberiség oltárára, mintha e néhány percben kívánta volna utána élni, mit a mulandóság ölébe dőlt századok alatt szunyadott. De legyen szabad, e forró kebelvel ölelt közanya sértése nélkül, gyermeki nyíltszívűséggel kimondanom: hogy a nevelés szent ügye mellett nem követett még el mindent, mit már eddig el kell vala követnie. Országos a méltán leverő tekintet, látni, hogy a szegény magyar, — ki semmivel nem kevesebb, sőt némelly tekintetben, merem állítani, több testi s lelki ügyesség megszerzésére képessé tehető tulajdonokkal ellátva kezdi élete pályáját, mint a földtekén zsibongó nemzetek akármellyike, — ki nem fejtett szép tehetségei miatt, nem sokkal visz több miveltséget sirjába, mint mennyivel,

)

STONINGTON, CONNECTICUT

BEAR LEAF

THE

STONINGTON, CONNECTICUT

STONINGTON, CONNECTICUT

STONINGTON, CONNECTICUT

BUDY

STONINGTON, CONNECTICUT

ELŐSZÓ.

Dicső nemzetünk olly számos s nagyszerű áldozatokat hozott, kivált a közelebb lefolyt másfél évtizedben, honunk és az emberiség oltárára, mintha e néhány percben kívánta volna utána élni, mit a mulandóság ölébe dőlt századok alatt szunyadt. De legyen szabad, e forró kebelrel ölelt közanya sértése nélkül, gyermeki nyíltszívűséggel kimondanom: hogy a nevelés szent ügye mellett nem követett még el mindent, mit már eddig el kell vala követnie. Országos a méltán leverő tekintet, látni, hogy a szegény magyar, — ki semmivel nem kevesebb, sőt némelly tekintetben, merem állítani, több testi s lelki ügyesség megszerzésére képessé tehető tulajdonokkal ellátva kezdi élete pályáját, mint a földtekén zsbongó nemzetek akármellyike, — ki nem fejtett szép tehetségei miatt, nem sokkal visz több miveltséget sirjába, mint mennyivel,

)(

néhány évvel az előtt, az élet nézőhelyére föllépett. Az emberi művelődés indóházai, alsóbb iskoláink, nincsenek illető számmal: a meglevők hátrább állnak, mint századunk *haladás* jelszava méltán igényli. Pedig áldozunk bár milliókat nemzeti színház, muzeum s több a maga nemében egyaránt szükséges és dicsőségünkre való országos intézetekre: félreismerhetlen emlékül hirdetik ezek Europa miveltebb nemzeteinek, hogy a századok álmából fölébredt keleti magyar a nyugoti műveltséget, *értelmesebb osztályával*, megközelíteni törekszik: de népünk alosztálya szegény egyéneire alig háromlik azokból, még mostanában, valami egyéb, mint, hogy azoknak építésénél, véritékes munkájok bérén, testöknek napontai táplálékot szereztek; vagy lebukva tán az állásról s nyakukat törve vétkezni végre megszűntek. Emeljük bár, a természet szavát tisztelő szent buzgalommal, a pórt, szolga láncából, közelebb szabad nemes ember társához: de ha gyöngédebb érzésre, ha korszerű értelemre s iparra segélléseért az eddiginél többet nem teszünk: úgy maga az mit politicali szabadságraért így tettünk, rajta s általa rajtunk is egyaránt átokká nem pedig áldássá válhatik. Ha egyleteket alkotunk, ha százezreket adunk ki évenként lovaink, birkáink és agaraink nemesítésére; de a velünk

azon Isten képerre teremlett embert butasága nemtelen állapotából emancipálni elhanyagoljuk: meglássuk, a jelen fölött részrehajlatlan ítéletet egyedül mondható utókor átka ne égesse egykor sirunk virágait!

Kiáltó szükség van honunkban mindenütt a kor kívánatahoz alkalmazva rendezett jó iskolákra; az a tanítókat célirányosan képző intézetekre.

Protestans hitünk jellemét tetteleg tagadnánk, ha e lelki sebünket gyógyítani, legalább felekezetiünk körében, nem törekednénk.

Megromlott vérforgástól kellene hazánk szívében rettegni, ha Pest még akaratát sem nyilvánítná illy lépésre: mire áldást Istentől esd; annak eszközeül segédkezeket pedig nemzetünk adhat.

Nekem jutott a szerencse, a pesti prot. főiskolai választmány által kitüzött praeparandia tervének elkészítését magamra vállalni, s azt, miután elfogadtatott, hazám olvasó közönségének ezennel tisztelettel benyújtani.

Elérheti-e valaha, s ha igen, mellyik úton éri el célját a pesti prot. főiskola iránt vállalkozó tettelet: e kérdés anyagi oldalára felelni, feladatomon kívül van. Ide vonatkozó nézeteimet a maga helyén s idejében, meggyőződésem szerint, nyilvánítani az ügy szentsége iránti kötelességemnek tartom.

Jelen feladatomban csak ez volt: *Föltéve, hogy a célba vett intézet anyagi kellekei nem hiányzanak; s tudva, hogy a pesti prot. főiskola azon terve, melly az e végre koszorúzott pályamunkákból, nevelő Kiss Lajos által, összeillesztve elfogadtatott, mit, mennyit és mi renddel foglal magában: egy olly praeparandiát kelle terveznem, melly a nevezett főiskolával, a korlelke s nemzetünk szüksége-sugalta, kapcsolatban álljon; jól képzett tanítókkal lássa el alsóbb iskoláinkat; haladást idézzen elő népnevelésünk ügyében; de idealt léptetni életbe, hasztalanul, ne eröködjék.*

Igy értett feladatomban már, csekély tehetségem szerint, eleget tenni annál buzgóbban törekvém, minél alaposabb meggyőződésem tartja, hogy azon legroszabb esetben is, ha a pesti prot. praeparandia soha létre nem jöhetne, bizony a tanítók képzésének nálunk, hit- és főiskolai különbség nélkül, mindenütt javítandó ügyében szót emelni minden nevelőnek, az e képen jó szándokból nyilatkozókat illő figyelemre méltatni pedig minden magyar polgárnak, hona iránti kötelessége.

Adataimat, mellyekre tervem folytán hivatkozom, a következő forrásokból merítém:

1. Magyarország statistikája. Irta *Fényes Elek*. Pesten 1842.

2. Bericht des Herrn *v. Cousin* über den Zustand des öffentlichen Unterrichts in einigen Ländern Deutschlands und besonders in Preussen. Altona, 1832—37.

3. Die Sache der Volksschullehrer und der Volksbildung von *C. Felde*. Magdeburg, 1844.

4. Bemerkungen über die preussische Volksschule von *Friedrich Harkort*. Iserlohn, 1842.

5. Der jetzige Standpunkt des gesammten Preussischen Volksschulwesens, historisch nachgewiesen von *Dr. Wilhelm Harnisch*. Leipzig 1844.

6. Paedagogische Revue von *Dr. Mager*. Stuttgart, 1843—44; Belle-Vue bei Constanz, 1845; Zürich, 1846.

7. Die Nothwendigkeit einer vollständigen Organisation der allgemeinen Volksschule etc. von *Dr. Thomas Scherr*. Zürich und Winterthur, 1842.

8. Zustände der Volksschule und ihrer Lehrer im Rheinland und Westphalen. Iserlohn, 1843.

Ha munkám, a szakértők részrehajlatlan ítélete szerint, célját megközelítette; ha találnak ebben az oktatás- és nevelésügy baráti olytat, mit elmondanom, véleményök szerint is, szükség és jó volt:

VIII

fáradságomat gazdagon megjutalmazva, s magamat
fölbátorítva érzem általa, a népnevelés ügyében
más irányban mondhatókat is rendre megkísérten-
deni. Ellenkező esetben: mentse ki munkám fo-
gyatkozásait az, hogy általa csak honomnak használni
vala fő céloim.

Pest, jun. 12. 1846.

Szőnyi Pál.

ELSŐ RÉSZ.

*Az elvnek, mellyen az itt tervezett praeparandia
alapszik, megvitatása.*

1. §.

Valamint magának a Pesten felállítandó protest. főiskolának, úgy az ezzel kapcsolatban tervezhető praeparandiának is fő célja lehet, egy ennek hatáskörében eszközölhető korszerű reformot hozni be nemzetünk s közelebb felekezetünk szellemi éltébe. Reformatorként szükség e szerint föllépni, azaz *mérésleni gondolkozni s tenni* azon t. c. főiskolai választmányynak, melly e terv kivitelének terhét veszi vállaira: hacsak gyáván nem akar visszatörpülni azon zsibbadt érzésű tömegbe, mellynek, mint szokás rabszolgájának, minden csak azon állapotban jó, mellyben azt a lefolyt évtizedek vagy tán századok monotoniája, úgy tetszőleg megszentelve, de valóban életnélküli múmiává változtatva, adta át jelenkorunk további ápolásának. Igen! a latin költő dicső szavai: *Sapere aude, incipe*, tartoznak ezüst hangon csengeni a reformator fülében: hogy sem

azoknak kik az *embert szokás állatjának* nevezik, sem koszorús költőknek, ki *az embereket tigris és majom fajokra osztá*, tetteleg igazat ne adjon. Évezredek döltek szinte a semmiség tág ölébe, mióta Horac, föli 'ézett szavaiban, már megfelelt azon itt keletkezhető kérdésre: Mit tartsunk szemeink előtt, ha Magyarhonban, a XIX-dik század közepén, protestans felekezet számára, minta-praepraerandiát célunk állítani? Szükség-e nekünk, iskolatitánitóinkat illetőleg, akár saját ősi intézkedésünkhöz még tovább is ragaszkodni, bár annak céliránytalanságát eléggé kimutathatjuk s célszerűvé módosításához alapos remény nem lehet: akár a nevelés szent egén bármelly dicső fénynyel ragyogó Porosz nemzetet, maga intézkedésiben, szolgálilag utánzani? Vagy okosabb s a tette termett magyar jellemmel rokonabb, részreahjlatlanul nézni szét saját körünkben; magunk megtagadásával vetni ki ebből mind azt mi eddigelő közöttünk céliránytalanul vesztéget: de körülményinkhez illő s ezektől várható leg-tökéletesbbé képzés vágyával, akaratával s kitartásával karolni fel azt, miben egy üdves jövőnknek magvát látjuk szendergeni? — Én ez utólsóval tartok.

Tisztelem én ős korunk intézkedését! Mert há-lás meggyőződéssel hiszem, hogy annak létrehozásában, csak jelen korunkat boldogíthatás vágyától vezéreltetett. De egy részről épen azon vágy által célba vett előnyeül tekintem jelenkorunknak, miszerint ez az őskor vállaira állva annál tovább láthat s látni tartozik is: más részről pedig abban helyezem

az *okosságot*, melyre az öskor bennünket nevelni akart, hogy tetteink okokon alapúljanak, okok többségével és fontosságával igyekezzük embertársunkat véleményünkre hajtani; és csak oknak, nem személyes vagy párt érdeknek, hódolva áldozzuk saját véleményünket fel a másénak, vagy vessük el a másét, ha ezt érdemli. Mind két nézet, egyenlően, arra lelkesít, hogy iskolatanítóinkat illető azon intézkedésünket, mely az evang. egyházban eddig általánosan, a helv. hitvallásuaknál, pedig sok helyt divatozott, *miszerint alsóbb tanítóink magokat egyszer a tanítóságra adván ebben holtig megmaradtak*, nemcsak céliránytalannak, hanem jelenkorunkban ugyan valósággal veszélyesnek, a nemzet értelmiségét úgy mint azzal együtt haladható energiáját rontónak nyilvánítani bátorkodjam; ezt kifejtendő okaimat pedig, az ember természetéből, nemünk és nemzetünk szükségéből, a különpepek példáiból s anyagi körülményeinkből meritendőket, elősorolni, jótakaró kötelességemnek tartsam.

Honnan, a porosz praeparandiákra vonatkozólag, önként foly, miszerint, bár úgy tekintem azokat, mint teendőinket sokoldalúlag bölcsen módosítható vezérintézeteket: mindazáltal, mivel legközelebb *azok elébe is holtig szolgálendő tanítók képzése tüzetik célul*; én ez általam tervezett praeparandiát azok közül egynek mintájára sem kívánom, még *korunkban*, alakítani.

Századra szóló tervet készíteni, iskolánk ügyében, akarni is okosság és nemünk s nemzetünk elleni véteknek tartanám, s ki bármelly felséges ter-

vet egy századon keresztül éltetni vágyással fogadna el e részben: az az utókor szellemét, szabadságát s e két tevő származékaül várható tökéletesedését verné bilincsre; olly bilincsre, mellynek csörgése miatt tán sirjában sem nyugodhatnék. Ha pedig csak a közelebb reánk jövő 2, 3 évtizedre számíthatunk s akarunk számítani tervünkkel: úgy nekünk, *protestans magyaroknak*, nem szabad korunkban felállítandó praeparandiánkkal mindenben a porosz hason nevű intézetet utánzani. Nem; mert maga poroszhon is, közel 3 évtized alatti csüggedhetlen küzdelemmel s nem egyszerre jutott a nevelés azon fénypontjára, hol most, a földtekét borító minden nemzetek fölött, tündököl. S ha mi, kik részint elmaradt részint elhanyagolt nevelésünket szivünk mélyéig érezzük, naponta milliók ajkán pengetjük, egy lépéssel erőködünk a porosz nyomába hágni; vigyázzunk, nyakunkat szegve ne tántorodjunk örvénybe! Nincs ugrás a természetben! S ki ezt, az örök törvény dacára tenni merészli, boszultatlan nem maradhat! Mi, a magyar miveltség élteben, az átalakulás korát éljük. Feladatunk tehát annyi: hogy ezt a lefolytnál általánosan értelmesebbé, jótékony malasztjait a nép minden osztályára lehetőségig elárasztóvá s a szebb jövőt célszerűen előkészítővé tegyük. De oda juttatni a Magyarot, hol a nevelés vezérbajnoka, a porosz nemzet, most ideálként ragyog előttünk: ez kegyes okajtasaink közt első helyen hadd álljon bár! kivívni csak azokra vár, kik nyomainkba lépendnek.

2. §.

Ekkép nyilvánított érzésem, hitem és meggyőződéselem nyomán, ez általam tervezett praeparandiának alapelveit ezen pontokba foglalom:

I. Ne legyen ezen praeparandia a főiskolától elszigetelt, attól külön hatáskörben működő intézet, mely a műveltség eszközlésének közcélja felé, mint főiskolánk ikertestvére, azzal együtt de külön testben, külön úton s eszközök által lépdeljen: hanem legyen azon főiskolába mintegy beleolvasztva; nyújtson egyik a másiknak segédkezet; egyik tartsa fent a másikban a lelket; ketten tegyék, mint test s lélek egyesülve, a főiskolai választmány elébe célul tűzött nagy egészet.

II. Ne legyen ennek kizárólag feladata sem az, hogy csupán falusi, sem az, hogy csak városi tanítókat képezzen: hanem egyesítse a két célt olyan formán, hogy több évekre terjedő cursusának elsőbb éveiben, adja meg praeparandusainak azon képzést, mely kivántatik a végre, hogy ezek a tanítói helyet bármelley falusi iskolában betölthessék; a következő években pedig tökéletesítse oda az ekkép megkezdett képzést, hogy a praeparandus a több ismeretet és gyakorlottságot igénylő városi tanítóságot is szép sikerrel viselhesse.

III. Tisztában levén az iránt, hogy tervezett főiskolánk, a legfelsőbb vagy *Akademiai osztályon* kívül, 4 alsóbb osztályt számlálna, ugymint

- a) *Elemi*
- b) *Nép*
- c) *Polgári* és
- d) *Gymnasiumi* osztályt, (mellyek közül az *első* a mindenkinek különbség nélkül szükséges elemi képzést adná meg; a *második* a munkás élet legalsó körébe p. o. napszámosok, földmivesek stb. közé kerülendőket —; a *harmadik* a leendő mesterembereket —; a *negyedik* pedig a tudós pályára indulandókat, rendeltetésök céljához mért értelemre vezérelni s ismeretekkel ellátni tartaná feladatául); következőkép egészen kimarad főiskolánk tervéből, a *Real-* vagy *felsőbb polgári* iskola, vagy, mi csak egyre megy ki, a *Polytechnicum*, azért, mert e gyárosokat, kereskedőket, sőt több országokban még mérnököket, gyógyszerészeket, alsóbb polgári hivatalnokokat stb. is készítő intézet, akár status akár magány vállalkozók költségén, de minden esetre főiskolánknak még csak reményben és ohajtásban kimondott anyagi erejét is szembeütnöleg haladó összegből jöhetne létre: ehhez képest, tervezett praeparandiánknak célja lenne úgy képezni ifjainkat, hogy azokból mind a 4 fajta alsóbb iskolák, mellyek akár fővárosunkban akár honunk bármelly szegletében léteznek, elméletileg úgy mint gyakorlatilag jól készült tanítókat nyerhessenek.

IV) *Ideiglenes és nem holtig maradandó tanítókat képezni igyekezzék általánosan praeparandiánk.* Mit így kívánok értetni: szolgáltatson elég módot abban, hogy a belőle kikerülő ifjak,

a nevezett 4 fajta iskolák közül bármellyiknek tanítását vállalják is magokra, abban célszerű szakismerettel s gyakorlottsággal működhessenek. De számítson egyszersmind arra, hogy ezen ifjak a tanítói pályán, *általánosan véve*, 3, 4 évnél tovább nem maradandnak: hanem annak végeztével, ott szerzett keresményökön, egy más holtigvalónak választott, tehát igazán úgy nevezhető *kenyérpályára* lépendnek; a szerint mint lelkész- orvos- ügyvéd- mérnök- gazdatiszt- jegyző stb- vé lenni kívánnak. Annyiban legyen tehát praeparandiánk, többek közt, egybeolvasztva főiskolánkkal, a mennyiben szerkezete hozná magával, hogy a benne iskolatanitóságra képzendő praeparandusok, a praeparandiai cursussal párhuzamosan, a főiskola akadémiai osztályában, egyszersmind kenyérpályájokra készülhessenek.

3. §.

Már ki a porosz s más német ajku nemzetek praeparandiáit ismervén, azokkal, az előszámlált elvekre alapulandót egybehasonlítja, első tekintettel látja, miszerint tervezett praeparandiánk azoktól minden alapelvére nézve különböznek. Nevezetesen:

I. A porosz stb. praeparandiák nincsenek sem az Akademiával, sem Gymnasiummal s bár melly más úgy nevezhető fő- vagy felsőbb iskolával azon módon egybe olvasztva, mikép ezen miénk lenne, az I. s IV. alapelv nyomán.

II. Külhonban, p. o. Berlin- s Potsdámiban külön városban s ahhoz képest külön praeparandiában képzettnek a falusi, külön ismét a városi iskolatanítók: kiket én, a II. alapelv szerint, egy és ugyanazon intézetben képeztetnék.

III. A külhoni gymnasiumok sokkal magasb követeléssel vannak a tanítók iránt, mint a mieink, még egypár évtizeden keresztül lehetnek; s ugyanazért a praeparandiából közvetlen kikerült egyén ott gymnasiumi tanítóságot nem viselhet s nem is visel, hanem, a legtöbb esetben, olly egyének tanítanak gymnasiumban, kik egyszersmind egyetemi tanítóként is működnek: midőn ellenben én, III. alapelvemben, gymnasiumaink számára is itt tervezett praeparandiánkban ohajtom s látom kiképezhetőnek tanítóinkat.

IV. A kül praeparandiákban nem ideiglenes, hanem holtig, vagy szükséges és lehető nyugalmaztatásig szolgálendő tanítók képeztetnek. Ez ellenben, a IV. alapelv szerint, olly tanítókkal látná el iskoláinkat, kik 3, 4 évig viselt tanítóság után azokból kilépve, más, ifju erővel s fris készülettel alkalmazandóknak adnának magok után helyt. Melly elv sem azt nem ellenzi, hogy jelenleg működő tanítóinkat, ha éltök estvéjén nyugpénzzel meg nem vigasztalhatjuk, pályájokban zavartalanul engedjük elnyugodni az Urban: sem abban nem kívánja megkötni a gyülekezetek kezeit, hogy ha valamelly egyén testtel lélekkel tanítóságra születtnek bizonyítandja

magát, e pályán kíván maradni s a gyülekezetnek teljes bizalmát és megalégedését bírja; azt tovább is meg ne tarthassa. — Az elvnek célja csak ennyi, hogy mit eddig mi, helv. hitvallásuk, tán inkább ősi szokásból, egymásnak utánzásából, vagy ifjaink közül minél többön segíthetés vágyából, de ezeknek illő kiképzése nélkül s ugyanazért nem mindég kívánt sikerrel, gyakorlánk iskoláink nagyobb részében; hogy azokban 3, 4 évig tartánk egy-egy ifju tanítót *iskolamester* név alatt, s aztán mással váltottuk fel: azt a közelebb reánk derülendő évtizedekben ujonnan alkalmazandókra nézve ugyan elvből, minden, az akademián alóli, protestans iskoláinkban lehetőségig általánosán, s ugy követhessük, hogy ifjaink a praeparandiában minden méltó követelést kielégíthető képzést nyerve, a 3, 4 évig viselendő tanításághban növendékeiknek valódi üdvére működ-hessenek.

4. §.

Jóllehet ezek szerint mind a 4 szám alatt kimondott alapelvem egyaránt ellenkezik azzal, min az utánzásra kínálkozó porosz stb. praeparandiák nyugosznak: tökéletesen hiszem mind e mellett is, hogy olvasóim 3 első alapelvembe, hosszas habozás nélkül, beleegyeznek, ha csak egy muló tekintetet vetnek is arra

- 1) hogy anyagi körülményink így kívánják.
- 2) hogy átalakulási korunk mérsékeltebb szükségait így is teljesülve láthatjuk.

De nem így van a IV. pontra nézve a dolog; s valljon mi ennek az oka? Mondjuk ki őszinte: a minden okok felibe helyezett *megszokás*, mely az olvasó közönség nagyobb részénél, alapelveim közül a 3 első mellett, s a 4-dik ellen emeli zsarnok szövegét.

Mi, protestans magyarok, még eddig épen nem bírván igazán rendezett praeparandiával, megszoktuk főiskoláinkat úgy is tekintni, mint egyszersmind a praeparandiák surrogatúmait, melyeknek akadémiai cursusába bele volt, ennél fogva, olvasztva az iskolatanítóságra *talis qualis* képeztetés. Azon főiskolákból kerültek falusi és városi iskolatanítóink egyaránt. S nálunk, helv. hitvallásuaknál ugyan, gymnasiumi tanítóságra is közvetlen, az akadémiai cursus végeztével alkalmaztattak mindaddig, úgy mondott *togatusaink*. — De az egész evangelica egyháznak s a helv. hitvallásuak több gyülekezeteinek eddigi szokásával épen úgy, mint a külföldi praeparandiák elvével összeütközik, hogy iskolatanítóink, általánosan szólva, csak ideiglenesek és nem állandók legyenek. Ezért küzd a IV. pont több nehézséggel, miket elhárítani következőleg kísértendem meg:

5. §.

Nem feledem én az okoskodást, mellyel az állandó tanítóság pártolói elvöket védeni szokták. Ezt mondják ők:

Ha egy ifju, a tanítói pályát nemcsak kenyérkeresés eszközeül tekinti, hanem élte végcéljaul

választja el, más pályák ingereitől azontúl nem csábítatva, higgadt fővel és kebellet, szilárdabb alapra építi tanítói pályáját már magában a képző intézetben is. Alkalmaztatva pedig egykoron, hivatalának minden megujult évében mélyebb jártasságot szerez szép teendőiben; s annál nagyobb sikerrel tölti be helyét, minél több évig futja pályáját. Mert hivatalát hóltaig terjedőnek tekintvén, azért is testtel lélekkel ez egynek fekvén, munkás figyelemmel kíséri haladásában a vele közre működő tudományos világot. Minél több izben tanítja végig ugyanazon tanulmányokat, annál több ügyességre teend szert azoknak átadásában. Minél több rendbeli gyermek kerül, évről évre, formáló kezei alá; annál tágasb mező nyílik lelke előtt, hol a gyermeki ész és szívet vizsgálja és ismergesse. S ha majd házasságra lépend, miúel több évet tölt el házasságban, minél több gyermekkel áldja meg házasságát az ég: annál sikeresbbé teszik a vérségnek e szent kötelei nemcsak saját gyermekeire, hanem tanítványira nézve is a kedélyképzés fontos munkáját. Mert atyailag szeretve s ezért gyermekileg szeretletve, naponta elkötelezőbb bánásmóddal forgolódik mindég üdvösebb hatáskörében!

6. §.

Dicső oldala volna ez, valóban, az állandó tanítóságnak. De fájdalom, minek így kellene lenni, ellenkezőleg történik. A megszokott állandó tanító-

ság lerajzolt képe csak a sokszor csalva boldogító optimismus rájárában adja oly szépen ki magát. Az élet tükre mást mutat.

Bátran ki merem mondani, mert a legtöbb iskola szögleteiből kiáltozó tapasztalás áll fel tanúnak mellettem, miszerint széles Magyarországon, az állandó tanítók $\frac{1}{10}$ -én nem tapasztalható a hivatal állandóságának azon üdvös eredménye, mellyet közelebb leírek. S valljon mi annak az oka, hogy állandó tanítóink legnagyobb része nem azon irányban halad a világgal tanulmányiban, mellyben hivatalának évei szaporodnak? Hogy nem évenként nyomosabb előadást, nem elkötelező nyájash bánást nyernek tőle növendéki: hanem a 3, 4 éven keresztül korszerűleg hatott egyén a tanulmányt, úgy mint azt eddig tanítá, tökéletesnek tekintvén, nyugodt lélekkel kezdi azt, egyszer betanult állapotában, elő minden iskolai év kezdetén, hogy, a megszokott lépcsőkön, rajta ismét végig menjen. S ha nem bátor méltatlankodni tanítványival, mert azokban elélhetésének eszközeit sértené meg: ekkor egy naponta elfásultabb lélek szülte érdektelenséggel néz le minden olyas jelenetet a gyermekélet körében, mellyből a pályájába még bele nem únt tanító sokszor a gyöngédebb bánás, vagy célszerűbb tanításmód új elveit fejtené ki.

7. §.

Tegyük szívünkre kezünket, s adjunk őszinte vallomást, kik főiskolai pályánkat hosszasan futánk,

nem a volt-e iskolai pályánk illy hosszásra nyújtásának egy nagy oka, hogy a jövő kebeléből felénk mosolygó tarka remények nehezíték a választást azon életpályák között, mellyek szebbnél szebb tulajdonokkal kecsegtetnek minden ifjat, ha az meleg ügyszeretettel, ép és szilárd jellemmel, adja magát közülök valamellyikre?

Azoknak, kik egy állandó tanítókat képző intézetben, más életnemeitől végbucsút véve, tanítóságra készülnek, nem igen lehet és szokás 18 évet haladni akkor, midőn a képzésre határoztatni szokott 2, 3 éves cursusba lépnek. Lehet-e pedig 18—20 éves egyénnek akár vérmérsékletétől, akár tapasztalásától várni, hogy a tanítói pálya szent feladatáról olly tiszta fogalommal birjon, millyennek következtében lehet egyedül, megbánástól s ennek bünre felette könnyen fajuló testvérétől az elégtelenségtől szabadon, a ragyogóbb életpályáktól nem ingereltetve, rendíthetlen buzgalommal futni azon tanítói pályát, mellynek minden jutalmai között, a legérettebb emberek által is olly ritkán, s kevés hatással, méltánylott öntudat játssza az első szerepet? Ezt ifjutól nem várhatjuk; s ha úgy vesszük az életet mint van, nem úgy mint mi szeretnők hogy legyen, bizony nem is várjuk.

Az e részben legméltóbb tekintélyül szolgálható *Diesterweg* szájából hallám, hogy azon porosz ifjak, kik az ő igazgatósága alatt, a városi tanítókat képző herlini praeparandiában képeztetnek, a mint egy párszor Berlin utcáin végig mehettek, (mert többnyire szegény sorsú vidéki születésűek lévén, Berlint

csak az intézetbe léptökkor látják először) minden életneméhez több kedvet tanusítanak mint a majd Berlinnél kisebb városban holtig viselendő tanító-sághoz.

Melly szavaiból a tanítók képzésében edzett tudósnak, én nemcsak azon már sok gyakorlat embe-
rei által kimondott igazságot hozom ki, miszerint *in ultima analysi* tetemesb kár mint haszon van abban, ha állandó iskola-tanító-ságra, fővárosban képezzük az ifjakat; mellynek úton útfélen kínálkozó gyönyöreiből, mihelyt alkalmazást nyerendek, valamely kisebb városban, vagy nálunk épen faluban, őket örökösen leszállítjuk; s annál közelebb hozzuk a vészhozó hypokondriához, minél inkább tudták, az intézetben létökkor, méltánylani a főváros előnyeit: hanem egyszersmind azt is kiviláglani itélem a Diesterweg szavaiból, miszerint nincs olly mivelts nemzet a kerek ég alatt, mellynek ifjai mentek volnának attól, hogy a melly életnemet akkor választottak, midőn még szűkebb tapasztalással birtak, attól, a világban csak kissé széljelnézve is, legjobb szízzel megszöknének. *Laudant diversa sequentes!* S ha ez épen a tanítói pályán, mégpedig annak nyomasztó érzése mellett történik, hogy más pályára — vagy azért mert 3 évet már a praeparandiában eltöltve élni sietnek, vagy mivel egyébre nem is készültek — térniök többé lehetlen: elébb utóbb a sorsával elégületlenség fogja a tanítót tanítványival s ezeket a tanítóval költsönösen ostromozni.

Mind két körülmény azt javasolja, hogy, kivált Pesten, felállítandó praeparandiánkban ne holtig való tanítóságra igyekezzük ifjainkat készíteni.

8. §.

De, ha nem tekinteném is az ifjunak jövő élet-neme felől még sokképen változható nézeteit; csak azt veszem gondolóra, hogy nincs pálya, mellyen a munkás, aránylag, oly csekély fizetést húzzon s honunk teendőinek végetlen sorában, még tán néhány évtizeden át, reméllhessen, mint a tanítói pályán: maga ezen körülmény rábirna, hogy, tanítóink éltere egy lélektani pillanatot vetve, ne állandó hanem ideiglenes tanítókat véljek s javalljak praeparandiánkban képezendőknék.

Ugyanis, kapjon bár csekély évi díjt egy ideiglenes ifju tanító, a 3, 4 éven keresztül nyert fizetéssel ő minden esetre segített magán.— Nem kell a végre fősvénynek lenni, csak az emberi lelkét szükség ismerni, hogy megítéljük, melly éltető, melly sok szépre s jóra ösztönt, erőt és kitartást adó egy ifjunak azon öröme, mit akkor érez lelkében, midőn a tanítás nemes ügyében tett fáradságának bár csekély de élteben első díját kezéhez kapja. A lözsérkedőt nem boldogítja adósai hosszú sora oly élénken, miként egy még meg nem romlott ifju örvend azon pár forintnak, mellyel ő is megkezdé hát élelmét maga keresni. S ha tudja hogy e mérsékelt fizetésü pálya csak 3, 4 évig tar-

tand, nem csügged díjának csekély voltáért. Nem, mert korának a természettől adott hü barátja, a remény sugja fülébe, hogy ha önkeresetének zsengéjével takarékosan bánva azzal magát kenyérpályára segíti, dúsabb fizetéssel jutalmazandja fáradságait a jövő.

Ellenben, ha a barompásztor fizetését, sok helyt, alig haladó évi díj mellett, az anyagi jobb-
lét minden alapos reménye nélkül, élni s halni kell tanítóinknak e pályán, melly ekkor csak képzeletben olly magasztos, valóságban pedig annyival alacsonyabb a barompásztorénál, mennyivel képesbbé teheti a tanítót hivatalától várható miveltsége nyomasztó sorsa csapásainak mély érzésére: miket vonhat ekkor maga után a tanítói hivatal állandósága, elsorolom, ha eltudom.

9. §.

Igen természetes mindenek előtt, hogy kirekesztőleg csak a nép legalsó osztályából származott egyének merészlik ekkor rávetni fejüket, hogy kivált alsóbb és falusi iskoláinkban tanítókká legyenek. Tehát azok, kik szüleik köréből az iskolába semmi miveltséget nem hoztak; kik a semminél alig valamivel többet vihetnek ki a praeparandiából is. Mert mikép gyémántot saját porával, úgy embert miveltté csak mivelte emberekkeli társalgás útján, lehet képezni: itt pedig csak hason miveletlen körből származott és rokon tisztos nyomorúság kijelöltjei találkoznak.

Hányan vannak az állandó tanítókat képző praeparandiákban világszerte, kik csak kasza-, kapakerülésből, hányan lennének kétségen kívül ezen miénkben is, kik azon indokból szánnák magokat ezen pályára, mert minden csekély fizetés mellett is megvan ennek azon, népünk alosztályából származott és tespedni szerető egyénekre nézve, igen hizelgő oldala, miszerint, — kivált ha még az iskolai igazgatóság is vagy hanyag, vagy nem bír illendő szakismerettel, vagy mind a két betegségben egyszersmind szenved —, az iskolamester az az egész faluban, ki az év minden szakában, vagy épen nem, vagy csekély mértékben sulyosodó s az évek során minden esetre, már csak a megszokás által is, gépszerűvé könnyült munkával, bizonyos jövedelemre számítva, a tanítóterem enyhében, *miniatur sine cura*-ként commodizálja keresztül az életet addig, mig rokoni, a tél csikorgó szakában, dideregve kövéritik s a tavasz szikkasztó szelében szántják vetik földjeiket azért, hogy az abba vetett mag termését, az égető nyár hevében, veritékezve arathatván le, legyen mit enniök azon úticsinálás közben, mellytől csendes lakukba visszatértekkor, nem példállan eset, hogy a fáradt ifjú munkást, nője karjai közől kiszakasztva állítja meggyéje, 10 évre, a hon védelmére kijelölt ujoncok közé! Lehet-e a statusnak haszna az olly egyénekben, kik magokat állandó tanítóságra csak a leirt nézetből szánták? Vagy csodálkozhatunk-e rajta, ha az illy tanítók könyvtárát a tele kulacs helyettesíti; ha az iskola gyarapodását csak a mester testének naponta szélesb

kiterjedéséből vehetni észre? Ne feledjük pedig, hogy iskoláink teszik a status szemeit; s a milyen a tanító, olyan az iskola is rendesen. Hályog, mégpedig első tekintettel alig észrevehető és mégis gyógyíthatlan fekete hályog ereszkedett statusunk azon szemére, mellynek *nervus opticus*at ide lehangúlt tanító teszi!

10. §.

Azonban nem céлом tulságosnak lenni állításaimban. Hiszem, hogy olly egyének is találtnak helylyel helylyel állandó tanítóink tömkelegében, kik pályájokra némü miveltséget vittek magokkal; hivattatásuk magasztos feladatáról elég jóra ösztönző fogalommal birnak; magok további képzését szivből szomjazzák; az utókor boldogságát, ügyszeretettel ápolt növendékek által, törekszenek eszközteni. De meddig mehet ezen buzgalom? Valljon megérlelheti-e pályájok öszén mindazon édes gyümölcsöt, mellyel annak viritó tavasza olly varázs színben kecsgettetett volt? Vagy eljönnek tán a dülő elemek zivatarai s a virágokban rejlő gyümölcsöknek egy részét ideje korán lerázzák; más részét, elkényyszerítve, szánakozást gerjesztő alakban hagyják meg a remény fáján; sőt belférgekkel marcongoltatják s teszik hasznavehetlenné még a kívül épnek s kívánatosnak látszó keveseket is? Igen is! Mert minél miveltebb lélekkel, minél tisztább fogalommal s tettere készebb hön dobogó kebellet lép valaki az állandó

tanítói pályára köztünk: annál keservesb érzéssel törpülnek el vágyai, reményei s törekvései, ha látja, hogy egy illy egyénnek mindennapi kenyerét is alig biztosító fizetéséből, a haladás és önképzés eszközeinek beszerzésére mesterség valamit elszakasztani. Nem haladhat hát a tökéletesedésben előtte álló mintavilággal párhuzamosan. Sőt szerzett ismereteinek is egy részét a zsarnok feledékenységnek tizedül kellettén adni, elmarad maga magától. S így, ki tüzzel és teremtő lélekkel kezdé a tanítóságot, 10 év múlva, öntudatlan géppé aljasul. Pedig ABCje hatalmasb a császár bajonettjénél! Mert a bajonett csak testet és pillanatra szúr: de az illy egyén tanítási modora, évtizedek alatt be nem forradó lelki sérelmeket ejthet.

11. §.

Azt sem szabad itt téveszteni szemeink elől, miszerint a természet ellenállhatlan törvénye, a mindenkinek szivéből kiolthatatlan csodavágy: nem lépni le nyom nélkül az élet nézőhelyéről s a népnek minden községben egybehangzó ohajtása öszszemunkálva, házasságra lépteti állandó tanítóinkat. S itt lássuk minő esetek adhatják elő magokat.

Iskolatanítóinknak semmi politicalai állása, ahhoz, kivált falusi iskoláinkban, mért szük, mégis sokszor felében, vagy legalább harmadában, kinmaradni szokott fizetése s a népnek azon bánása, mellyből illyesmi következhetik, elég okok, miért

mivelt s pénzes feleségről náluk szó általjában nem lehet; ha mindjárt olyan volna is a tanítónak egyénisége, miért, más pályán, mivelt s pénzes házasságra egyenlően számíthatna. Még pénztelen mivelt nő is örömelebb megy más férjhez, mint kivált alsóbb vagy falusi iskola tanítójához. Pénzes miveletlen pedig, vagy egyaránt miveletlen és pénztelen, mi üdvet hozhat a házhoz, ezt fejtegetni fölösleg munka.

Én házás ember nem vagyok; de azért — vagy tán helyesben fejezem ki magamat, ha mondom, hogy épen azért, — azzal tartom: az áldás kiapadhatlan tengere áradoz, az élet jóltevő napja melegít azon teltre szólított férfi körében, kinek lakában egy hozzá illő mivelettségű feleség igyekszik, tőle telhetőleg, megközelíteni az értelmes keresztyénnő, igaz honlány, hű feleség, okossággal gyöngéd anya, gondos házi asszony és szíves emberbarátnő ideáljait. Ellenben ősei minden büneért maga kiszerved azon nyomorútt, kit akár a sors, akár saját vaksága egy miveletlen s onnan többnyire következtelhetőleg minden leírt női erény nyilvános *antiposával* kerített házassági purgatoriumba. Már, ha épen tanítót sulyt ezen csapás, tehát olly egyént, kit különben is reggeltől estig, újévi első fohászáttól Sylvester estejeig boszantnak, sokszor a szülék körében s példája által elkapatott növendékek, többször pedig magok a kivált falun, miveletlenebb közszülék: mit áll e szerencsétlen egyén ki, midőn napi hivatalos kedvetlenségeit a házassági viszályokban folytatni s befejezni kény-

telen; s mennyire más ember lenne belőle, ha már csakugyan házas létére legalább egy küzdéseiben szíves részvevő, vele a leélt terhes nap után egy okos szót váltani tudó s akaró nő szelid hangja s nyájas pillanata deritené föl sokszor olly méltán levert kedélyét: ezt hívebben képzelhetik olvasóim, ha én erőtlen ecsetemmel festeni meg nem kísértem.

De hogy pört ne indítson ellenem a szép nem, fölteszem azon ritka esetet, miszerint kellőleg mivelte, férje örömeit kettőzletni, bánatját felezni híven kívánó s így szeretetét érdemmel bíró, keblét a legszentebb érzések templomává varázsló feleséget nyer tanítónk, a hivatal kellemetlenségeit egyensúlyba hozni tán ez által törekvő sorstól; valljon ha férjének adott jegygyűrűjébe, *memento mori*-ként, bele nem vésette a nő ezen intést: *légy keresztyénileg könnyelmű!* hogy ennek naponta többször tehető elolvasása által mindamnyiszor kitartási erőt kapjon, valahányszor nőjét minden irányban boldogítani vágyása, anyagi állásának közszálaiban, hajótörést szenvedhetne: élvezheti-e tanítónk szellemi boldogságát, avvagy csak felénnyire is? — Ott áll ő majd, kevés évek multával, mint férj s mint egy családapa, több gyöngéd érzésekkel ellátva, mintha nőtlen maradt volna: de egyszersmind több gond által marcongolt szívvel! Mert többnyire egy egyén fentartására sem fölösleges fizetéséből egész családot táplálni egy napról másra; észszel, szívvel, cimmal és kötelességgel honoratorok közé számíttatni, s nem birni elég

vagyonnal a végre, hogy eledelet és ruházatját rangjához illendő módon, fejszédítő gond nélkül kiteremthesse; azt tűzni ki élte legszentebb feladataúl, hogy a tudomány s nevelés malasztjaiban a legidegenebb szülék gyermekeit is, tőle kitelhetőképen, részelteti; s kétségbeeséssel küzdeni ha rágondol, miből hajtja egykor tökéletességre azoknak neveltetését, kikhez szívét a vérség szent kötelei legérzékenyebbül szorítják, kiket a nemlétel éjeléből életre maga szólított, kikben a szerint dicsőítheti vagy gyalázhatja meg nevét az utókor előtt, a mint nevelt vagy neveletlen egyéneket ad bennök át a társaságnak, értem tulajdon gyermekeiét: bizony kinek tanítói hajlamát és érzéseit illy nyomasztó emberi, férji s apai gondok vegyítik, mi pedig legtöbb érezni tudó állandó tanítónk sorsa, azon nem csudálkozhatunk ha legszentebb érzéseinek lesz hasznavehetlen martalékjává; s ha a lelkét csigázó gond homlokán barázdát szántva, azon derült nyájasságot, melly hivatala kezdetén a gyermekre elkötelezőleg hatott, eltaszító hidegséggel s egy azontúl csak szigorú kenyereért, de épen nem vonzalomból, munkálkodó tanítással cseréli föl. Bizony állandó tanítóink legjobbjai, legméltábban alkalmazhatják magokra a szent írásnak szavait: *Nem az okosoké a kenyér..* S mi, mig sem illendő fizetésökről tetteleg nem gondoskodunk, sem azt jó szemmel nem nézzük, hogy az élet szükségeinek fődezhete tekintetéből gazdálkodásba elegyedjenek: csak a latin

igaz mondás gyász nyomait látjuk rajtok s tanítványaikon: *Paupertas magna meretrix!* — — —

12. §.

Vagy tán zöld remény táplál bennünket, tanítóink fizetésének illő fokra hágtathatása iránt, s ezt mondjuk a fóti dallal: „No de se baj, majd más-kép lesz ezután; szóval, tettel majd segítsünk a hazán“?

„Ne csináljunk magunknak *fallaciákat!*“ Hiszen az akarat sem egy a cselekedettel: s nálunk még akarat sincs mindenben ki e részben közremunkálni tartoznék. Sokáig reá fog még illeni nemzetünk nagyobb részére azon már rég kimondott kedvellen de hű jellemzés, miszerint köztünk e féle nemes célokra, a ki akarna nem adhat, s a ki adhatna nem akar!

De olly későn is serkenénk mi fel azon mély álomból, melly vitéz őseink harcai után nehezült nemzetünk szemekre, hogy most mindenfelől csak az azalatt folyvást működhetett és működött nemzetek haladásának nagyszerű jeleit látván, valljuk meg! magunk sem tudjuk igazán mitevők legyünk. Mindent szükségesnek találunk, mi széppel s jóval az előttünk például álló nemzetek bírnak s mi még nem dicsekedhetünk. Mindazért lángol kebelünk; küzdenek korszellem által ihletett jelesb szónokink; nyitvák kevés legjobbjaink erszényei a nemzeti haladás szent oltárára naponta megújult címmel hozni

áldozatot. Ámde az áldozat füstje ritkán emelkedhetik föl az áldást adó egekre! Egy elszéled elébb mint oda juthatna azért, mert már az oltáron erőtlenn vala; mást a meghasonlás *siroccoja* térít ki mennybe irányzott utjából. S így a honunk szerte térein füstölgő oltárok legnagyobb része csak arról tesz bizonyosságot, hogy mi vérző szívünk mélyéből bánjuk elmaradási bűnünket; ezért nemzetünk geniuszát kiengesztelni, legjobbjaink igyekeznek; s ha céljokat mindenkor és minden ügyre nézve nem érhetik is jelenleg, legalább minden most eredmény nélkül kialudt oltár látása, buzdító ösztönül szolgáland a maradéknak, újra fölgerjeszteni annak szent tüzeit, s ősei iránt tartozó adóját azzal fizethetni le, hogy mit azok elkezdettek, de megszlott erővel kivíni gyöngék valának, azt ők, kárunkon okútlak, észet és szivet egyesítve, rendre léptessék életbe!!! —

Azonban, tetemesb áldozatot is kíván az iskolatanítóknak, egy egész honban, vagy bár csak felekezethen is, általánosan jól fizetése, mintsem ezt a világban csak kissé szétnézett egyén honunkban, tán a legszerencsésb részvét mellett is, még 2, 3 évtizedben remélhetné.

Mert nincs a földtekét borító nemzetek legiójában egy is, melly nem mondom hogy jól fizetné, de csak vágnék is igazán jól fizetni a tanítókat mindaddig, valameddig a népnevelésnek üdves és szükséges voltáról, *okszerűleg*, meg nem győzetett. E meggyőződés pedig nem jöhet létre azon testvér vágy nélkül, hogy a nagyszerű cél eléré-

sének minden eszközeit megkisértse; tehát minden a népnevelésre közvetlen eszközül szolgáló intézeteket, a lehetőségig egyszerre, egymással párhuzamosan, állítson föl kebelében. Mert a melly eszközöknek egyszerre közreműködéséből várható eredményt tűztük ki célul, azokat csak egymásután, rendre szólítani elő a működés terére, sokkal céliránytalanabb volna, mintha gyöngébb mértékben bár de mindnyájokkal egyszerre kezdjük meg a munkát s aztán értelmileg úgy mint anyagilag igyekszünk a gyöngé kezdetet erősbbe s naponta virágzóbbá tehetni. Egyszerre kell tehát azon nemzetnek, melly elhanyagolt népnevelését gyökeresen gyógyítani vágyik *praeparandiákat*, *kisdedovó intézeteket*, *elemi s népiskolákat*, valamint *vasárnapi iskolákat* is állítani; s ezeket időről időre számosabbakká s tökéletesbökké tenni. Ekkor pedig, a minden oldalról igényelt tömérdek kiadás mellett, lehet-e tanítóinkat kezdetben olly jól fizetni, mint ezt, hivataluk állandósága esetében, értök s az általuk kezelt szent ügy érdekében tenni kellene: erre elméletileg is könnyű feleletet adni; a mintaúl előttünk álló nemzetek példája pedig gyakorlatilag engem igazol.

13. §.

Vegyük föl mindenek előtt a nagy francia nemzetet. Hiszen ennek olly sok rokon sajátságai vannak ugy is nemzetünkkel! A gyakorlatnak szeret

mindkettő élni. Mindkettő népnevelése másfél évtized óta ébredez. Mindkettőben ezerekre megy azon községek száma, melyekben még sem iskolát sem tanítót nem találhatni.

E nagy nemzet budgetje folyó 1846-dik évre tesz 1,421'709,903 frcot. Melly leírni is nagy, kimondani még nagyobb, megfizetni pedig tömérdék öszvegből olly dicséretes arányban áldozik egyéneinek mind tudományos mind népszerű nevelésére, minél többet, a status mindenoldalu teendőit fölvéve, alig követelhetnénk. S ez áldozat már több évek során gyakoroltatik. Mert nem említve azon 17'218,233 frcot, mellyeket az *université de France* csak ezen folyó évre kap a statustól; mellözve továbbá azon 2'466,360 frcot, mellyeket a status az évenként saját költségén fentartott 8 fajta katona-iskolákra magában az 1843dik évben kiadott: már a juliusi napoktól kezdve, 10'000,000 franczal segíti évenként azon népnevelés ügyét, mellynek apolására, az 1833-dik évi junius 28d. kelt iskolai törvények következtében, évenként, külön adóznak még a statuson kívül a *családok*, külön a *departementek* s külön végre a *községek*, olly móddal, hogy e 3 utóbbi úton évenként egybegyült öszveg szintén kétszerannyi mint a status adománya. Mert csak pár évvel ezelőtt is, magok

- a *departementek* 4'670,000 francot
- a *községek* pedig 8'635,000 francot

adtak a népnevelésre egy évben.

S im! e minden felőli tetemes áldozat mellett, *Villemain* ministernek 1841ben *Lajos Fülöp* elébe

terjesztett hivatalos jelentése nyomán állithatólag, Franciaországnak 30,075 elemi tanítói közül még akkor 23,048 egyén volt olyan, kinek évi dija 200 francnál többre nem hágott. Azok száma pedig, kik 300 francon alóli fizetéssel tartoztak elégedni, 25 ezer 51-re ment. Melly szám irtózatosh, ha felgondoljuk, hogy e 25,051 egyén, ki a hon és emberiség boldogságának az utókor szive- s agyábani eszközlésével emészti föl fanyar éltét, családot kénytelen tartani a 300—270 franc évi fizetésből naponta reá eső 80—70 centimesből (16—14 rézgaras) akkor; midön a gályarab, ki isteni s emberi törvényt tipró tetteért lakol, csupán maga személyére, egy éven át 319 francba, tehát napjában 85 centimesba jő a statusnak.

Igen! mert ha nem többre bár, csak egyenlően 300 francra akarná is az ország minden elemi tanító évi díját emelni: már ekkor is 1,888,750 francot kellene még évenként eddigi fizetésök összegéhez pótlékul adni. Illy pótlékot pedig nem könnyen adhat olly ország, melly, az elemi tanítók évi fizetésén kívül, 76 *praeparandiájára* 1,538,203 francot; a 352 községben már akkor felállított 555 *kisedovó intézetre* ismét 445,631 francot; a 3,090 községben folyamatban volt 3,403 *vasárnapi iskolára* pedig 150,000 francot tartozott csak az egy 1840dik évben kiadni; melly 1835—1840ig többet költött 30,000,000 francnál elemi iskolaházak vételére s építésére; mert 1830—1840ig 10,034 községben állított ujonan iskolát; mellynek legalsó számításal még 64,000,000 francot kellene csak

arra kiadni, hogy az összesen 37,295-re menő közsé-
géi közül azon 17,768ban iskolaházat építsen, hol
1840ig bérben fogadott házakban ment véghez a
napontai tanítás; mellynek végre 4196 közsé-
ge volt még akkor merőben iskola és tanító nélkül egy-
szersmind, s azokban körülbelől 500,000 gyermek
nélkülözte a tanítás legalsó elemeit is.

Lehet-e a tanítók illy rosz jelen fizetése s illy
semmi jobb remény mellett aztán csodálni, hogy
a 76 praeparandiából összesen csak 860 tanító egyén
kerül ki egy évben akkor, midőn a fenálló isko-
láknak megürült tanítói helyek száma, azon évben,
2,356ra tehát szintén háromannyira megy? Vagy,
van-e a nemzetnek abban haszna, ha a gályarab él-
ténél szegényebb iskolatanítói életre magát elszánni
nem mindennek levén kedve, a praeparandusok szü-
kében, két avatatlant kell addig alkalmaznia, míg egy
praeparandiából kikerült szakemberre is találhat?

De lássuk, mi történik más honban!

14. §.

Nagybritanniát illetőleg:

Irlandban a catholica úgynevezett *főegyházi*
papság egyedáruságot igényelvén magának a nép-
nevelés eszközlésében, az 1842dik év junius 2dik
napján kelt számadása szerint, azon évben 1,490
ezer 850 v. frtot költött Irlandnak összesen 2,337
népiskolájára: mégsem adhatott egy-egy tanítónak,
közép számítással, csak 100 p. forint évi dijt is.

Mert az említett közel másfél millio forint évi költségnek felénél többet iskolaépületek tatarozása s egyéb rokon kiadások emésztvén föl, pusztán a tanítók fizetésére 623,600 v. forint maradt fen. S ez összeget 1812 tanító és 743 tanítónő, tehát 2555 egyén közt vala szükség megosztani.

Közel másfél millio v. forint évi kiadás, népnevelésre, s a Magyarország népességének $\frac{2}{3}$ ánál nem nagyobbal bíró Irlandban, már magában szépen hangzik! De tegyünk egy rövid számítást, és vessük egybe azt, mi Irlandban ekkép történik, azzal minek történni kellene, hogy megláthassuk: melly irtózatos összegre volna Irlandnak évenként szüksége, kellő népnevelés mellett, még akkor is, ha tanítóinak 100 p. forint évi dijnál többet nem adna.

Most a 2337 iskolában összesen 281,849 gyermek kap Irlandban elemi oktatást. Melly gyermekszámot *Irland* 8,000,000 lakosaéval egybehasonlítva kijő, mikép 100 lakos után 4 iskolás gyermeket sem lehet számítani; midőn *Skótországban* minden 100 lakosra 7 esik; *Angliában* pedig, bár mindkettőnél fölebb áll gyermekeinek iskoláztatásában, mégis 41 lakost lehet minden 100 közöl számítani olyat, ki nevét sem tudja leírni: *Pennsylvaniában* végre, mellyben pedig hátrább áll a népnevelés mint Amerika éjszakibb statusaiban, úgy van az iskolás gyermekek száma a lakosokéhoz mint 16: 100hoz.

Világos tehát ezekből, hogy ha *Irland* csak azon mértékben akarná is gyermekeit iskolába járítani, mint ezt az ezen tekintetben még épen nem első

helyen említhető Pennsylvania cselekszi ; már is 1,280,000 iskolás gyermeket számítana évenként. Ennyi gyermek tanítására 13,333 tanítót kellene tartania azon rosszabb esetben is , ha a tanítók számát a lakosokétól függesztvén föl , minden 600 lakosra egy tanítót számítna , mint ez arány Poroszországban áll : és nem 542 lélekre esnék egy tanító , mint Württembergben. Azon célszerűségénél fogva ajánlhatóbb módon pedig , miszerint a tanítók számát nem közvetlen az ország lakosainak , hanem az iskolás gyermekeknek számától függesztvén föl , minden 60 gyermekre egy külön tanítót számítunk : Irlandnak 21,333 tanítót kellene tartania. S ezeknek , ha a napszámos évi kereseténél alább álló 10 font sterlinget adna is fejenként évi díjúl : már is 5,333,250 v. forintot kellene évenként elfizetnie. Hát ha nem Pennsylvaniát , hanem Éjszakamerikának más a népnevelés ügyében tekintélyesebb , de azért tetőpontra még épen nem hágott , tehát nem is utánozhatlan statusait kívánná Irland követni , mit kellene ekkor évenként népnevelésre s aránylag tanítók fizetésére adnia ? Mert tudjuk , hogy Éjszakamerika szabad statusairól annyira nem lehet , népnevelés tekintetében , általánosan dicsérőleg szólni , hogy hiteles kútfők után állithatólag , kivált az ott szélszórt nemzetek közt , épen az úgymondott *Grossknecht* alatt áll az iskolai tanító. Melly körülmény nem teheti valószínűvé , hogy az e részben virágzóbb statusokban is még sok szellemileg s anyagiilag javítani való ne volna hátra. Mind e mellett is *Massachusetts* , melly mintegy millio lakossal

bir, az 18¹/₄dik iskolai évben magában 2,386,100 v. forintot költött népiskoláira: mihez aránylag a 8,000,000 lakosú Irland 19,088,800 v. forintot tartoznék kebelében, hasonló célra, egy évre adni. *Uj-York* pedig már 1823ban, 1¹/₂ millio lakosai közt, 7382 népiskolát számított; mellyekre maga a status, azon kívül mit a *községek* és *szülék* külön fizettek, 5,000,000 v. forintot költött egy évben. Honnan tisztán kiviláglik: miszerint Irlandnak, népességétől vett arányban, 37,456 népiskolájának kellene lenni; ezek közül mindegyikben csak egy-egy tanítót tartva és 100 p. forint évi díjjal fizetve is 9,289,000 v. forintot kellene évenként csupán elemi s népiskolai tanítóinak elfizetnie; összes népiskolai költsége pedig 26,666,666²/₃ v. forintra rugna évenként akkor is, ha csak ott kívánna bár állani e tekintetben, hol *Uj-York* már ezelőtt két évtizednél többel volt; és ha, Irland szegénysége tekintetéből, teljesen mellőzvéen azon tömérdek összevetet, mit *Uj-York*ban a népiskolákra a szülék és községek külön adóznak, csak a status által azokra 1823ban adott pénzt vesszük is föl fizetési arányul.

15. §.

Ki házat akar építeni, számítsa meg előbb költségét! E bármelly csekély hajlék építése körül sikert biztosító szabály megtartása senkinek nem szükségesebb mint azoknak, kik egy nemzet boldogságának nagy alkotmányát, az okszerű népnevelést

megalapítani közreműködnek. Ellenben ezen szabálynak maga idejében s kellő figyelemben nem tartása mi vészt hozhat az építő tulajdonosra, ki ez okból most céliránytalanságaért olcsó anyagokat kénytelen épületében olly helyekre alkalmazni, hova talán az egésznek nevezeteseb terhe sulyosúl; majd, elég küzdéssel föl vitt s egy szomszédban csodálkozást, másban tán irigységet is gerjesztő épülete belsejében nem győzi a nyakába omlással fenyegető repedéseket duggatni: nagyszerű példáit láthatjuk ennek a szomszéd német ajku népeknél; csak akarjunk, mint magyarok, már egyszer nem saját kárunkon hanem a másén okulni! Egyhangúlag átérték ezen nemzetek, miszerint a népnevelés alkatrészeit, a szüléket és gyermekeket illetőleg kötelező iskoláztatási törvények, praeparandiák, kisedővő intézetek, elemi-, nép- és vasárnapi iskolák, s az ezen intézetekbe illő, tanítók és tanulók használatára a lehetőségig külön modorban készült kézi könyvek tehelik. De azt szintén egyhangúlag feledék, hogy mikép a physical ügy az erkölcsi világban, egy illy összetett egyénnek, minő a népnevelés is, nemcsak *electro-positiv*, hanem *electro-negativ alkatrészének* is kell lennie: s ez a praeparandiákban képzett s a többi intézetekben működni tartozó *tanítók jó fizetése*. Negativ alkatrésze ez a népnevelésnek, de nem csupán azért, mert meg szokták tagadni a nemzetek: hanem még azon tekintetből is, mert e nélkül, végre is, megtagadtatik a várt s különben lehető siker a népneveléstől. Ennek késő átlátásából foly aztán azon vízbehálóként mindenhez

kapás, mellyel az erre kezdetben nem gondolt nemzetek akkor kívánják menteni a népnevelés szent ügyét, midőn látják, hogy nagy számmal felállított népiskoláikban vagy éhenhalással küzd a számtalan tanítók legnagyobb része; vagy épen ezen körülmény miatt visszarettenve az illető egyének a prae-parandiáktól, mint a nyomor iskolája előcsarnokaitól, ezeknek nagy számából sem kerül ki elég tanító az iskolákban megürült helyek betölthetésére. Példa jobban világosít!

16. §.

Mit *Helvetiában* magok a gyönyör-utasok is, gyakran boszankodva tapasztalnak, hogy szintén minden *cantonban* külön mérték- és pénznemek vannak folyamatban: ezt a legtövisesb pálya vándorai a tanítók, kiket a külön *cantonok* olly külön mértékkel mérnek s olly külön pénzzel fizetnek, legszivrehatóbban érzik. Igen! mert míg a *zürichi canton* csak meglehetősen, *Basel, Winterthur* stb. egyes városok pedig példáson jól fizetik tanítóikat: addig a legtöbb *cantonokbani* tanító alig leheti más okból, hogy ő is a szabadság földén működik, mint abból, hogy roszt fizetése következtében, egész évben szabadon koplal, az év több hús napjaiban pedig még szabad fázása is van. S ez annyival keservesebb, mert a tanítók ezen nyomasztó helyzetét még az iskolák iránti részvétlenségnek sem lehet tulajdonítani, hogy így, annak egy-

kor megszűntével, sorsuk jobbra fordulását, még egyhamar, remélhetnék. Sőt inkább azért nem fizetheti Helvetia jól a tanítókat, mert iskolák iránti túlbuzgalmában, de nem kellő pontos kiszámítással, rakásra állítja azokat fel községeiben; s így, mire ujonan épült iskoláit megnyitja, már kimeríté anyagi erejét, mellyből az iskola lelkét, a tanítót, jó karban tartania kellene. Így alapított p. o. az *aargau* *canton* magában az 1814dik évben 50 iskolát; *Waadt canton* ugyanazon évben 81et; a *tessini canton* pedig 1847ben 53at oly móddal, hogy ez utolsónak ugyan, már 5 évvel ez előtt, nem maradt több községe 6nál elemi iskola nélkül. De annyival több tanítói várják fizetésök javítását!

Úgy van! a legelőbbkelő *cantonok* egyike *Bern*, oly lelkesedéssel pártolja a népnevelést, miszerint 2,707,373 francra menő budgetjéből 824,121 francot ada, egy pár évvel ez előtt is, a *népnevelési departement*nek akkor, midőn a *kantonainak* csak 402,479 francot, tehát felényinél is kevesbet; az *igazságügyinek* pedig csupán 235,073 francot juttatott. Mellyik status dicsekedhetik azzal, hogy az itt nevezett 3 cim alatt ilyen arányban áldoznék? Ámde mindezen lelkes pártolása a népnevelésnek erőtlen mégis azon jó célnak elérésére, mit az által *Bern* maga elébe tűzött s mit elérnie kellene! Mert, a sok iskolaépület előállíthatása és fentartása, az azokban működő nagy számú egyéneknek fizetése, e példátlan áldozatot is úgy fölemészti, hogy egész 1837-ig a *Bern canton*beli tanítók $\frac{1}{2}$ nak évi dija rosszabb volt mint a tehené-

szek- s heteseké. Miből természettel következett, hogy ezeknek miveltsége s egész valója sem igen sokkal lehetett fölebb amazokénál. 1837ben végre javított annyit a status a dolgon, hogy minden tanítónak addigi fizetéséhez adott még 150 francot. Mi lássék bár magában szép fizetésjavításnak egyszerűre, de a mennyiben, kivétel nélkül, minden tanítónak adatik, azt bizonyítja egy felől, hogy általában minden tanítónak rosszúl kellett fizettetni 1837. előtt; más felől pedig ugyan mi még ez is egy olly tanítóra nézve, ki épen 30—40 francért szolgált az előtt évenként? Hiszen ez még 200 francot sem kap, megjavított díjával is! s mikép tart családot egy honorator, ha minden anyagi erejét, egy egész éven keresztül, a drága Helvetiában, 200 francnyi öszveg teszi?

17. §.

Bajorhon minden lorrást felkutat a tanítók anyagi szomjának enyhítésére. Mert használja azok fizetésére a *kegyes hagyományokat* és *alapítványokat*; fizettet az iskolás gyermekek szüleivel minden *heti* tanításért egy-egy ezüst *garast* egy gyermek után; pótolta e pénzt évenként a *községekkel* és *vallásfelekezettekkel*; végre minden kormánykerületnek saját iskolai pénztárt biztosít azon *egy procent* adóból, mellyel ép ezen célból emelte fölebb az adót; s melly magában a rajnai kerületben 36,000 bajor forintra megy évenként: s ime

mindezen utak és módok megkísértése mellett sem képes még eddig mást mint csupán városi rendes tanítóit tűrhetőleg fizetni. Mert segédtanítói közül ugyan, még egy évvel ez előtt is, 1216an voltak, kik csak 87½ tallért, s 203an, kik annyi évi díjt sem kaptak. Falusi tanítóit pedig olly botrányig rosztul fizeti, hogy ezeknek nagyobb része, *Felde* szerint, még 1844ben ugyan a kenyérben sem ehetett eleget, hacsak tanítástól szünnapjaiban a *Lajoscsatornához* napszámra ásni, vagy vasárnaponként a csapszékekbe, az azokban táncolók mulattatására, muzsikálni nem járogatott.

Miként öntsön már egy illy szerencsétlenség mestere tanítványa szívébe szeretetet azon hon iránt, melly őt így hagyja éhezni? Lehet-e illy körülmények közt, okosan számítani arra, hogy a gyermek illő tisztelettel adózik tanítójának; s ez akarja, vagy tudja-e magát szakában, a haladó világ kívánata szerint, tovább képezni?

18. §.

Württemberg sem sokat vethet, a tanítók díjazásában, más országoknak szemére. Mert Stuttgartban a közelebb tartott országgyűlésen adá egy követ hitelesen elő, miszerint *Württembergnek* 1455 evang. tanítói közt 305 találtatik ollyan, ki 200 forinton felül évi díjt nem kap; s 870 cath. tanító közt 150 van illyen csekély fizetésű. Általában sokan vannak ollyanok is, kik 32 xrnál többet

naponta nem kapván, ebből tengődnek családjokkal ott, hol a napszámos rendszeren 48 xrt—1 forintot keres napjában.

Egy consistoriumi rendelet pedig, melly 1844. mart. 19én kelt, az e féle adatokat igyekeztvén ritkábbakká tenni, oda utasítja a württembergi praeparandusokat, hogy a seminariumban, a népiskolai tanítószakra szükségesb tárgyakon kívül, tanulják meg a mértant is mellékesen annyira, hogy a praeparandiai cursus végeztével, elébb egy ügyes mérnök mellett gyakornokoskodván s csak aztán vállalván iskolamesterséget, ezen különben állandó hivatalukból, nyáron, midőn az iskolától több szabad időt nyerhetnek, néhány hétre kirándulva, mint legalább 3dik rangú mérnökök, földméréssel kereshessék kenyerüket mostanában, midőn Württembergnek országos fölméretése vétetvén műbe, mérnökei e munkához elegendő számmal nincsenek.

Bizony e mód még palliativ curának sem jó azon anyagilag beteg testületen, melly gyökeres gyógyítás után sovárogo! Mert tekintsünk csak élesebb szemmel ez ügybe. A nevezett consistoriumi rendelet következtében, azon szegény ifjak, kik seminariumba léptök előtt a kül hon szokása szerint, gymnasiumot sem tartoztak végezni, — tehát aránylag gyöngébb készületűek, mint a mieink lennének — azért nem képezhetik jól ki magokat iskolatanítószakra, mert 3d. rangú mérnökökké is kell egyszermind képeztetniök. Aztán, nem is közvetlen lépnek a seminariumból iskolatanítószakra; hanem csak akkor, midőn elébb a mérnöki gyakornokság

közt azon kevés tanítói figyességéből is kijöttek, mit a seminariumban szereztek. S végre majd, ha egyszer nem sokára be lesz az ország fölméretése végezve, mit mér akkor a szegény iskolamester, hogy belőle pénzt kereshessen? Tán szegénysége határát? Ezt, úgy látszik, még soká mérgegetheti!

19. §.

Ki *Hannovera* népiskoláira s az azokbani tanítók fizetésére a *göttingai* egyetemnek egykori dicső híréből következtetne: képtelenül megcsalattatnék. Mert mikép az emberi testben a gondolkodó műszer tulgyakorlottsága a tápműszerek bágyadságát vonja legtöbb esetben maga után következősül: úgy az országok, ezen erkölcsi testületek, közt Hannoverában, a tudós osztály nevezett műhelyének, a *göttingai* egyetemnek, roppant áldozattal, olly fénypontra juttatása lehet némileg az oka, hogy a köznép iskolái és ezekben a tanítók fizetése mind- eddig még csak közép-szerűségre sem emelkedhetek.

Feldenek 1844ben közzölt adatai szerint Hannoverának több száz tanítói laknak, maig is, a helység barompásztoraival egy földél alatt; 436 tanító van, kinek napi fizetése kevesebb 3 garasnál; 735 van ollyan, kié nem megy 5 garasra; s 1648an vannak, kik közül a legjobban fizettettek, sem vesznek naponta többet be 6 garasnál, mennyit pedig ez országban a falusi napszámos is kereshet. Sőt olly iskolatanítót is említ *Felde* személyes ismeretése után, kinek fizetését, mire élének 60dik évét

megérte, már 3 külön ízben javították meg s még ekkor sem ment naponta 3 garasra; mert 3szor javított fizetése tett egy évben 35 tallért.

Felde ezen adatainak pedig tökéletes hitelt szereznek a Hannoverában 1845ben közétett népiskolai törvények, mellyeknek

18dik §ában ez mondatik: valameddig egy községben az iskolás gyermekek száma 120at nem halad, addig egy és ugyanazon tanító tartozik őket tanítani; mert segédet csak a 120—200ig való gyermekszámnál; más tanítótársat pedig csak azon esetben lehet a tanító mellé fogadni, ha az iskolás gyermekek 200nál is többen volnának. Ekkor aztán a

20dik § nyomán: egy illy tanítónak, mint egy szersmind még mellesleg orgonistának, egyháznál stb. évi díja lesz 30 tallér és házanként sorban étkezés; vagy e nélkül 80 tallér mind össze, a hármas tisztért. Ehhez járól még a

25dik § szerint a szállás. Melly, ha erre rendelt külön szobája nincs a községnek, évenként sorban változik a lakosok házáinál.

Szegény hannoverai tanítók! Nektek bezzeg van módotok vendégszerepeket adni az emberiség mivelődése szinpadán! S minő lelkes találkozástok lehet gyakran ebédnél, ha tudjuk, hogy a hannoverai falukban, a lakosok ép úgy sorban tartozván megvendégelni az éjeli ört és barompásztort is mikép az iskola mestert, sokszor csak azért is egyszerre híja asztalához egy gazda mind e 3 tisztviselőt, hogy diplomaticus ebédjét, egy füst alatt, kevesebből kiállithassa! — —

20. §.

Sok hasonló kedvetlen dolgokat számlálhatnék még elő a német földi tanítók fizetésére vonatkozólag. Mert bizony a *szászországiak*nak is csak inkább reményökben mint zsebökben van még eddig a fáradságukhoz mért díj. *Hessen-Darmstadt* és *Mecklenburg* madár-kosztal fizet a marhamunkáért. S alig szólhatni e részben más német statusról csak annyira kedvezően is, mint a *badeni*, *nassawi* és *lippei* hercegségekről.

21. §.

De sietek azon országra térni, mellyre, hiszem! olvasóm már rég sovárgó figyelemmel vár, *Poroszországra*.

Fényes napként ragyog e hon a mai nevelés szent egén s vezérsugárokat lövel leglőbb irányban a végre, miként kelljen a XIXdik századhoz illő miveltségnek fénypontját megközelíteni: de tanítói fizetésére nézve ez is sötét s az egész ország szerte térein pusztá szemmel látható fogyatkozásokat szenved.

Igen! mert általánosan kimondva, Poroszhonban, *Mager* szerint (*Paedagogische Revue* 1844. Juniheft, 522. S.) 12,000re megy azon nyomorult falusi tanítók száma, kiknek évi díjok 200 francon alól van, le a hihetlenséggel határos 25 francig. *Beckersdorf* szerint pedig 4,180 falusi tanító van,

ki 20 talléron alóli fizetéssel kénytelen megelégedni; s azon falusi és városi tanítók száma, kik egy évre fejenként kevesbet kapnak 100 tallérnál 12,698ra megy; tehát haladja az elemi s népiskolai tanítók összes számának harmadát azok szerint is, kik ezt Poroszthonban 30,000re számítják.

E tömérdek szám már maga gyaníttatja velünk, miként a tanítói rosz fizetésnek lehetlen csak egy vagy más tartományhoz költetve lenni e honban: hanem közösnek kell annak lenni az egész Poroszországgal. S egy részletes széttekintés e szomorú gyanítást megigazolja. Nevezetesen

A porosz *Mark* és *Altmark*ban *Felde* szerint, maig is nagy számmal vannak azon falusi tanítók, kiknek iskolaházuk nem levén, egyszer egy másszor más lakos házában kénytelenek tanítványaikat egybe-
gyűjteni. Sőt nem csekély azok száma is, kik a szó teljes értelmében éhenhalnának, ha aratáskor a parasztnak dolgozva, kaszájokkal nem keresnék be azon pénzt, mit hivataluktól hasztalan várnak; vagy ha szabó-, csizmadia-, takács- stb. mesterséget is nem folytatnának. — Mivel van hát itt jelenleg az iskolamesternek jobb dolga, mint egy századdal ez előtt volt, midőn 1734ben majus 26. a *Klevekamra* azon határozatot tette, hogy falukon csak az olly szabók türessenek el, kik egyszerismind iskolamesterséget folytatnak, vagy egyházfiak. Hát, csak ennyit birt egy haladás századja itt változtatni a dolgon, hogy hol akkor az egy személyre ruházott két szerep közül a szabómesterség játszá az iskolamesterség fölött az elsőt, ott most az iskola-

mesterséget mondjuk elsőnek ; de csakugyan az elválhatlanul hozzáfércelt szabóság adjon kenyeret a kettős szerep bágyadt hősének? Hiszen! így még jobban volt egy századdal ez előtt dolga a szegény mesternek! Mert az említett törvény hozatala után 2 évvel, a nevezett mestereknek arra is engedelem adatott, hogy két legényt tarthassanak; s így azok munkája bérének egy részével is magokon segítettek: midőn a maiaknál még eltűrik, hogy magok ruhavarrással foglalkozzanak, de, hogy még legényt is tartva, szélesb kiterjedésben üzhessék mesterségöket, ezt már görbe szemmel néznék!

Westphal tartományban közelebb a status más szolgáltnak fizetése tetemesen megjavított: de a tanítóké itt is, minden köz panasz és megismerés dacára, a régi rossz mellett maradt. Sőt rosszabb most sok részben mint ezelőtt volt. Mert, bár 1763. aug. 12én már Nagy Fridrik a *General Landschulreglement*ban kimondta és parancsolta: hogy a köz-tudomásra szegény szülék gyermekeiért fizesse a tanítót az ekklézsia, vagy a szegények, vagy a falu pénztára, hogy a tanító fizetésében hijányt ne szenvedjen: mindazáltal az *arnsbergi* k. kerületben ugyan csak fél fizetést kap a tanító a szegény szülék gyermekeiért; sőt némely helységben csak $\frac{1}{2}$ at. A *mindeni* k. kerületben hasonlólag, levonnak a tanító fizetéséből, minden szegény gyermekre esőleg egy részt. Ha pedig valamely szegény embernek egyszerre 3 gyermeke jár iskolába, a harmadikat általjában isten nevében tartozik tanítani a mester. A *rajnai tartománynak düsseldorfi* k. kerü-

letében pedig azon napról épen semmi tanításpénzt nem kap a mester a szegény gyermekért, mellyen ez az iskolában nem volt: holott épen a leckemulatókkal szokott inkább megakadni a tanító, részint a tudományban hátramaradás, részint a hon talán látott rosz példának s féktelenebb szabadságnak természetes következtében. — Ezen k. kerületekben tehát maga azon néhány tallérocskára menő fizetés is, mellybe már a gyermekektől fejenként adadni szokott iskoláztatási csekély pénz is befoglalva van, a közel egy század óta fenálló törvény dacára a szerint szenved évenként kisebb s nagyobb körünyírést, mint kevesb vagy több szegény szülék gyermeke jár iskolába!

Pommern tartomány *köslini* k. kerületében magában 290 tanító van olyan, ki kevéssel vesz be többet 40 tallérnál évenként; s 96ra megy azoknak száma, kik még 40 tallért sem kapnak. Tehát 386 tanító van, kik még akkor is 6 garassal tartoznának naponta kijöni: ha mindnyájok fizetését a legjobbakéval egyaránt 74 tallérra vinnék.

Brandenburg tartományban 1420an vannak olly tanítók, kik közép számitással 7 garasból tartoznak napjában, családotól együtt, megélni. S midőn az utókor boldogításának ezen szerencsétlen martyrjai, egy pár évvel ezelőtt, azzal tartván, mit a magyar példabeszéd mond: „néma gyermeknek anyja sem érti szavát“ hirlapokban emeltek szót, hogy a hont sorsukkal megismertetvén, ennek korszerű javítására, az ebbe befolyást gyakorolhatók mellében egy-két érzékeny hűrt megpendítsenek:

eredményül felsőbb helyről s hivatal elvesztése alatt tiltattak meg, ezen tárgyban, hirlap útján több ismertetést közleni. — De ezzel sorsukon segítve nincsen! Mert a panasz betiltása magában még nem honorarium-javítás, s meg nem letté nem teheti azt mi közelebb is megtörtént, hogy a 42 éven keresztül, minden illető felsőség bizonyítása szerint, józanon és vesztegetés nélkül működött tanító, ki naponta 5—7 órát tartozik közönségesen tanítani, azért tiltatott el az iskolai igazgatónak 50 éves hivatali örömmünnepén megjelenéstől, mert 8 tallérra menő havifizetéséből, 6 gyermekes családját kellettven tengetni, nem volt ez örömmünnephez illő köntöst miből fölvennie! S ha lett volna, úgy bizony ezért magáért megérdemlené, hogy mesternek, még pedig nagy mesternek nevezzék!

Silezia tartományban, kivált a hegyi kerületekben, a különben is csekély fizetésből még 50—60 tallérja is kinmarad évenként a tanítónak. Sőt irtózatossá jelenetek is adják itt elő magokat.

1843. october 26dik napján kelt egy porosz iskolamesternek tisztársaihoz intézett azon szivrázó körlevele, mellyben ő gyermekkorra első tanítójának, a már ekkor 79 éves aggastyánnak, éhenhalástól mentetésére koldult alamizsnát bajtársaitól. De lássuk közelebről ki volt ez agg, meddig, mikép működött és mire jutott?

Ez egy *Stumpf* nevű kerületi orvos fija, tehát olylly egyén volt, ki már apja hivatalánál fogva kényelmesb helyzetben született egykor *Münsterberg*-ben. Iskolatanítószágra szánván, ifju korában, magát

ezen célból képeztetett a boroszlói seminariumban s úgy lett abból kikerülte után *Ober- Mittel- és Niederdammer* tehát egyszerre 3 helység iskola- tanítójává olly módon, hogy *Mitteldammer*ben lakván, minden nap át kelle járnia *Oberdammer*be tanítani. Illy terhes és kényelmesb gyermekségéhez következően hivatalt vitt 27 évig feddhetetlenül, 70—90 gyermekkel vesződve naponta, a 3 faluból 80 tallerra összesen is nehezen számíthatott évi díjért; miből feleségét s lányát csak úgy tarthatta, ha azokkal együtt fonogatva szaporította a tanítói veritékes keresményt. Ez idő alatt szállása s egyszersmind tanító-terme volt egy siralomházhoz tán inkább hasonlított szobácska, a falunak azon inségtámogatta gunyhójában, mellynek másik szobájában a község barompásztora s néhány koldús aszszony tanyázott; hathatós eszközökül a végre, hogy e szomszédság már maga naponta butábbá tegye lelkében s korán készítse el arra, mire illy törekvésü egyénnek soha nem kellene jutnia, a koldulásra! Úgy lett. Illy körülmények közt, lelke nemcsak a haladó világtól hanem maga magától is elmaradva, teste elerőtlenedve, 46 évvel ezelőtt már odajutott, hogy a neveléstan fölvirágzási kívánalinak többé eleget nem tehetve, a rosz világ kifejezése szerint, nyugalomba kellett lépnie: de ő érzi, milly gúnyos e kifejezés olly szerencsétlenség martalékjára nézve mint ő, ki másfél évtized óta, az évenként neki adatni szokott 72 cseléd-kenyér s 6 tallér nyugpénz mellett nem hogy nyughatnék második gyermekségében; hanem inkább a tanítói hi-

vatalt gyalázó örök mozgonyként kénytelen házról házra koldúlni hajdani tanítványinál! S mi derültebb jövő mosolyghat utódjára is, ki pedig már az új paedagogica növeltje, következtetni lehet azon körülményből, miszerint ez, jelenleg még, testtel lélekkel hivatalának élve sem képes, most is, a hét legtöbb napjaiban mást mint sós burgonyát enni ebédre!

De nem gyűjtöm olly magasra mint tudnám azon vérlázító adatok halmazát, mellyek az állandó tanítóknak világszerte roszul fizetéséből s kellőleg bármelley országban sem egyhamar fizethetéséből folyván, az általok eszközzendő szent célnak satyrajaként, ott metszik inát a korszerű nevelésnek, hol arra legtöbb szükség van, a nép alsó osztályában. Befejezem e valóban *chronique scandaleuse*-t a nevelés fővárosa Berlin-nyujtotta legujabb, hármas, tehát tökéletes erejű adattal. Folyó 1846. januar 12dik napján kelt tudósítás nyomán, Berlinben egyszerre 3 népiskolai tanító örült meg, a 4dik pedig, elébb megörülve, agyonlötöte magát annak nyomasztó érzése miatt, hogy a csekélynél alább való fizetéséből pangani sem tudott; pedig csak tanítószágra készülvén, már más életnemet nem választhatott magának.

Kell-e hát nálunk, még most, állandó tanító általánosán? Hiszen így praeparandiát s örültek házát egyszerre kell építnünk; pedig ha az egyiknek létrehozása, Pesten, sok akadálylyal küzd, bizony a másik sem sokkal gyorsabban látszik fölépülni Vácott!

22. §.

Jól érzi az állandó tanítóságnak leirtam szerencsétlen oldalát Poroszhon már is. Mert bár 1842-ben már 45 seminariummal birt, mégis naponta sok szükségét lát azon praeparandusokra nézve, kiket a már előttünk ismert csekély fizetésű tanítóságra kellene alkalmaznia. Így történik már több évek óta, hogy e hon számos olly egyént léptet föl népiskoláiban tanítóúl, ki a praeparandiai cursust soha élteben meg nem futotta; hanem midön addigi életnemére ráunván magát a tanítóságra szánja s jelentést tesz, bizonyos, ezen szükség esetéhez mért szabályok szerinti, kevesbbé szigorú, de, hogy a szembekötödsi tökéletesb legyen, minden esetre a praeparandia épületében tartandó vizsgálatot kiállván, azonnal alkalmaztatik.

Valamivel célszerűbb ennél, de hasonlólag a szerfelett csekély tanítói fizetés elfogadására kész egyéneknek kevés számából származott azon rokon intézkedés, miszerint 1844ben kormányilag parancs bocsáttatott az úgymondott *Provinzial-Schulkollegiumok*hoz az iránt, hogy a katonai szolgálatban, az illető igazgatóság bizonyítványa szerint, szorgalom és jó erkölcsről ismerve, 12 évet betöltött s jelenleg attól már búcsút venni ohajtó s elemi vagy népiskolai tanítóságra magokban vágyat érző *káplárok*nak engedlessék meg, a praeparandiában magokat, fél évig, képezni tanítói pályára; melly idő alatt rendes katonai zsoldjokat húzzák: fél év mulva pedig jelentvén magokat az illető

iskolai igazgatóságnál, tehessék le a praeparandiában azon alkalmazási vizsgálatot, melly a nem egészen ott képzett, de iskolatanítókká lenni ohajtó egyéneket illetőleg, a már említettem módon, határozva van. S aztán, *valeant quantum valere possunt*, alkalmazzassanak.

Bizony a jól készült ifju tanítónak illy rokkant surrogatuma, alig vihetvén egyebet magával az iskolába, az oda viendő sok közül, mint a 12 évig katonáskodásban megszokott rendet s tisztaságot; csak olly formán elégíti ki az iskola lelki szomját mint a cichoria azét, ki kávét szeretne inni. Így pedig még sok kívánni való marad fen! S mind ezek miért történnek? Épen nem a mostanság világszerte divat roccocón kapásból, mint ezt tán onnan vélhetné valaki, mert már szinte 70 évvel ezelőtt Nagy Fridrik is altiszteket rendelt a porosz falukba, a főlebb nevezett szabók helyébe, iskolamesterekké: hanem azért, mert bár *Das allgemeine Landrecht Th. II. tit. 12; § 29.* ezt határozza, hogy a helységbeli minden családapák, vallás különbség nélkül járuljanak a tanító eltartása terhéhez; bár III. Fridrik Wilhelm 1798. jun. 5dik napján Königsbergben megkoronáztatásakor a 33,000 tallérnyi úgymondott *donatiopénzt* a falusi iskolák javítására ajándékozta; ugyanazon évi julius 3dik napján kelt cabineti rendeletében pedig nyilván parancsolja, hogy hol a Fonds az iskola költségét hordozni nem elégséges, ott pótolja a hiányzó részt a status; bár ugyanazon dicsőültkirály, a poseni nagyhercegség iskoláinak gyánolítására, 1830tól kezdve éven-

ként 21,000 tallért rendelt adatni ; bár végre, általánosan az egész országot tekintve , e hon magában az 1833dik évben , a városi tanítók fizetésére 800,000 tallért, a falusiakéra pedig 1,600,000 tallért , tehát összesen szintén 9,000,000 v. forintot adott ki: de mind ezen célszerű intézkedés , mind ezen roppant áldozat eltörpül a belőle fizetendő tanítóknak 30,000re tehető nagy száma mellett. E szerint a kézmives kereseténél sokszorosan alább álló fizetésre kellő miveltségű egyént sokszor nem alkalmazhatván, kénytelen az illy tanítói helyeket ma, úgy mint 70 évvel ezelőtt, kiszolgált káplárokkal tölteni be. Úgy hogy, az illy tanítóval elégedni tartozó falukban ugyan, alig van egyéb különbség a mai s mult század paedagogiája közt mint ez, hogy a mai szelidebb világban, a bot már meglehetősen számüzve van az iskolából: ellenben Nagy Fridrik alatt, akár szabó akár káplár lett légyen iskolamester, mindegyik mesteri kötelességei igen abban központosultak: hogy a kis poroszt — — nadrágotolja meg. *)

*) Természetesnek találom e helyen olvasóim nagyobb részének azon kérdését: Ha elannyira semmivel sincs elébb Poroszhon elemi s népiskolai tanítóinak fizetésében más statusoknál: honnan van hát mégis, hogy minden nemzetek fölötti hirt s nevet szerzett magának a népnevelésre vonatkozólag?

Ne feledjük, mit már fölebb említettem, hogy a népnevelésnek több rendbeli tényezői, vagy mint ott mondtam, alkatrészei vannak. Már minél többeket, minél korábban s minél bölcsőbb eljárásal

23. §.

De nyuljunk most már saját keblünkbe s vizsgáljuk meg nemcsak azt: miképen állunk; hanem azt is: mikép kellene állanunk, a felhordott küllhoni példák szerint, tanítóink számára s ezek fizetésére nézve?

egyesít azok közül valamelly status, annál inkább megközelíti az a népnevelés tökélyét; de valameddig csak egyet is mellöz azon alkatrészek közül, mindaddig csak a nála is kevesbet tett statusokhoz viszonyos fénynyel tündöklük s valódi fénypontra soha nem hághat! Egy nemzet sincs, melly a népnevelés összes tényezői közül az *iskolázási törvényeket, tanítóképezdéket, óvodákat, elemi-nép- és vasárnapi iskolákat, testgyakorló és erkölcsileg romlott gyermekeket javító intézeteket*, tanítók és tanulók szükségére számított *kézikönyveket* s az *érzékellető tanmódnak* minden tudományra illő *eszközeit* aránylag olly általánosan, egyiket a másik mellett annyira nem hanyagolva s olly bölcstapintattal karolta volna, e mai napig föl, mint a porosz. Úgy, hogy ha még a tanítók fizetéseért is annyit tett volna, mint a nevezett több tényezőkért: valóban nemcsak most állana fölebb a több nemzeteknél; hanem jövőre is soká utólérhetlen maradna.

Mert, hogy nem a tényezők közül egy valamellyiknek, magának, tán hasonlithatlan tökélyre fejtése; hanem az összes tényezőknek bármelly csekély kezdetből kiindított, de egymással párhuzamosan naponta munkásabb életbeléptetése vezet el

Fényes Elek tudóshazánkfiának 1847-ban közre bocsátott statistikája nyomán Magyarország népes-

a kívánt célra: ezt azon nemzetek példája csalhatlanúl mutatja, kik a népnevelés tényezői közül egyet vagy mást, de csak is azon egy-kettőt, tökéletesb fokra hágtattak annál, mit e részben Poroszhonban találunk; s az egész népnevelés ügyében mind e mellett is, kénytelenek az elsőséget Poroszhonnak engedni.

Nem tagadhatjuk p. o. hogy Austria, népnevelés tekintetéből, még nem érte utól Poroszországot: pedig tanítóit, aránylag, jobban fizeti annál; gyermekeit is szigorúbb gondnal iskoláztatja mint azon Poroszhon, mellyben összesen még 500,000 gyermek, tehát az iskolába járhatóknak $\frac{1}{2}$ része, minden tanítás nélkül növekedik föl; s épen magában *Berlin*ben minden 100 gyermek közül csak 60, *Aachen* gyárvárosban pedig épen csak 37 jár (100 közül) iskolába.

Igen! Mert a physical világban is reánk, földtekénkhez láncolt teremtésekre, annál melegebb évszaknak kell, a természet törvénye szerint, derülni, minél függőlegesbben lövelli reánk sugárit a jóltevő nap: még sem állithatjuk igazán, hogy nálunk az éjszaki félgömb lakosainál, kikhez juniusban jönnek legfüggőlegesbben a napsugarak, évenként épen e hónapban volnának folytonosan legforróbb napok. Mert a végre, hogy mi meleg napokat számláljunk, a napsugarak irányán kívül még több, azok hatását segélő s módosító meteorologiai okok tartozván összeműködni; ha ezek amannak kellő sikert nem biztosítanak, nem fejthet

ségét, ma már, kerek számmal 12,000,000-ra tehetjük. E nép 1204 pusztán és 14,674 községben

elég hatást ki maga a nélkülözhetlen föltét, a nap-sugarinak függőleges iránya is. Így van az erkölcsi világban is a dolog. A népnevelésre nézve *conditio sine qua non*, hogy annak műhelyei, az iskolák, gyakoroltassanak. Ámde maga a szorgos iskolázás nevelté még nem tehet egy népet is, hacsak a népnevelés nagy célja felé egyszerismind segélő többi tényező munkáját is hasonlólag igénybe nem vesszük. A nép, mellynek tán minden gyermeke jár iskolába s melly tanítóit elég jól fizeti; de sem ezeknek teljes kiképeztetéseért minden lépést meg nem tett, sem az iskolában előadandó ismeretek kincstárául s a tanítók kezében építő műszerül tekinthető kézikönyveket, időről időre, a haladó világ kívánatához gyorsan nem alkalmazza: kevesbbé közelíti meg az elébe tűzött nagy célt mint egy másik, melly e két utóbbi kívánatnak nagyszerűleg eleget tesz, a két előbbire nézve pedig csak hátrább áll, de azokért is kitünőleg működik. Pedig Austria s Poroszhon közt épen ez eset tapasztalható. Amabban nem képeztetnek, még eddig, olly célszerűen a tanítók mint ebben; s ott, az egyszer felsőbb tekintély szavára polgárosított kézi könyvek, évek során keresztül s a birodalom nagyobb számú r. catholica iskoláiban, ugyanazon fokát hirdetik a tudománynak: midőn ellenben a tanítóit még eddig legjobban s jól fizetni is naponta inkább törekvő Poroszhon, bár 30,000 elemi tanítóval bir, még sem tud egy népiskolai törvényt is felmutatni, melly valamelly tanítási tervet, vagy egy kézi-

lakik, melyekben összesen csak 8,821 elemi iskola van. Mindazon tanítással foglalkozó egyének száma

könyvet iskoláiban általánosan kötelezővé tenne; hanem szabad mezőt enged a hon szerte térein rendre felfeltűnedező újabb, népnevelést eszközölő tüneményeknek kivívni a kor és célszerűség győzelmét a tavaly uralkodottak felett, s áldozatul bukni ismét a szabadon tenyésző concurrentia termékeny méhéből jövő évben születendő jobbak előtt. S ha illy intézkedés malasztját aztán csak 60 gyermek élvezi addig Berlinben. míg a bécsi egyházkerületben a kevesbbé célszerűekét 99: bizony utoljára is ama 60 visz magával több és szélesbben elterjedhető míveltséget ki az iskolából az az után sovárgó nép lömegébe, mint e 99nek lehet.

Hasonló okokból megmagyarázható a porosz népnevelés előnye más statusokkal tehető egybe-hasonlításra nézve is. Ezért hibáznék tetemesen az, ki *Roma* városát csak azért gondolná, népnevelés tekintetében, Berlinnel mérkőzhetni, mivel abban magában 394 népiskola van; tehát 15el több mint az egész helv. hitv. dunamelléki egyházkerületben. Vagy, ki *Portugalia* népnevelését azért képzelné a poroszéval vetekedni, mert annak iskoláztatási törvényei a porozénál tökéletesbek. A mennyiben nemcsak 500—1000 Reis büntetés alatt köteles a portugal szüle gyermekét iskolába járatni: hanem az 1844. szeptember 29dik napján hozott törvény 35. §a azt is rendeli, hogy katonai ujoncként is azok állíttassanak a táborba egyebek fölött, kik e törvény keletkezte után lefolyandó 3 év mulva írni s olvasni nem tudnak. A 36. §.

pedig, kik Karpát bérceitől az adriai tengerig s a dévényi vártól a Királyhágóig az *egyetemben, ly-*

szerint pedig, mindazon szülék elvesztik, 5 évre, polgári s politikai jogukat, kiknek egy évtized mulva lesz írni s olvasni nemtudó 15 éves gyermekök. S végre minden teljes korú, ki 6 év mulva írni s olvasni jól nem tud, elesik a polgári és politikai jogok gyakorlatától.

Igy botlanék hasonlóan az, ki az *éjszakamerikai szabad statusok* népnevelését csak azért tartaná a poroszéval egyenlően virágzóznak, mert „azokban elvéteik a gyermek azon születéstől, ki azt többszöri megfeddés, pénz-, tömlő- vagy dolgoztatás büntetésével illetetve sem akarná iskolába járni; s gyámnok rendeltetvén a gyermek számára — ki annak nevelésére ügyeljen — megfosztatik a szüle azon jogától, mellyet neki a természet adott, de a mellyel vagy nem tuda vagy nem akara jól élni.“

Szép egy városnak, bármelley nagy legyen is az, 394 népiskolával birnia! Erélyesek Portugaliának s az éjszakamerikai szabad statusoknak iskoláztatási rendszabályai! De ezeknek valamint születését is épen a népnevelés hiányának lehet kezdetben tulajdonítani; mert Keletindiában ugyan, hol a 73,000,000 lakos közt 1825ben fenállott 27 seminariumban összesen csak 3,398 ifju tanuló, 18,250 lakosra esett egy seminariumi tanuló, s azóta sok tekintelben nem elébb hanem hátrább van az iskola ügye, még leginkább szükségesek volnának: úgy éltök sem fejtheti ki még magában az elibök célul tűzött népnevelést. Nem; mert nem ismételhetem eléggé, miszerint ez nem a bár

ceumok-, academiák-, collegiumok- s gymnasiumokban, továbbá a bányász-, gazdaképző-, siketnéma-, vak- és kisdedovó-intézetekben; végre a katonai növeldékben, alsó-, felső-, elemi- és ipar-iskolákban s házi növelés körében működnek, összesen csak 10,000-re tehető, s fizetéseket közép számitással 400 v. forintra tevén, egyszersem sem jönnek többbe az országnak évenként 4,000,000 v. forintnál.

Már, ezen honi adatokat csak egymással egybevetve is világos: miszerint, ha honunk minden községére, tehát a lakosai számával 100,000et megközelítő Pest városára szintén úgy mint a legnyomorultabb falura, nem többet, hanem hit- és nyelv-

legfelségesebb egyes, hanem a nevezett több tényezőknek egyszerre közreműködéséből várható üdves eredmény. Azoknak öszvegeért pedig még nem tett status olly rövid idő alatt annyit s olly bölcs tapintattal, mint Poroszhon a lefolyt 30 év alatt. Ugy, hogy ha még azért is meghozza a szükséges áldozatot, mivel a több tényező sikerét egyedül teheti állandóan biztossá, a tanítók jól fizetéseért: ekkor bizony nagy részben igazat adhatunk az éjszakamerikai *Taylor*nek, ki, mint a szabad statusok iskolainak kerületi igazgatója, azoknak fogyatkozásit fejtegető s jobb lábra állíthatását tervező értekezését illy szavakkal rekeszti be: *Tegyük azt a népnevelés tekintetéből, mit az ő világban tesz egy despota, a porosz király; — s ekkor nem lesz ember, nem lesz polgár s nem lesz keresztyén, ki e részben tőlünk többet kívánhasson!*

különbség nélkül, csak egyetlen egy elemi tanítót akarnánk is számítani, már ekkor is 4674 tanító egyénnel volna többre szükségünk, mint a hányan jelenleg, a magyar szent korona alatt, összesen a tanítás bármely fokozatával bajlódnak. Még nyomasztóbb lesz pedig ezen szükségünk akkor, ha elemi iskoláink számát községeink számával állítjuk szembe. Mert ekkor nyilván látható, miszerint, ha minden elemi iskolánk külön községben volna, ekkor is 5,853 község lenne még honunk határain belül merőben iskola nélkül. Hát, ha azt is felgondoljuk, hogy több száz előbbkelő községeink vannak, melyek közül egy és ugyanazon községben is, a lakosok nagyobb száma, külön hite s ajka szerint több elemi iskolák vannak: tán kelletlenül kevesbet mondok midőn azt állítom, hogy iskolátlan községeink összes száma haladja a 6000et. Ezekben iskolákat építeni s illő karban fentartani, az azokban működendő legalább 6000 tanítót nem fényüzve, csak a hivatalához illetlen pénzkereséstől mentve fizetni, maga többre menne azon 4,000,000 v. forintnál, mennyibe eddig, évenként, összes tanítóink közvetve kerülnek, mint mondám, az országnak.

Jól esett ez adatok nem ismerése előtt lelkemnek, némi magyar büszkeséggel élni azon hitben, hogy, elemi népnevelés tekintetében, honunk elébb áll azon Franciaországnál, mellynek kivált déli tartományaiiban olly kikiáltott sok helység nélküli az iskolát! Most saját statistikai adataink kiábrándítanak, s leveretve kell éreznem, mikép azon Frankhon,

melly háromannyi népesség mellett, már 5 évvel ezelőtt is csak 4196 községet számlált elemi iskola nélkül, e részben is hasonlíthatlanul felettünk áll. S a *Lajos Fülöp* leendő utódja látva, hogy hazája, 10 év alatt 10,034 községben ujonan épült elemi iskolával gazdagodott, *Nagy Sándorként* azon nemes de boldogító aggodalomban lehet e részben: hogy *Fülöp* semmi teendőt nem hagyand hátra számára!

Hát a miénkre mit hagyott? Ezt megmondja azon arány mellyben Francia- és Magyarország népessége van egymáshoz. Mert nyilván látható ebből, hogy ha mi népnevelésünkért csak annyit akarnánk is tenni, mennyit Frankhon már 1840ben úgy tett, hogy e mellett még akkor roppant teendője maradt fen: már ekkor is 25 *praeparandiáknak*, 183 *kisdedovó intézetünknek* és 1,134 *vasárnapi iskoláknak* kellene lenni; azonban legalább is 10,000,000 v. forintra, mint bizonyosra, kellene számíthatnunk évenként csak azért, hogy fenálló iskoláinkat jó karban tartsuk, tanítóinkat, még nem jól, csak türethetően fizessük; s ennek fölötté még néhány milliót igényelhetni, ismét évenként, azért hogy népiskolátlan helységeinkben ezeket rendre állíthassunk, minden hasonló intézeteinket célszerűbben rendezhessük, számukban szaporíthassuk s az ezekkel egyszersmind szaporodó tanítókat fizethessük. Honnan teremjük pedig mi e tömérédek öszveget, még 2, 3 évtized alatt, évenként elő? Erre feleljen megnyugtatólag az, ki a pénzcsinálás

nehéz mesterségét nálam, gyakorlatilag, sikeresebben érti!

Hát ha nem egy még sok fogyatkozással küzdő példát tűzünk magunk elébe megközelítésül, hanem a józan népnevelésnek azon elveit tartjuk előttünk, mellyek hihetően magának a franczia nemzetnek népnevelési lépteit is vezetik: miként teremjük ekkor évenként ki azon öszveget, melly az állandó tanítók fizetésére nélkülözhetlen; haugyan őket a statuson, a hivatalt pedig rajtok átokként súlyosodni nem ohajtjuk?

Egyik tényezője, mint mondám, az okszerű népnevelésnek a szüléket s gyermekeket illetőleg kötelező iskoláztatási törvény. E nélkül a népnevelés, nevét megérdemlő fokra, még egy nemzetnél sem hágott. Hol virágozik, ott azt parancsolja, hogy a nemzetnek minden egyéne ki éltsék 5dik évét haladta s 15diket még el nem érte, — tehát kézimunkára még közvetlen ugyan magának, közvetve pedig a statusnak megnyomoritása és gyöngítése nélkül, nem szorítható — tartozzék életkorához illő iskolába járni. S még ekkor sem a gyöngébb koruakért felállított kisdedovó intézetek, sem az idős-bek további képzését eszközlő vasárnapi iskolák nem vetetnek tekintetbe.

Azon egyének számát már, kik élőknek 5—15 éve közt vannak, a statisztikusok a lakosság $\frac{1}{3}$ nek szokták tartani. Miből következtethetőleg honunkban 2,400,000 volna azon egyének száma, kik józan népnevelési törvények örökődése alatt ugyan, mind iskolába tartoznának járni. S ekkor még meny-

nyire nem történnék nálunk semmi ollyas, mire más nemzeteknél példát nem látnánk, mutatja azon körülmény, miszerint Poroszhon rajnai tartományának 2,000,000 lakosai közül, már 1842ben épen 400,000 tanuló volt. A porosz népnevelést még utól nem ért austriai tartományok közül pedig

Csehországban minden 100 gyermek közül 93.

Tyrolisban - 100 - - 97.

A *bécsi főegyház-megyében* pedig - 99 jár iskolába, mint már említve volt.

Föltéve már, mit a tanítás terheit s célját ismerő egyén meg nem tagadhat, hogy közép számítással, 60 gyermeknél többet egy tanítóra bizni üdves nem lehet: 40,000 tanítóra volna szüksége honunknak akkor, ha, a mindennapi kenyérrel szintén egyaránt ohajlandó iskoláztatási törvény éber figyelme alatt, a lakosok számához, más nemzetek példájára, illő számmal 2,400,000-en gyakorolnák honunkban az iskolákat.

Ki állandó tanítókat kívánna köztünk közelebb és továbbra is alkalmazni, ennek mi reménye s minő követelése van az állandó tanítóságra vonatkozólag, ezt már az 5dik §ban elmondám. Itt csak azon kérdést teszem föl: lesz-e egy családapának testi és lelki ereje megfelelni azon 5dik §beli reménynck s követelésnek akkor, ha egyedül hivatalának élve, minden fizetése összesen, egy egész éven keresztül, 200 p. forintra sem hág? Pedig ha városi és falusi, alsóbb s felsőbb elemi s népiskolai tanítóinkat, összesen (a nevezett kívánatos és minden tekintetben megközelítendő esetre) 40,000 egyént, közép

számítással, csak 200 p. forinttal akarnánk is fejé-
ként fizetni: már ekkor is 20,000,000 v. forint ki-
vántatnék évenként, pusztán csak ezeknek fizeté-
sére; a nélkül, hogy a kisdedovók s tudós osztályi
tanítók még ekkor fizetve s az épületek részint építve
részint fentartva lennének.

Kétszáz p. forint évi díjt kíván népiskolai tani-
tóinknak, fejenként, közép számítással adadni azon
népnevelés tárgyában kiküldött kerületi választmány
is, melly, a közelebbi mult országgyűlési javaslatá-
nak 79dik §ában, a nevezett egyéneknek 5 osztá-
lyát vevén föl 300, 250, 200, 150 és 100 p. forint
kész pénznyi fizetést rendel azoknak, a külön osz-
tályok szerint.

Ámde az alsó táblának ugyanazon országgyű-
lési indítványa szerint akkor menne a magyar budget
összesen 13,000,000 p. forintra, ha a magyar ne-
messég magát a halandósággal egy percben szüle-
tett adózás törvényének, mégpedig az adónak nem-
csak egyes, hanem minden rovataira nézve, kü-
lönbség nélkül alávetni kész volna.

Honnan tisztán kiviláglik, miszerint azon még
mostanában egyhamar be nem következő időszak-
ban is, mellyben nemes és nem nemes magyar egy-
aránt készen adózandik, budgetünknek szinte $\frac{2}{3}$ ré-
széhez lenne egyenlő az öszveg, mit, kellő népne-
velés mellett, csupán tanítóknak, évenként, el kel-
lene fizetnünk. S föltéve azt, mire más nemzetek
példája és eddigi saját szokásunk szerint kétség ki-
vül ezután is folytonos szükség lesz nálunk, hogy
ha szinte megadná is a népnevelésért *tettleg föllé-*

pendő status a népiskolai tanítók összes fizetésének legalább $\frac{1}{2}$ részét; de a más $\frac{1}{2}$ rész minden esetre a szülők s községek által adandó készpénz, szántó-föld s természetményekből teljék ki: még ekkor is 6,666,666 $\frac{2}{3}$ v. forintot kellene a status pénztárából igényelnünk a végre, hogy a fölebb említett esetben szükséges 20,000,000 v. forintot kiteremtve, a tanítók kellő számát türhetőleg fizethessük

Hat millio v. forintnál többet s *évenként*, honnan fizethet pedig népiskolai tanítóinak ezen szegény hon, mellynek a közelebb mult országgyűléséről fölebb tisztelt kerületi választmánya, azonszent vágytól ihletve, hogy ez ezredévek gyermekét, a magyar polgárt, az europai műveltség szinpadán, valahára, előtérbe segélhesse olly túlnyomóságot engedett a népnevelés tényezői közt a praeparandiáknak, hogy, mi még eddig nemzetnél nem történt, $1\frac{1}{2}$ év alatt, 18 praeparandiát sürgetett egyszerre megnyittatni: azonban mind ezeknek megalapítása s gyámolítása végett mégis csak 2,500,000 v. forintot, mégpedig *10 év alatt* összesen lefizendőket merészletti, a közadózás reményében is, megajánlhatónak tervezni. — A népünknel miveltebb porosz nemzetből, természetesen, nem kerül fog-ságba annyi gonosztévő, mint közölnk; s Poroszhon mégis 1,875,000 v. forintot ad ki évenként fe-nyitő intézetei fentartására: tehát többet azon ösz-veg $\frac{1}{2}$ részénél, melly nálunk a határidőhöz képest ugyan túlmennyiségben felállittatni tervezett prae-parandiánkra, öszvesen s egy évtized alatt lenne majd megajánlható.

A számítást, mit eddig az egész honra vonatkozólag tettem, felednünk akkor sem szabad, midőn itt csak a protestans s azok közt is csak azon tanítókról kívánunk szólni, kik egy vagy más, p. o. a Pesten felállítandó képezdeből kerülnének ki. Nem: mert mi protestansok, aránylag, épen úgy nem fizethetjük kívánságunk szerint tanítóinkat, mint más hitvallásu polgártársaink. S nem azért is, mert mi azon polgárzatnak tesszük egy kiegészítő részét, mellyre az adott számítás alkalmazva van.

Ne igyekezzünk hát magunk oly helyzetbe tenni a rosz fizetés mellett állandósított hivatal által tanítóinkat, hol a sok munkát haladó nélkülözés sulya alatt roncsolt testben, törpült lélekkel, reáismerhetlenné lesznek többnyire az előtt, ki a tanító magasztos feladatát ugyan érti, de illy helyzetről ismerete nincs. Hiszen tudjuk mit vesz csak egy élet nélküli arckép is, ha oly helyre függesztetik, hol reá a napsugári kiemelőleg nem halnak! Mit nem veszthet hát maga az arckép által ábrázoltatni szokott eredeti lény akkor, ha reá a földi jóllét s nemes foglalkozásához mért tisztos helyzet boldogító napja nem süt?

24. §.

De tagadjuk bár meg ezen világszerte egyhangon kiáltó szükségét; változzanak körülményink, hogy akarjuk is tudjuk is olly illendően jutalmazni tanítóink fáradságát mint kívántatik a végre, hogy

ők szükséggel nem küzdve, a gondtól szabad lélekkel annak éljenek, mit hivataluk szentsége napi kötelességökké teve: ekkor az ember természetében és alkatásában rejlő okok javasolják, hogy ne kívánjunk állandó, tehát évtizedeken keresztül működő, tanítókat minden iskoláinkba.

Mert osztályrészül vette az ember sorsától, hogy az egyformaságra ráunjon. Teremtenivágyó lelke természetébe ütközőnek találja évtizedeken keresztül ismételtetni az utat, melyet az egy évi tanítás végett kezdetben ráért tanulmányok mezején úgy kell tennie, hogy, miután azt 3, 4 iskolai éven át újra meg újra bevégezte, az 5. év kezdetén szinte egész bizonyossággal megmondja mennyire fog most ötödször elől kezdett pályáján, 3, 4 hónap múlva haladni? miről beszél november 1. napjának reggelén? mi tárgygyal foglalkoztatja lelkét az év utolsó hetében? stb. Kérdezzük meg állandó tanítóink legtöbbjeit, valljon mi után 10 éven át megannyiszor újra megújra ismétlék ugyanazon tanulmányokat, éreznek-e most már tizedrésznyi örömet azoknak tanításából mint első évben érzének: vagy tanítanak, kedvvel-e vagy kedv nélkül mindegy, elég hozzá, hogy a mindennapi kenyeret így keresik meg? Meg vagyok róla győzve, hogy ha szivökkel összehangzólag felelnek, úgy csak engem igazolnak adható feleletökkel. Pedig ki csak kenyért követi a Krisztust és nem meggyőződésen alapult munkás hite örömevel, az maga sem lehet üdvnek részese, nem hogy azokat üdvezithetné kiket üdv országába vezetni ohajt.

25. §.

Azonban engedjük meg bár, hogy találtnak állandó tanítóink közt, kivételként, oly egyének, kik a csillogóbb életpályákat megvetve, rendeltetésök nagyszerű feladatától átjárt keblökből az örökös egyformaság unalmait számkivetve, az ajkaikra bizott tanulmányokban magokat, egynapról másra, lehetőségig tökélyesítve futják a tövises pályát: bizony maga e ritka példával dicsekedhető buzgalom, fölemésztí magát végre az idő erős lángjában. Minél szorgalmasbban használunk valamely gépet, minél gyorsab forgásra vannak annak kerekei rendeltetve: annál hamarabb várható dolog, hogy meg fog bomlani a gép; eltompulnak a kereknek fogai s nem vágnak többé egymásba oly pontossággal, mint ez a gép célszerűségire nézve nélkülözhetlen föltét volt. Így van a legfölségesb géppel, az emberrel is, a dolog! Fáradhatatlan működés, hosszú idő, rendtelenségbe hozzák végtére a test s lélek műszereit. Ekkor aztán nincsen többé a hajdanihoz hasonló célirányos egybefüggés az eszmék közt, miket az idő csapási miatt gyengült lélek, helye betöltése végett, életbe akar léptetni. Erötelensége miatt engedetlen szolgájává válik a test az egykor rajta sikerrel uralkodhatott léleknek; s ennél fogva a közjóért meleg részvéttel égő kebel tüze is elefolytódik a nélkül, hogy tenyésztő sugárokat lövellhetne környékébe. A megélemedett *Newton* sir, hogy nem érti a munkát, mellyel ifjabb éveiben ő maga nyujtott világot a dolgok okai után tapogatózó

emberiségnek. Leszáll ekkor a tudomány világánál Istenhez olly közel juthatott emberi lélek méltósága fénypontjából! Feledékenység fellege árnyékozza be körülte az eszmék szerte téreit, mellyekre olly teremőleg sőtött az ifjú ész napja. S azon egyén, kinek *hass! alkoss! gyarapíts!* vala tette hevitő jelszava, mintha növénynyé törpülne, alig jellemzi ezentúl mással, hogy ő is életben van még, mint azzal, hogy táplálékát helyébe várja. Ugy van, valameddig az angolok ki nem találják: mikép kelljen **150, 200** stb lóerejű tanítógépet készíteni, látunk s látni fogunk mindenkor állandó tanítóink közt elég ollyan egyéneket, kik, vagy az ifjabb éveikben tulságos buzgalommal vitt munka, vagy a nélkül csak a mindent elkoptató idő miatt, második gyermekké erőtlenedve nem forgolódhatnak többé ohajtott sikerrel a tanítás lelki s testi erőt igénylő pályáján; hol pedig a tanítónak egy évi tehetetlensége is gyakran százak s többek kipótolhatlan kárát vonja maga után. Hátha nem egy, sem két esztendeig, hanem évtizeden keresztül is gyöngékedik a valaha testben, lélekben s hivatalában egyaránt erős tanító: hogy közöljük itt a vágást, hogy sem a tanuló-nemzedék tudatlanságnak, sem a tanító s családja éhenhalásnak martalékjává ne legyen? Én megvallom, semmi, mindkét részről szolgáló, olly menedéket nem találhatok zsebünkben, minőt szívünk nyujtani hajlandó volna. Mert, hogy merő tulhajtott könyörületességből s egy családot az éhenhalástól féltve, meghagyjuk továbbra is hivatalában az annak vite lére már egészen alkalmatlanná lett tanítót, száz

vagy tán számosabb család gyermekeinek szemmel látható kárával: ez olly égrekiáltó véték volna, miért az általunk ekkép nemcsak értelmileg hanem egyzsersmind erkölcsileg is tetemesen megrontott utókor átka sulyosodnék egykor sírunkra. S fölötté méltán! Mert *humanismus*nak keresztelt lágyszivűségből, ezek korszerű boldogságának s erkölcsi épiségének aláásva vásárolnók meg az egyeseknek jóllétét. Hogy pedig illendő nyugpénzízetés mellett oldozzuk fel a tehetetlen tanítót hivatála terhe alól s helyette más alkalmasbat, az ő eddigi rendes fizetésére, vagy — mivel az idő lelkével együtt növekedő teher mellett gyakorta a fizetést is növelnünk kell — még azt is haladó díjra állítsunk tanítói székébe; s így kettős áron vegyük, mindaddig meddig ő életben marad, az ötöle eddig csak egyszeres áron vásárlott tudományt: ez, bár szép háladatlosság volna, de mennyire nem áll tehetségünkben, annak megmutatására erősségeket, hiszem! nem követel tőlem legalább felekezetem, ha bir, a vagy csak erszényére nézve, embernek azon ritka kivésével, hogy maga magát ismerje. Űstökösök feltűnéséhez hasonló ritka jelenés vala mindedig közöttünk, hogy a tanítói pálya fáradt bajnokai közül, egy vagy kettő nyugpénzzel biztosíttassék, a közjóra világot élte estéjét méltán felelmes sötétséggel ijesztő semmivel nembírás ellen! S ha ez nem szivünk hibája, hanem anyagi állásunk és sokfelé követelt áldozatunk credménye: úgy csak azért se növeljük állandó tanítóinknak számát, hogy ne szaporodjanak azon esetek, melyekben vagyontalan lé-

tünkre nyugpénzt s gyakran *több éveken keresztül követelhető nyugpénzt* kellene fizetnünk. Mert az isteni jószág imádása közt, de egyszersmind szegénységünk leverő érzéseivel kell itt azt is gondolóra vennünk, miszerint a gondviselés, tán épen a tanítói pálya fontosságának kiemelése tekintetéből, többnyire hosszú éltet enged azoknak, kik kitünőbb szorgalommal és sikerrel tölték be ifjabb korukban a közoktatói helyet: mint ezt, a honunkbeli s ezért közelebb ismerhető példakon kívül, a késő vénséget ért *Basedow, Campe, Comenius, Dinter, Fellenberg, Grassmann, Gutsmutz, Jahn, Krüsi, Niederer, Pestalozzi, Rochow, Rousseau, Salzmann, Seiler, Stephani, Tobler, Türk, Zeller, Zerrenner, Weisse, Wilmsen* s a bajor nevelők *Nestora*, a 106 éves korában, Münchenben, folyó évben megholt *Schieber Mihály* stb bizonyítják.

26. §.

Mit szóljak azok véleményére, kik — vagy azért, mert mindennek nyugpénzt adni módunkban nincs s kivételeket csinálni nem akarnának; vagy azért, mivel a tanító szolgálatját eléggé nem méltányolják; vagy végre tán, mivel magok szerencsésb helyzetben élvén kényelmesek mintsem időt vennének magoknak kiszámítani, milly csekélység, mit egy állandó tanító, kivált ha családapa is, évidijából későbbi napjaira félre tehet — azt sürgetik, hogy egy tanítónak se adjunk nyugpénzt; hanem, ha nem ké-

pes többé hivatalát, úgy mint kellene, folytatni, éljen eddig keresett vagyonaiból: de, hogy a tanuló-nemzedék ne károsodjék, mást kell helyébe állítani? Elvessük hát, erőtelen napjaikban, értünk elgyengült tanítóinkat, mint kifacsart citrom héját, mellynek szomjunkat enyhítő nedvét kiszivhatnunk olly jól esett? Ez volna leghathatósabb eszköz arra, hogy visszaretentsünk mindent az ekkor hálátlanak kétszeres joggal mondható tanítói hivataltól! Hogy ne kárhoztassa arra magát senki, kinek árva lelkét a reménynek bár leggyöngébb sugára kecsegtetheti, hogy más pályán több enyhelyet fog idővel találhatni, hol a honért s emberiségérti érzésben megöszült fejét egy nagyra nem vágyó családnak inségtől mentett körében hajthatja nyugodalomra! Hogy így, a nem lelki vonzalomból, hanem jövődjök felől kétségbeesésből tanítókká lett egyének kezei közt éltünk mennyre-forgó virága, a minden szépnek és jónak magyát keblében rejtő nevelés, mint nem természetével egyező földben sinlődő növény, elcsenevészett, elfajzott vagy épen mérges gyümölcsöt teremjen! Merészlenők-e ekkor kivánni, vagy hiszszük-e sikerrel követelhetni növendékinktől azt, mi nélkül pedig épen nem neveltünk, hogy illő tiszteletet hordjon keblében egy olyan tanító iránt; hogy gyermeki szeszélyeit legyőző engedelemmel fogadja annak intését; minden jóra elszánt készséggel kövesse annak tanácsát, kit ő — tán apja tanítójának példájából következtetve — úgy nézhet, mint majd tovább nem szolgálhatása esetében, a közös felsemvevésnek, vele mit-

sem gondolásnak szerencsétlen kijelöltjét? S ha elég köszivünk volna az aggsága miatt már nem használható de nyugpénzzel sem segíthető tanító-
nak kezeiből kitörni a kenyér botját: feledhetjük-e a keserves körülményt, miszerint legtöbb tanítóink, mihelyt szemeket a végálmra behunyják, rendszeren olly ügyefogyott egyéneket hagynak hátra elmaradt kedveseikben, millyek látása juttatá tán eszébe az első magyar szótárírónak, hogy az *özvegy* és *árva* nevezeteket munkájából ki ne hagyja?

27. §.

Ne növeljük rendszeresen a szerencsétlenek számát! Ne akarjuk minden áron német cipőre ütni a magyar sarkantyút! Ne, már csak azon okból is, mert azon cipő magának a németnek szűkebb lábait is szoritja s félő, hogy mi szabadon járni s kelni szerető magyarok épen lépni sem foghatnánk benne! Ne higyük, hogy minden csak azon állapotban volna nálunk is jó a nevelésre vonatkozólag, mellyben arra a porosznál példát találunk. Illy szolgálomaj-molás gúnyirata lenne ázsiai eredetiségünknek. Meghazudtolnók általa nemzeti bátorságunkat, nem mérészelvén körünkben olly intézkedést állítani föl, melly eredetileg köztünk született, bár célszerűsége reményt nyujt, hogy tettünket megbánni okunk nem leend. Mikor átkozta el a sors annyira a szegény magyart, hogy ez jót, s tán más nemzet által is követendő, előteremteti képes ne legyen? Ki ere-

jétől ott is bizalmát veszi, hol az őt máskor szegyenben nem hagyta, haladásra ne számítsen. Idegen istenek nem idévezítik azt soha, ki saját keble istenét mellőzni tudja! Hiszen nekünk eddig is több intézkedéseink vannak az oktatás ügye körül, miket nálunk részint szükség részint okszerű tapintat már rég életbe léptetett s a porosz csak mostanában kezdi azokat bevenni.

Ki az újabb neveléstan mozgalmival csak kissé ismeretes, tudja milly élénk viták keletkeztek a közelebb lefolyt években, a német ajkú nevelők között az úgymondott *wechselseitiger Unterricht* fölött. Milly elragadtatással védik s gyakoroltatják azt intézetökben; az oktatásnak minő reformját látják abban s követelik mások által is láttatni a mellette tán tulságosan is buzgók. S mi nem tudnók megmondani, milly régi iskoláinkban azon rokon intézkedés, miszerint az erkölcsileg úgy mint értelmileg kitünőbb növendékekkel a gyöngébbeket taníttatjuk, s ekkép amazokkal tudományos elsőbségök becsét a legnemesebben éreztetjük; azt mivel bírnak másal is jóltevéleg megosztani őket szoktatjuk; közlő tehetségök képzésére s a tanítva tanulhatásra nekik módot és alkalmat szolgáltatunk: emezekben pedig vágyat ébresztünk oda mívelni magokat, hogy tanulótársaik közt ők is minél előbb tanítói elsőbséggel léphessenek föl; hálás bizalmat gerjesztünk bennök amazok iránt, kik őket tudomására segítik annak, mit magokra hagyva olly könnyen meg nem tanulhatnának, pedig megtanulni részint vágnak részint tartoznak; kellemesbbé is teszszük rájok nézve

a tanulásnak munkáját az által, hogy a tanító s tanítvány közt, minden esetre, feszültebb viszony helyébe a gyermekpajtások s ifju barátok közti bizalmasb kiereszkedést engedjük működés körévé válni; s végre, ha nincsen tehetségünkben intézetünket több rendes tanítóval látni el, a nélkülözöttek helyét ekkép kitünőbb növendékinkkel célirányosan töltjük be.

Hasonló régi közöttünk, sőt főiskoláinkkal egy idős azon másik intézkedés, minél fogva alig lehet lelkészeink közt még kivételként is olly egyénre találni, ki lelkészszé — tehát egyszersmind az ekklesiájabeli iskolának legközelebbi felügyelőjévé — léte előtt már a főiskolában mind a gyermektanítással gyakorlatilag és éveken át, mind a neveléstannal — mióta ugyan ez közöttünk tanítatik — elméletileg ne foglalkozott s ez utólsóból vizsgálatot is ne adott volna. Poroszhon pedig nem előbb mint egy pár évvel ez előtt hozta azon határozatát, miszerint minden leendő lelkész köteles, néhány héttig, a tanító-képezdéket gyakorolni azon célból, hogy a tanítás körül ott szerzett ismeretével annyival sikeresebben tölthesse be idővel lelkészi hivatalával járó iskolafelügyelői helyét. Sőt 1843. martius 19dik napján kelt rendeletében, a *wiltembergi* papképezde növendékit ezen későn hozott jó kötelezés alól is feloldozattaknak nyilatkoztatja! Hátra lép tehát e részben onnan, hova előbbi határozatával haladt volt, s hol mi egy századdal is előbb voltunk, mint nálok a jelen népnevelés alapja megvetetett volna.

Ide sorolható a porosz oktatás- stb ügy minis-
terének *Eichhorn*nak 1844ben kelt azon paran-
csolata, mellyben az egyetemi oktatóknak, a he-
lyett hogy az eddigi szokás szerint örökösen csak
tanitnának vizsgálat nélkül, meghagyatik, hogy
miután e vagy ama tanulmány előadását heteken
által folytatták, tanítványaikat az előadott részből
vizsgálat alá vessék; a több készséget tanusítókat
megdicsérés s illetőleg gyámolítás végett a mini-
sternek bejelentsék stb. Mi mindenkor maga mér-
tékével mértük az ifju tanulót. Soha nem bocsátot-
tuk a feledékenység hosszú pórázára ott, hol a maga
javát ismerésébe helyzett túlzott bizalommal neki tán
ártalmára lehettünk volna. Időről időre számon kérve
tőle azt, mit tanítója egyszer figyelmére bizott, rá-
szoritottuk akkor és annyit használni magának, mi-
dön ennyit, az életkorát árnyékkép követő könnyel-
műség miatt, szívesen mellőzött volna. S hogy
példánk követésre méltó volt, a tapasztalás-javallta
porosz intézkedés ellenmondhatlanul mutatja.

Ne legyünk hát kislelkűek félni tanítóink alkal-
mazása körül is olly lépést tenni, mit ha a porosz
még nem tett, de még hasonlóan tehet, mi pedig ad-
dig is tettünk, ez után is tenni körülményink javallják.
Ne ragaszkodjunk olly igen az állandó tanitóság
rendszeréhez! Ezen rendszer elválhatlanul hozza
magával a tanitók tisztességes évi díját, az el-
aggodtak s erőtlenedtek nyugpénzét, a tanitók öz-
vegyei és árvái gyámtökéjét. S mi, kik e 3 közül,
miként fölebb már kifejtém, csak az első sem telje-
sithetjük kellő mértékben, hiszszük-e, vagy remél-

jük-e, hogy a 2 utólsóval egyhamar olly kiterjedésben birunk, minöben czeekkel, a szent cél megcsúfolása s a ránk szorulandó lelkeknek megcsalása nélkül, birnunk kellene? Nézzük közelebb a dolgot!

28. §.

A honunkhoz képest maroknyi kis Würtembergben, már 4 évvel ezelött, haladta a népiskolai tanítók *nyugtökéje* az 1,000,000 p. forintot; az ugyanazon tanítók özvegyei s árváinak *gyámtökéje* pedig felül volt 110.000 p. forinton: mind e mellett is csak az olly tanítónak adhatott s adott Würtemberg még eddig nyugpénzt, ki éltének 70dik s hivatalának 50dik évét haladta; az elholt tanító özvegyét s árváit pedig csak 28 forinittal volt képes évenként gyámolítani!

Ugyan valljuk meg őszinte, lehet-e a 70 évhez közelgő öregtől várni, hogy 60—90 gyermek körül, jelenkorunk sokoldalú követeléseinek, mint iskola igazgatója és vezérlelke megfelelőhessen? Igazság-e a testet s lelket elnyövä tanítóságban csak 50 évi szolgálat után adni nyugpénzül olly szerencsétlen özveget (120—250 forint), melly az addigi mérsékelt évi díjnak is csupán egy részét teszi: midön a statusnak más, kevesbbé terhes, szolgálatában a 40 évet kihúzott egyén addigi egész fizetését kapja azontúl évenkénti nyugpénzeül? Nincse akaratlanul is, gúnyolva általa a jó ügy, hogy a tanító özvegye s árva családja, a fára is kevés 28

forinttal gyámolítatik egy éven által; midőn más hivatalban elhottak özvegyei és árvái az élet főbb szükségzeit fedezhető gyámpénzt kapnak? S ha mind ezeket felgondolva is ragaszkodunk az állandó tanítókhoz alsóbb iskoláinkban; de ne feledjük: mikép honunk lakosai arányában, nálunk legalsó számitással is 15,000,000 v. forint kellene nyugpénztökének s 1,500,000 v. forint gyámtökének még azon rossz esetben is, ha helyesnek, igazságosnak s elegendőnek tartanók Würtemberget a nyug- s gyámpénz adása szabályaiban és özvegyében utánzani. Hát még, ha, mint igen illendő volna, a würtemberginél becsületesb özvegyet, nem is 50, hanem legalább is 40, vagy — mint a többször tisztelt közelebbi mult országgyűlésünk kerületi választmánya javaslatának 85dik §ában tervezve van — 30 évi szolgálat után az addig húzott egész évi dijt, s nemcsak népiskolai, hanem polgári és gymnasiumi tanítóinknak is kívánjuk nyugpénzűt adni; s mind ezeknek özvegyeit s árváit nem satyrisálni akarjuk a 28 forint évi gyámpénzzel, hanem többel segíteni: mikor gondoljuk, hogy ebben nekünk magyaroknak módunk leend? Ezt, ki rövid időn reméli, mert minél előbb ohajtja, bizonynyal meg nem mondhatja. Mert hogy az általam közelebbi is érintett országgyűlési javaslatnak 94 és 96 §saiban kimondott terv, e részben, bennünket célra nem vezet, azt a poroszthoni példák gyakorlatilag mutatják.

— A *potsdami* k. kerületben ugyan is már 1842-ben 401,621 v. forintra ment a népiskolai tanítók özvegyei s árváinak gyámtökéje; minden tanító fi-

zet bele évenként 7 v. forint 30 krt s beléptekor előlegesen 15 v. forintot: még sem adhat gyámoltjainak évenként többet 40 tallérnál. *Silesia* tartományban 1826 óta gyarapíttatik szakadatlanul az evang. tanítók özvegyei gyámtojkéje; minden tanító adózik bele évenként 40 v. forinttal, beléptekor pedig előlegesen 7 v. forint 30 krral: még sem volt képes még 1840ben 40 tallérnál többet adni egy évre egyegy özvegynek. Ugyanannyit kap egy özvegy, vagy annak halálával a gyermekek, az *arnsbergi* k. kerületben is; a *marienwerder*ben pedig csupán 8 tallért. S hol legjobban látszik e részben általánosan állni a dolog, *Koblenz*, *Trier*, *Köln* és *Düsseldorf* k. kerületekben, ezekben is 15 tallér évenkénti gyámpénzzel kell a tanító özvegyének, vagy árva családjának elégednie. Bizony pedig e még igen gyámoltalan gyámoltítás!

*Westphál*ban úgy mint a *rajnai tartomány*ban is nyugpenzül csak $\frac{1}{2}$ át kapja a kiérdemlett tanító azon özvegnek, mi addig évi dija volt, s ezt sem adhatják neki meg máskép mint úgy, hogy utódja fizetéséből vonják azt le évenként, valameddig ő életben marad! Nem kap hát 66 tallér s $\frac{2}{3}$ nél többet még az is, kinek addig 200 tallér évi dija volt. Elég-e pedig ez özszveg egy erőtlen családapa egész évi minden szükségének fedezésére? S mi arccal fogadja szegény ezt is, el ha elgondolja, hogy ezt utódjának azon 200 tallér fizetéséből vonják le, melly mellett ömaga inséggel küzdött addig is, míg érte 365 nap húzván hivatala terhét, az egészből tartá családját. Mikép eszik nyugpenz-

ből csak egy jóízű falatot, ha étkéhez, fűszer helyett, azon leverő érzést vegyíti, hogy éltevel utódjának terhére van, hogy kénytelen ez őt minél előbb hideg föld alá kívánni? Hát azon nagyobb számú szerencsétlenek, kiknek évi fizetése 100 talléron felül nem hágván, nyugpénze csak 33 $\frac{1}{2}$ tallér lehet valaha, mit érezhetnek s mondhatnak? Ki méri meg ezek inségét, utódjaikkali viszonyuk keserűségét, s majd, ha magok egyszer kiszenvettek, az elhunytat gyászoló hátra maradtak égre vergődő jajait?

Adja Isten, hogy hazudjam! De én saját körülményeinknek a külföldiekkeli összevetése után csak a valló vagyok, hogy most tervezhető praeparandiánk egy tisztességes életet leél még előbb, mint nekünk, kellő nyug- és gyámtökével birva, jó lélekkel, állandó tanítókat lehetne a vagy kellene tartanunk!

Nekünk az alatt is gondoskodni kell iskoláinkról. Mert, hogy jelenleg iskolatanítóink nagyobb része nevét meg nem érdemli, ezt állítani nem mesterség; továbbra is elszenvedni századunk lelke s az utókor ellen egyaránt bocsáthatlan bűn!

29. §.

Mikép segítsünk tehát a dolgon? Bizony nem úgy mint ezt tán többen gondolják, s mint helv. hitv. gyülekezeteink közül is némelly mezővárosok a közelebbi években tevének, midőn megszüntetvén is-

koláikban az eddig minden 2, 3 évben más ifjú egyénre átruházott *iskolamesterséget*, elkezdtek, *professor* címmel, állandó tanítót tartani; mégpedig többen azon botránnyal, hogy a hivatal állandósága miatt családra számítandó professornak kevesebb évi díjt adnak, mint ennek előtte adtak a magános ifjú iskolamesternek. Ez valódi hátr lépés, melly iskoláink nyavalyájának félreismeréséből származik. Mert, hogy a baj nem tanítóink ifjú korában, vagy csak 2, 3 évre terjedelt iskolamesterségében sarkallik: ez tisztán kiviláglik magából azon körülményből is, miszerint ideiglenes és ifjú iskolamesterek által vezérelt intézeteink, általjában véve, semmivel nem voltak hátrább a kegyelemben, mint akár az evang. iskolák, akár helv. hitv. felekezettünknek azon iskolái, mellyekben holtig szolgáló tanítókat tartottunk. Ki erről részletesebben kívánja magát meggyőzni, vegyen egy kis időt magának végire járni, mit és mikép tanítottak még kevés évekkkel ez előtt is, 2, 3 évig szolgált iskolamestereink kivált a nagykunsági, hajdu-városi és n.-szalontai iskoláinkban: s úgy fogja találni, hogy ennyi és illy jól tanítást állandó tanítótól, több éveken keresztül épen nem, ideiglenes ifjú mestertől pedig csak azon lélektani okból nyerhetünk, mivel ez ifjú ambitioval fogván meg a dolog végét, kora sajátosága szerint nem vet számot erejével; fel is vállal meg is felel olly munkának, millyen alatt leroskadna ha azt 5, 6 évig kellene is folytatnia.

Iskoláink nyavalyája, ezeknek és nemzetünknek jelen átalakulási szakában rejlik. Mig nemze-

lünk a latin nyelv járma alatt nyögte le iskolai pályáját; s vagy csupán arra vonatkozó tárgyakkal, vagy a minden iskolai éven eláradt vallás tanulásával foglalkozának növendékeink: mindjárt jó tanítóul lépett föl iskoláinkban valaki, ha e 2 fő tárgy közül az elsőt kissé magyarázni, a másodikat tanultatni képes volt. S ezt könnyen elérhette a legtöbb egyén! Mert a latin nyelvet ugyan 8, 9 éves korától kezdve, számtalan változatosságban, s nem ritkán olly tanítótól tanulva, ki gondolatit latin nyelven Cicero ékesszólásával vetekedve fejezé ki, bár édes anyai nyelvünkön nem tudott volna türethetően beszélni, s e tanulást 9, 10 évig folytatván előbb mint tanítová lett volna maga az ifjú; szinte lehetlen volt annyit lerázni magáról a latin nyelvből, mennyi kívántatik a végre, hogy az ezt tanulni csak most, vagy még nem régen kezdett gyermek körül, mint tanító szembetünő sikerrel forgolódhassék. A vallás tanultatására pedig olly kézikönyvekkel birtunk, mellyektől a tanítónak el távozni még akkor sem engedtetett, ha azon könyveknek a gyermeki értelmet haladó stílja s szerkezete nyilvános volt. — Ki e mellett még a számvetésből, földrajzból, s az állattan neve alatt befoglalt, de valósággal a majomfogáshoz hasonló elbeszélésekből is betudott valamit tanítani: az az ügyes szorgalmas és jó tanító borostyánain nyugodott.

Az átalakulás jelen szakában már másképen állnak a dolgok! A latin nyelvet leszállítottuk fényes uralkodó székéből. S miként szükségünk rá többé

sem oly nagyszerű sem oly általános, úgy alapos taníthatója is naponta kevesebb válik ifjaink között. A vallásitanítás módját keskenyebb határok közé szorítani, de az eddiginél értelmet s érzést fejtőbbé, tehát a tanító önészttöredelmét is inkább igénylővé kívánja tenni, minden korunk lelkét átértő s erről rendelkezhető felsőség. A reál tudományokat ohajtja nemzetünk minden osztálya, saját lelki szomjához s polgári hatásköréhez képest élvezni. Jaj! de ezek csak most adják első jeleit közöttünk magyar éltőknek. Oly dajkálkodó karokra van hát szükségök, mellyek őket bölcsőikből kiemelve, apránként járni tanítsák; az illető néposztályokban, mindenütt oda illő öltözetben, felmutatva megismertessék; az azokban elibök tüzendő gyakorlat mezején működésre szoktassák is segítjek is. — Ki ez ápolást a nálunk már csaknem mindennapi kenyerünkkel egyaránt szükségessé vált reál tudományoknak megadni, ki azokba, midőn tanítói székre hozza, a kor lelkéből kölcsönzött s nemzetünk szükségeire vonatkozó életet lehelleni nem képes; ki beszéde egész fonalát a tanítvány egyéniségéhez alkalmazni, a növendékek elméjét fejlődése fokozatain kísérni, a lehetőségig mindig közelebbi tárgyról lépni a távolabbira, ismeretesről ismeretlenre meg nem tanulta; ki nem gyakorolta magát idejében és elegendőleg abban, mikép kelljen egyszer kevésben sokat mondani, majd, ha a szükség kívánja, időt s tüdőt nem kímélni, hanem megválasztani a tárgyat mit célszerűbb ha maga röviden ad elő, és azt minek ismeretére tán könnyebb úgy juttatni a gyermekket, hogy,

hosszasb kérdezősködésünk útján, magával talál-
tassuk ki gyermekkel a megértendő s betanulandó
igazságokat; szóval: ki a századunk parancsolta re-
ál tudományokban és új paedagogicában mind elmé-
letileg mind gyakorlatilag nem jártas: az bizony,
kivált elemi, nép- és polgári iskoláinkban, nem
fog a tanítói karnak ezentúl diszére válni, ha pro-
fessornak hívják is és nem iskolamesternek!

Itt segítsünk hát a dolgon! Mert nem az a baj,
hogy ideiglenes és ifjú tanítóink vannak, hanem az,
hogy sem ideiglenes sem holtig tartandó tanítói
pályára nem képezzük azokat, kikre iskoláinkban
tanítást bízunk. Mert mit eddig, kivált hely. hitv.
főiskoláinkban gyakorlánk, miszerint a philos. cur-
susban levő ifjúnak, ugynevezett *privata institu-
tio* végett, néhány gyermeket alá csaptunk, hogy
azokon, minden útmutató nélkül, maga magából
fejtse ki a tanítói ügyességet: ez bizony nem tanító-
képzés. Valamint következőleg az sem célszerű
betöltése a megürült tanítói széknek, midőn abba,
akár 2, 3 éves iskola mesterségre, akár holtigtartó
professorságra, egy egy illy maga csinálta tanítót
ültetünk! De rendezzük egyszer praeparandiáinkat
ugy, mint ezt a kor szelleme kívánja s körülményink
megengedik! Tegyük meg azokban minden szük-
ségest s lehető tanítóink képzésére ugy mint ezt
jelen értekezésem második részében kifejtteni meg-
kísértendem! Hagyjuk aztán nyugodtan hűyni el
a férfiakat, kik jelenleg mint állandó tanítók mű-
ködnek alsóbb iskoláinkban: de elhúnytokkor he-
lyöket a tervezendő módon képzett ifjú tanítókkal

töltsük be; s ezeket úgy alkalmazzuk, hogy 3, 4 éven túl, a lehetőségig ne maradjanak hivatalukban, valameddig anyagi jóllétünk oda nem emelkedhetik, hogy folytonosan működő tanítóinknak a mostaninál nagyobb fizetést adhassunk, a maga hibája nélkül lankadt tanítót becsületesen nyugalmazhassuk, s az elhúnytak özvegyét s árváit pedig illő gyámpénzzel vizsgáltathassuk!

30. §.

Nem lehet első tekintettel fölszámítani, mely sokoldalú haszon hárulna abból honunkra, ha minden alsóbb iskoláinkban jól készült ifju, tehát csak 3, 4 évig szolgálendő, tanítók alkalmaztatnának. Nem ismeri az az ifjuságot, ki nem tudja, mely minden munkát játszva emésztő tűz lobog egy olly buzgó ifjú ereiben, ki, most emelkedvén felül a mástól vezérelt gyermekkor felett gyakran zsibbasztólag örökös örökös parancs vonalán, első évtizedét tölti az önállású hatáskörben működhetésnek. Kinek a folytonos munka alatt lankadt testébe új lelket lehel annak büszke öntudata, hogy ő, kit kevéssel ezelőtt még más vezetett, most maga vezérelheti emberi s polgári rendeltetése felé ifju s ép ezért legforróbb szívvel szeretett honának legszentebb hitbizományait, azon hűségébe ajánlott gyermekeket, kikben jelenkorunk dús reményét s a jövőnek örömét neveli képző kezei között. Ki a sorsnak még vagy kevés vagy éppen semmi csa-

pásától nem vérzett mellel fogván fel a hivatal örömeihez árnyékként csatlakozó kedvetlenségek nyilait; tudva hogy 2, 3 év múlva mind ennek vége leend reá nézve; érezve, hogy jelen kedvetlenségei díján kenyérpályáját vásárolja meg: olyaknak csüggedés nélküli elhordására is képes, melyek alatt egy megélemedett állandó tanító, ki hivatala kedvetlenségeit családja minden egyes tagjának nevében érzi, évtizedeken keresztül gyűjti keblében, s menedéket belölök nem lát, vagy gyengült lélekkel leroskad, vagy nemtelen vigaszt keresvén lelkének, mint több tapasztalás mutatja, borba fulasztja kedvetlenségét.

31. §.

De lehetnek, sőt vannak kik azt hozzák fel az ifjú, ideiglenes s ezért nőtlen tanítók ellen, miszerint találtak ezek közt, kik ifjú gondolatlanság, életkorukkal járó vérmérséklet stb miatt, erkölcs s illedelem határain túlcsapongó s állásukkal homlokegyenest ellenkező lépésekre fajulnak. Ámde legyünk igazságosak; s míg egyfelül e minden esetre ritka s a hivataltól rögtön elmozdítás által mindannyiszor, az elesett ifjú további életpályája megsemmisítése nélkül, orvosolható tette gondolunk; vegyük tekintetbe másfelül, hány állandó tanító lesz rossz házasságának örökre hasznavehellen áldozatává; hány van kinek nője, vagy gyermeke, nem pillanatnyira, hanem éveken keresztül sértő botrá-

nyúl állván előttünk, árnyékozza a tanító fényes rendeltetésü pályáját a nélkül, hogy rajta segíteni ki-
látásunk lehetne: mert a segítség vagy a jó tanító
elmozdításával történnék; vagy minden esetre egy
egész család és nem egy magános egyén életerén
tenne metszést.

32. §.

Azon ellenvetés sem áll az ideiglenes tanítók
ellen, miszerint így épen akkor mozdíttatik el hi-
vatalától tanítónk, midőn abba már igazában bele-
jött, terheit tűrni megszokta, gyönyöreit megiz-
lelte, szóval: helyét alkalmasabban lenne betöl-
tendő. Mert meg fogjuk tapasztalni, hogy az elő-
adandó képzés segítségével, képes az ifjú tanító al-
kalmazásának első évében mindjárt, kívánt sikerrel
működni az elébe szabott téren. Arról pedig őszinte
vallást tehetünk mindnyájan, kik a tanítói pályát
évek gyakorlatából ismerjük, hogy ha tapasztalásunk
e pályán a napok számával együtt növekszik; de
bizony drága béren veszszük meg e tapasztalást, mert
tűzünk szinte azon mértékben lankad, mellyben ta-
pasztalásunk öregbül: úgyannyira, hogy kivételként
merek képzelni egy oly tanítót, ki pályája 5, 6d.
évében is az elsőbb évek tűzétől hevítve végezze
kötelességét! Pedig, ha valamely pályán szükség,
bizony a tanítóin kívántatik az főkép meg, hogy a
minden szónak erőt adó, minden tettnek sikert biz-
tosító hivatali buzgalom Vesta kialhatlan szent tü-

zekint égjen, az ártatlan gyermekkor üdvének szentelt templomban, az értelmesen érzékeny tanítónak kebelében.

33. §.

Élettani alapon s tapasztaláson épült igazság továbbá, hogy, ki idejének nagyobb részét ifjúvali társalgásban emészti föl, maga is megifjadik némileg; vagy ha erre szüksége, életkoránál fogva nem volna, legalább tovább fentartja testi s lelki vidámságát, mint tehetné, ha szüntelen idős vagy épen öregekkel kellene társalognia. Mikor volt tanuló nemzedékünknek nagyobb szüksége, mint most van arra, hogy a benne még mindössze sem régen dobogható szív, egy élte tavaszát most töltő, meleg keblü, tüzről pattant, még minden szépre s jóra fogékony, s az általam ajánlott rendszer szerint nem vénülhető tanítóval társalgásból forró hazaszeretet, honunk és az emberiség boldogításaért minden jóra tettleges készséget, visszarettenni nem tudó bátorságot, csüggedni nem hajlandó kitartást kölcsönözön s áraszszon el az egész test ereit befutó vérbe? Mikor volt, mondom, ezekre nagyobb szükségünk, mint jelenleg, midőn oly sok ifjú vállak között, idejekorán ért, hideg, ifjú érzést, erőt s bátorságot nem igen tanusító ábrázatokkal találkozhatunk; midőn nemzetünk százados álmaiból oly sok ezer, s az ifju ügyszeretét, akaratát, megküzdését egyaránt igénylő teendők reggelére viradánk? Bizony e körülmény

maga hathatós indokul szolgálhatna, hogy inkább jólképzett ifju ideiglenes tanítókat alkalmazzunk, a közelebb reánk derülő néhány évtized alatt, alsóbb iskoláinkban; mintsem az évek során lankadó állandó tanítók kezei között engedjük a tanítói hivatalt, ép úgy, mint azokat, kikért e hivatal fenáll, a gyöngé növendékeket, idejekorán erőtlen vénségre jutni.

34. §.

Mi bölcs ok vezérlé honunk atyáit, a nemzet és az utókor java felett országgyűléseinken tanácskozott férfiakat, azon törvény eszközlésére, hogy a hon védelmére állítani szokott ujoncok, ne mint hajdan, az egész élet javára, hanem csak egy évtizedre állíttassanak ezentúl? Mi igazgatta lelkeket, hogy a törvényt közelebb oda igyekezzenek módosítani, miszerint a 10 évet Sra szállítsák? Mi gerjeszti többek keblében még egykor is azon nyugtalanító vágyat, bárcsak a közelebb indítványozott 8 évből legalább 6-ot lehetne csinálni? Hanemha annak érzése, miszerint alig van módunkban egyegy célszerűbb lépést tenni népünk alosztályának pénz nélkül nevelésére, mint ezen úton tehetnénk, midőn nyelv- és valláskülönbség nélkül, minden 6 év lefolytával, egy egy új nemzedéket szoktatnánk a katonai pályától külön gondolhatlan rendhez, csinához, engedelmességhez s pontossághoz: egy egy új nemzedék szemét nyitnók fel, a katonai étellel együtt járólág kényszerítvén azt, hogy szülötte föld-

jén kívül is szétnézzen az élet viszonyai közt, s mi jót az idegenek közt látott, azzal hazáját gazdagítani, mi rosszat azoknál ismert meg, annak ellenkezőjeért honát forróbban szeretni megtanulva térjen vissza: egyegy új nemzedéket tennénk gyakorlatilag képessé arra, hogy a hont fenyegető veszély idején sikeresen kelhessen föl ennek kellő védelmére; s mind ezt a nélkül érnök el, hogy ezért végkép kiragadtuk volna az ifjút a polgári körbe magának választott életneméből, mellybe a nőtlen ifjú még mindig jótékonyan térhet vissza azután is, ha éltéből 6 évet honának szentelt.

Nagyobbszerű lépés ennél nemzetünk költség nélküli nevelésének eszközlésére az ideiglenes ifjú tanítók általánossá tétele! Világosságot s életet terjesztve el maga körül működnek e rendszerszerint minden ifjú tanító-nemzedék 3, legfőlebb 4 éven keresztül, s akkor úgy adna helyt az utána következőnek, hogy ő, ki eddig mint köztanító, népünk minden osztálya nevelésére hatott, most mint lelkes, orvos, ügyvéd, mérnök, jegyző, gazda, tiszt stb kenyérpályára vonulva, elvinné oda magával a neveléstanban elméletileg szerzett, s a gyakorlat terén életbe léptetett ismereteit. Minek következése az lenne a többek között, hogy pár évtized multával, alig találhatnánk ezen honoratíórok közt olly egyént, kinek házáat egy elméletileg s gyakorlatilag képzett nevelőnek s tanítónak, magának a családapának igazgatása alatti kész nevelő intézetül ne tekinthetnők. Hogy mindig több több szülék találhatnának közöttünk, kik a nevelés s tanítás ügyét

tudományosan és tapasztalásból egyszersmind ismerve, üdvösben emelnének szót, minden olly kérdések körül, mellyek népnevelésünk korszerű reformjait illethetik; kik személyesen leélve a tanítói pálya terheit, több méltánnyal bánnának tanítóinkkal, s ekkép kellemesbbé tennék azoknak a különben göröngyös pályát. Hogy minél több illy szülék gyermekei kerülnének iskoláinkba, annál több miveltségre tehetnének szert ezeknek falai között, azon szegény születésű gyermekek, kik pór szüleik körében nem surlódhatnak; de a tanulói pályán folytonos társalgásban élhetnek azokkal, kik már a szülei házban miveltebb ápolásban részesülhettek; — ellenben az állandó tanítóság rendszere mellett, csak a holtig tartandó tanító-pályára magokat elszánt egyének birnák, egyiptomi papság módjára, kirekesztőleg a nevelői és tanítói szakismeret boldogító malasztjait. Azonban az állandó tanítókat képző praeparandiákban az egyének csak is tanítóságra készülvén, más pályára pedig alkalmatlanul növekedvén föl, az illyen praeparandiák mellett azon eset is beállhat, miszerint bizonyos évek múltával, a jobb fizetéses helyekre készült egyének száma annyira megszorodik, hogy az eddig hivataloskodottak ezek kedvéért meghalni, s így ezeknek helyet üríteni nem igen szeretvén, ezek pedig annál fogva illető helyet nem nyervén, s más pályára többé nem léphetvén: szinte kétségbe esve siratják, hogy az ekkép tulságosan is szellemi tanítóságra képzék magokat. Így van a dolog Porosz-
hon, szász provinciajában jelenleg, hol 4 évvel ez-

előtt már, egy közép fizetésű tanitóságért, annak megürülése után lefolyt 2 hó alatt, 316 olylly egyén folyamodott egyszerre, ki a tanitóságra alkalmazási vizsgálatot mind dicséretesen állá ki. Közölök csak egyet kelle s lehete alkalmazni végre is; s mitevő lett a kérésétől elesett 315 elégtellessen és kenyértelen talán megannyi családapa? ezt kiszámítani könnyebb, mint meggyógyosolni!

35. §.

De nem vitatkozom tovább. Hiszen olylly számtalan erősségeket lehetne úgy is az állandó tanitóság ellen, közöttünk s jelen korunkban felhozni, hogy ha valaki azokat mind elsorolná, részemről ugyan végig hallgatni is hosszadalmasnak, érvényesen megcáfolni pedig lehetllessen nyilvánítanám.

Befejezem hát jelen értekezésemet a következőkben központosított ohajtásommal.

Hozzunk minden tőlünk telhető áldozatot honunknak, a korszellemnek s közelebb felekezetünknek a végre, *hogy* mind a többi, mind a Pestre tervezett főiskolánkhoz csatolandó *praeparandiánkban nemcsak egy, hanem elegendő számu*, az ügy szentségét éber figyelemmel kísérve, s nem részrehajlásból választott, hajlamból és nem szükségből vállalkozott, a lehetőséggig tökéletes készületű, testtel, lélekkel hivataluknak élő, tehát az idővel együtt haladó, *állandó tanárok működhesenek*; ezeket úgy fizethessük, hogy bármely né-

pes, de fényűzésnek nem élő, családdal tisztességesen megéllhessenek, s maguk tovább tökéletesítésének eszközeit beszerezhessék: mihelyt pedig akár közönségesen elismert buzgalmuk, akár egyszerűs mind életkoruk következtében gyengülnek, s miattok az ügy szenvedne, őket is illő nyugpénzzel oldozhassuk fel kötelességök alól; másokat is az ő volt fizetésökre, helyökbe célszerűen állítani módunkban legyen: az elhunyt tanár özvegyét s árváit végre olly gyámöszevvel vigasztalhassuk, melly nemcsak a közülök kihalt kenyérkereső nem létét nekik türhetővé tegye, de a legnemesb foglalkozásban éltét fölemésztett apának s utókorunk jóltevőjének holta után is megtiszteltetésére, szívünknek pedig becsületére válják!

Ha mi özvegy aztán még ekkor rendelkezésünkre fenmarad, fordítsuk azt főleg arra, hogy rendesen szegény születésű praeparandusainknak, kik a képezdci pályát saját anyagi erejökre hagyatva meg nem futhatnák, célszerű segélyt nyujthassunk. S csak akkor kezdjük végre meg vidéki iskoláinkban a tanítók fizetését rendszeresen javítgatni, midőn az azoknak alapul szolgáló képezdében már a képző tanárok s képzendő ifjú tanítók anyagi éltét elébb, ez intézet virágzási kívánatához illőleg, biztosítottuk.

De praeparandusainkat a számukra megürülendő tanítói székekbe csak 3, 4 évre ültessük még egy darabig; hogy minden 4 év multával más, ifjú s ujjabb de lehetségig tökéletes készületű egyén foglalhassa el alsóbb iskoláinkban a tanítói hivatalt;

s legfőlebb csak azon kevés legjobbakat tartsuk meg, az általános elvtől *kivételként*, több ideig, vagy épen állandóan hivatalukban, kik a 3, 4 évben e szerint rendre változtak között leginkább megülvén a tanítói mértéket, s nemcsak az iskolai igazgatóság megelégedését bírva, hanem hivataluk iránt állandó vonzalmat is nyilvánítva, oly szerencsésb helyzetü községbe jutottak, melly az állandó tanítóság anyagi kellekeit kiteremteni községeink nagyobb része fölött képes. Azon boldogabb jövőben pedig, midőn a tanítói hivatalt alsóbb iskoláinkban, *általánosan*, állandósítani egykor inkább módunkban lesz, kezdjük gymnasiumi tanítóink irányában e munkát oly módon, hogy míg valamenynyi gymnasiumainkat állandó tanítókkal ellátni, az évenkénti fizetés nyug- és gyámtőke tekintetéből minden kifogáson felül álló tehetségünkben nem leendő, addig polgári, nép és elemi iskoláink tanítóinak, *általánosan*, állandó hivataláról ne is álmodjunk.

És meg fogjuk tapasztalni egyfelül, hogy praeparandiánknak a leírtam szükséges jó lábra állítása maga is fölemésztendi, még 2, 3 évtized alatt, minden remélhető anyagi erőnket annyira, hogy ezen elsőb szükségünktől, ha akarnók sem jutna költségünk a praeparandián kívüli alsóbb iskolai tanítóinknak hasonló jó karba helyezésére: másfelül, hogy ezen úton nemcsak a lehető legrövidebb idő alatt, hanem csalhatlan sikerrel is reformálhatjuk a kor lelkétől jelenleg elmaradt, kivált alsóbb iskoláinkat. Mert a melly praeparandusok az így

rendezett képezdeből legelsőbbben kikertülvén, alkalmaztatnának, azok kétségen kívül több készüllettel töltenék be helyöket, mint ezt eddigi tanítóink teheték. Azok pedig, kik ez elsőben alkalmazottak után 3, 4 év mulva következének, már ezeknél jóval tökéletesbek, mert az ezen idő alatt is haladó világ igényeinek megfelelhetésre képzetek leendének. S így, ha többet venni nem akarok, csak 3 évtized alatt, legalább is 7 új tanítói nemzedék nyomán, megannyiszor megifjadott s az újabb képzési tökélyvel szükségünk és ohajtásunk ideáljához közelebb jutott, tanítói értelemnek s ügyességnek örvendezhetvén alsóbb iskoláinkban, önkényt értetik, hogy azontúl ezekben is, *általánosan* állandó tanítókat tartani, *ha ugyan* ez idő alatt *az illető jobb fizetést nyug- és gyámtökét megalapíthatjuk*, sokszorta célszerűbb lenne, mint még mostanában lehetne. Addig elégedjünk azzal mennyit tehetünk, ha nem tehetünk annyit, mennyit akarnánk!

MÁSODIK RÉSZ.

A praeparandiának szerkezete és működése.

36. §.

Az első rész 2. §-ban kifejtett IV-dik alapelv nyomán, a főiskola academiai osztályával párhuzamosan működő praeparandia *ideiglenes és így nem holtig maradandó iskolatanítók* képzését tűzi maga elébe célul.

Egyszerre keltevéen tehát azon ifjúnak, ki philosophicus cursusba lépett, a célba vett kenyérpályára s az erre eszközül szolgáló iskolatanítóságra készülni; hogy ezt mindkettőt tehesse, okvetlen föltét őt nem szorítani egyaránt minden academiai tanulmányok hallgatására: hanem letévén már egyszer azon nem korunkhoz illő erőködésről, hogy mindenből universalis embert csináljunk, behozni főiskoláinkba is, a külhoni tudós egyetemek példájára, azon jó szokást, hogy tanulmányainkat ugynevezett *követelt és nem követelt* tárgyakra osztjuk; *követelteknek* tekintvén csupán azokat, melyek nélkül a nagym. m. kir. httótanács senkit diplomaticus hivatalra nem alkalmaz, minemüek a *ma-*

thesis, historia, physica s philosophia; a többi minden tanulmányokat pedig a szerint bizni szabad tetszésére az ifjunak, mint ő azok által idővel kegyerét kívánja keresni, vagy nem; továbbá a követelt tanulmányok óráit úgy intézni el s annyit adni azokból napjában, valamint később a jog és hittani tanulmányokból is, hogy azoknak órái a praeparandia óráival össze ne ütközzenek, s physicali ideje is elég maradjon a praeparandusnak a végre, hogy azok mellett még az akademiával párhuzamos praeparandiában is vehessen magának naponta 2, sőt ha musikálni p. o. orgonát játszani, vagy testgyakorlatokat tanul, 3 órát.

37. §.

Az akademiával e szerint párhuzamosan állandó praeparandiának 4 osztálya lenne a szerint, mint abban

1. *elemi*,
2. *nép*,
3. *polgári s*

4. *gymnasiumi* classisok tanítására képezők a praeparandust; azon megjegyzéssel azonban, hogy mindegyik osztálybeli praeparandus, az előbbi osztályokat végzett egyén tartoznék lenni. Nem készülhetne p. o. *polgári iskola* tanítására az, ki ugyanezen praeparandiában meg nem futotta mind az *elemi* mind a *népiskola* tanítására képező pályát.

38. §.

A praeparandiai egész cursus tenne 5 évet, mellyek közül

az *első* az *elemi*,

második a *nép*,

harmadik a *polgári*,

negyedik és *ötödik* pedig a *gymnasiunai* classisok tanítására képzést tárgyalná; azon tekintetből adván ez utólsóra magára 2 évet, mivel itt nem csak a 3 elsőben népszerűleg előadott reál tudományokat már tudós pályára készülőleg, bővebben s rendszeresen kell végezni: hanem ennek fölötté itt már a latin s görög holt nyelvek is sok időt követelő szerepet játszanak.

39. §.

Nem feledem, hogy annál inkább megközelítné praeparandiánk kitűzött célját, minél több tanár foglalkozhatnék abban ifjú tanítóink képzésével; következőleg minél kevesb számú tanulmányt bizhatnánk közülnök egynek ajkára s kezelésére. De anyagi körülményink s eddig fenálló főiskoláinknak az által módosított példája egyaránt nem engedi remélnem, hogy az egész főiskola érdekében mellőzhetlen *írás és rajz*-, *musika s testgyakorlat* rendes tanítóin kívül különösen magának a praeparandiának nagy célja eszközlésére, a legszerencsésebb esetben is, összesen 4 praeparandiai tanárnál többre számíthassak.

Négy *állandó tanár* által kívánom tehát véghezvitetni ifjú tanítóink képzését.

Ezek közül egy az *elemi* és *népiskolábani* tanításra képzést maga végezné be 2 év alatt; mely időből tehát mind az elemi mind a népiskolai tanítóságra képzéssel egy-egy külön évet töltene el.

A más 3 tanár közül egy csupán nyelveket, 2 pedig reál tudományokat tanítna oly móddal, hogy a nyelvtanító ugyan a *polgári-iskolatanításra* készülőknak csak *magyar és német nyelvet*, a gymnasiumi tanításra képzendőknek pedig a *latin és görög nyelvet* is tanítná, az ezen nyelvek mellől elmaradhatlan segédtudományocskákkal együtt p. o. *archeologia*, *mythologia*, *szónoklat* és *költészet* szabályai stb. A más 2 tanító közt pedig úgy osztatnának fel a *polgári* és *gymnasiumi* iskolákban előadandó reál tudományok, hogy az

egyik tanítná a *földrajznak* mind 3 nemét a *népismerettel*, *történettant*, *törvényt* és *statisticát*,

másik a *mathesist* és *természettant* minden ide alkalmazható ágazataiban.

40. §.

Ezek szerint egészen kimarad a *vallás* a *polgári* és *gymnasiumi* iskolák tanítására képzendőek közül, a praeparandia tárgyai közül; s ezt helyesleni több okaim vannak; ugyanis:

1) mert fölteszem, hogy azon képezdei tanár, ki a praeparandust az elemi s népiskolák tanítására

képzé, többek közt már azon útat s módot is megmutatá ennek a 2 első évben, mikép kell a vallás elemeit a gyöngye gyermeknek átadni. Mikép kell a világ új polgárával Istent munkáiból ismertetni meg, ha azt akarjuk, hogy ne a tanító szavára, hanem saját meggyőződésén alapult szivvallása legyen annak delejtűje az élet olly gyakran felháborodó tengerén. Mi ha egyszer célszerűleg megtörtént, most már a nagyobb ifjaknak vallásra tanítása közben a legjobb akarat mellett sem térhet el olly önkénytes magyarázattal a tanító, symbolicus könyveinknek szavaitól, mint ezt az elemi s népiskolai tanításban teheté. De

2) Nem is taníttatnám én soha a polgári és gymnasiumi iskolákban a vallást profanus tanító által. Nem annyira azért, mert erre a szent vallással egy rangba nem tehető tárgyak előadását is bizzuk: mint sokkal inkább azért, mivel ez már nagyobb korú növendékeit, az ottan-ottan magokat előadó nagyobb vétségekért, természetesen érezhetőbben tartozván néha fenýíteni, nem föltehetetlen eset, hogy fenýítói tisztében egyszer-máskor tán szigorúbb eljárásából nem a szeretetnek és könyörületességnek jó Istenét, hanem csak a szent Dávid erős boszúálló Istenét tanulnák tőle ismerni növendékei. Hogy hát ezt is kikerüljük, egyszersmind pedig, hogy már maga a tanító polgári helyzete, rendeltetése s naponjai foglalkozása némi méltóságot adjon a magasztos tárgynak, vagy segédlelkészszel adatnám elő a vallást, vagy olly egyénre bíznam annak tanítását minden polgári iskolákban és gymnasiumban,

kinek ezen szolgálata a f. t. egyházkerület beléegyezésével, segédlelkészségben töltött időnek fogadtnék el.

De büntetői eljárást a vallás tanítója teendői közé soha nem sorolnék; más illető tanító által vitelvén azt végbe azon esetre, ha netalán a vallás-tanító irányában arra egyszer-máskor a növendék okot szolgáltatna. Végre

3) Mert azon praeparandusok, kik a képezdei pálya utolsó éveit is megfutják, nagyobb részint épen theológiát is végeznek a praeparandiával párhuzamos akadémiai cursusban; s ekkor mennyire elég módjok van benne, jól megtanulni mind azt mit, mind azt, miképen tanítsanak ifjainknak a vallásból; mutatja azon körülmény, miszerint eddig-fenállott főiskoláinkban is egyedül a prédikátorságra képeztük ki tanulóinkat annyira, hogy azon képzéssel megállhattak a nagy világban, midőn sem orvos, sem ügyvéd, sem mérnök stb nem lehetett valaki csak azzal, mit a főiskolában megtanult.

41. §.

Ugyancsak a közelebb mondottakból látható nemcsak az, hogy a praeparandia 3 utóbbi tanárai szakrendszer szerint osztanak fel maguk közt a tanítandó tárgyakat; máskint feladatukhoz illő jártasságot tölök annyi tudományban, mennyire a praeparandusokat készíteni kell, senki nem is kívánhatván: hanem egyszersmind még az is, hogy bár egé-

szen külön órákban, de ugyanazon egyének, képeznék a polgári iskola tanítására praeparandusainkat, kik a gymnasiumira képzik. Mire ismét több okaim vannak. Ugyanis:

Kivéve a holt nyelveket, ugyanazon nevű tudományokra van szüksége az értelmes közpolgárnak, mellyekre egy tudós pályára indult egyének. Anynyira, hogy a kettős célra vezető külön út épen nem a külön nevű tudományban hanem abban határoztatik, hogy ez vagy amaz tudományt millyen irányban s kiterjedésben tanítánk annak, kit értelmes közpolgárrá, s millyenben annak, kit a tudós osztályhoz tartozandó egyénné vala célunk képezni. Amazokat népszerűleg, emezeket pedig mélyebb s rendszeresb tudományos alapossággal szükség mindenre tanítani. — Már pedig tapasztaláson épült igazság, miszerint valamelly tudomány népszerűbb igazságait kiválogatni és sikerrel előadni, csak az tudja, ki az egésznek alapos ismeretével bírván, egy tekintettel fölleli annak minden rejtekében azon tárgyakat, mellyek a polgári élet terén használhatók; s megkülönbözteti azokat, mellyek a tudomány mélyére vezető utat jelölik.

Azonban nemcsak a tanszékre hozandó tárgyak célszerűbb megválaszthatása tekintetéből szükséges, hogy ugyanazon tudományokban ugyanazon tanár képezze a praeparandusokat mind a *polgári* mind a *gymnasiumi* iskolákban taníthatásra: hanem ennek fölötte még azért, mert így kiismervén ő a praeparandust, a képezdei pálya 3dik évében, midőn azt a polgári iskola tanítására képezte, a kö-

vetkező 4dik és 5dik évben már sokkal inkább annak egyéniségéhez tudja tanítását alkalmazni, mintsem ezt olly külön tanár tehetné, ki csak akkor venné a praeparandust keze alá, midőn ezt a gymnasium taníthatására képezni helyén s maga idejében van.

42. §.

A praeparandiábani működés eszközeiül, 3 fajta könyvek szolgálnának a tanárok kezeiben, nevezetesen:

a) *Elméleti neveléstan.*

b) *Gyakorlati vezérkönyv.*

c) *Az alsóbb iskolák kézikönyvei.* Ezek közül

1. *Az elméleti neveléstanról két külön kötet* könyvet ohajtanék olly móddal, hogy az egyik, a lehető legrövidebben, csak fővonásait foglalná magában az elméleti neveléstanak, tehát 4, 5 ivnél többre legfőlebb sem terjeszkedve; a másik pedig részletességeiben merítené ki ugyanazon tudományt.

A *rövidebbel* kezdetnék még a praeparandiai tanítás olly móddal, hogy mig az be nem végeztetik, addig a gyakorlati képzéshez hozzá sem fogna a tanár, s a melly praeparandus csupán elemi és népiskolai tanítóvá kíván lenni, az ne lenne kénytelen több elméleti neveléstanból vizsgálatot tenni, hanem csak e rövid de az egésznek főbb vonásait magában foglalóbból.

A *terjedelmesb elméleti neveléstan* sem terjedne 12—15 iven túl: mert ennyiben mindazt

el lehet e tudományból mondani, mi a gyakorlatnak élő magyar számára különösebben szükséges. Azonban úgy lenne e könyv szerkesztve, hogy a rövidebbnek, mint némi vezérfonalnak, már megtörtént előrebocsátása után, magán tanulás útján is megérthesse s betanulhassa ezt a praeparandus. Ugyanazért soha nem tételnek ez a praeparandiában különösebben magyarázat tárgyává; hanem úgy hagyatnék a praeparandus saját szorgalmára, hogy midőn az, polgári vagy gymnasiumi iskolában tanítónak kíván alkalmaztatni, kiállhassa e terjedelmes elméleti neveléstanból is a próbát.

Az elméleti neveléstanak illy rendeltetéséből látható, hogy akárki írná e könyvet a praeparandia 4 tanárai közül: de mind a négyöknek rendre megbírálna s végre egyben megállapodott, s annál fogva mindnyájok által magokéivá tett nézetek szerint elkészítve kellene annak világot látnia. A mi továbbá

II. *A gyakorlati vezérkönyvet* illeti: ennek tartalmát tartoznék tenni rendre mind azon tudományoknak methodicája s didacticája, az oda vonatkozó legjelesb könyveknek rövid de bírálattalag teendő ismertetésével együtt, mellyeknek taníthatására praeparandusainkat gyakorlatilag képezni szükség. *E könyv 5 darabból állana*, mellyek közül az

elsőben az elemi, a

másodikban pedig a népiskolákban fölveendő tanulmányok tárgyaltatnának, az érintett szempontoktól kiindulva. Következésképp készitni tartoznék a könyvnek ezen 2 első darabját a praeparandiának

azon tanára, ki egyedül az elemi s népiskolákban taníthatásra képezné praeparandusainkat. Bevégeznék pedig a praeparandusok a könyv első darabját a képezdei pálya első évében, a 2dikat a másodikban.

A *harmadik* darabban első helyen is az határozatnák meg, minő irányban s kiterjedésben kell a reál tudományokat polgári iskoláinkban tanítani. Majd a tanmód ide illő szabályi soroltatnának elő, úgy mint ezeket a külön reál tudományok különbözően módosíthatják. Ezeket követnék az egyes tudományokból például felhordott legjelesb fejezetek azon módon előadva, mint szükség és célszerű azokat fokkonként nehezedeő kérdések s fejeletek utján be-
tanítani a polgári iskola növendékének. Bezárná pedig a könyvnek ezen darabját is, az ennek tartalmára vonatkozó honi s külföldi legjelesb munkák hü ismertetése. A könyv

negyedik darabja azon módon lenne szerkesztve a gymnasiumi reál tudományokra nézve, mint a 3dik a polgári iskolabeliekre vonatkozólag. — A könyv 3dik s 4dik darabját e szerint készíteni tartoznák azon 2 tanár, kiknek feladatuk a praeparandusokat a polgári és gymnasiumi iskolákban reál tudományok taníthatására képezni: még pedig, mint a dolog természete magával hozza, mindegyik tanár a szakrendszer szerint rá bizott realékat illető cikkekkel járúlna a könyv ezen két darabjának szerkesztéséhez. Végre a könyv

ötödik darabjának tárgyai csupán a nyelvek lehetvén, ezt megnyitná egy a lehetőségig rövid ér-

tekezés a fölött, minő sajtáságokat köszönhet anyai nyelvünk keleti eredetének: s ezen sajtáságokból kiindulva minő különbséget állíthatunk fel

1) a *magyar és német*,

2) ugyancsak a *magyar* és az egymással anynyira rokon *latin és görög* nyelvek között; következkép: mikre kell tanítónak figyelemmel lenni anyai nyelvünk tanításában:

1) ha azt akarja, hogy növendéke ezt eredeti tisztaságában ismerje;

2) ha ennek tanítása által olly alapot kíván a gyermek elméjében vetni, mellyre a többi nyelvek tanítása közben azoknak minden kitüntetett különbözése dacára zavartalanul építhet.

Ezt követné a könyv szövegében egy-egy gyakorlati fejezet, mellyben példát láthatna a praeparandus arra, mikép járjon el e vagy ama nyelv tanításában, ha a nyelv sajtáságaihoz hű, a gyermek gyöngé tehetéseit méltányló, de az idő rövid voltát szeméi elől még sem tévesztő tanítóul kíván föllépni.

Aztán mind a 4 nyelv irodalmából külön fejezetekben megneveztetnének azon ismeretes jelesb munkák, kijelöltetnének ezekből azon cikkek, mellyek részint az illető nyelv sajtáságait kitünőleg előterjesztik; részint a költészet és szónoklat legjelesb mintaiul szolgálnak, s nemcsak azon különbséget tüntetik ki, melly egyik s másik nemzetnél szépnek tartott kötött és kötetlen beszéd között uralkodik: hanem egyszersmind, mire minden alkotványos or-

számban törekedni kell, hatályos szónokok képzésére is eszközül használhatók.

Berekesztené pedig e könyvet egy arra példát adó fejezet, mikép kelljen a kivált holt nyelvek tanítása mellől kimaradhatlan segédtudományokat p. o. *literaria historiát*, *mythologiát* és *archeologiát*, nem a feledékenységnek áldozó száraz rendszerrel, hanem mindenkor az olvasás vagy fordítás végett fölvelt cikkhez alkalmilag kötve s ép ezért marandólag tanítani.

E könyvet természetesen a praeparandiának azon tanára szerkeszteni, kire a nyelvek tanítása bízatik.

A praeparandusok közül pedig polgári iskolák tanítására csak olly egyén alkalmaztatnék, ki az itt leirt, gyakorlati vezérkönyv 3dik darabját egészen, az 5dik darabból pedig a magyar és német nyelvre vonatkozó részt végezte: ellenben gymnasiumi tanításra csak az formálhatna igényt, ki a gyakorlati vezérkönyvnek mind az 5 darabját, kellő sikerrel, végig tanulta. Végezetre

III. *Az alsóbb iskolák kézikönyvei* azért tartoznának a praeparandusoknak is kezén forogni, hogy miután ezek, a gyakorlati vezérkönyv segedelmével, az iskolákban tanítandó tanulmányoknak methodicájával, didacticájával és bibliographiájával megismerkedtek, azon iskolai kézikönyvekből láthassák: mellyik iskola számára s mellyik tudományból épen mi és mennyi van kimérve. Hogy így, e minden iskolára külön kimért résznek, egyszer egy, máskor más cikkjét ölelvén fel gyakorlati próbaül, annak

tanítása közben életbe léptethessék azon gyakorlati szabályokat, melyeket mind gyakorlatból merítve irt ugyan a gyakorlati vezérkönyv szerzője; de a praeparandusra nézve, csak akkor válhatnak azok igazán gyakorlatiakká, midőn ő azokat az iskolai könyv tartalmának a gyermek előtti magyarázatára alkalmazandja.

43. §.

Már a praeparandiának főnebb említett 4 tanára, a közelebb megnevezett 3 fajta könyvek segítségével, minő évenkénti s napi renddel működnek a praeparandus képzésére; ennek alöadását következőleg kívánom megkísérteni:

Midőn az ifjú, *gymnasiumi pályáját előbb megfutván*, academiái tanulóvá lesz, habár életkorával járó tapasztalatlansága és sok zöld remények miatt el nem tudja is magát rögtön határozni, melylyik pályát válaszsza kenyérpályául a kínálkozó több tudós pályák tömkelegéből: de sorsával számot vetve, azt bizony könnyen átlátja, fognak-e szülei rá mindaddig s kellő mértékben költhetni, míg választandó kenyérpályáján egykor célját elérndi; vagy pedig szükség lesz rá, hogy saját keresményével segítsen magán annak elérhetésére. Ha ez utóbbi esetben találja magát, vagy tán természettel is hajlandó tanítóságra, minden rábeszélés nélkül, maga fogja ohajtani, magát az academiával párhuzamos praeparandiában iskolatanítóságra képezni ugyanazon időben, míg másfelül részint a n. m. m. k. h.

tanács által kiszabott kötelező, részint a kenyérpályát illelhető tanulmányokat hallgatja. Így az iskolai felsőségtől épen nem kényszerítelve, hanem saját sorsukkal számvetés következtében, önként vállalkozván az iskolatanitóságra készülendő egyének, beiratnák nevöket az iskolai év első hetében a praeparandusok közé; s az illyek képeznék aztán a praeparandiai első éves vagy legelső osztályt: kik életkorukat tekintve ekkor nagyobb részint 17 vagy 18dik éves ifjak volnának.

Ezen korban, terheltetés nélkül, lehet egy ifjat hetenként 25 közórán foglalkoztatni; még ekkor mindig elég ideje maradván a magány munkálkodásra.

A praeparandusokra e szerint szabható hetenkénti 25 közóra közül 18 az academiái tanulmányoknak lenne szentelve, 7 pedig a praeparandiának, s e hetenkénti 7 órát az

44. §.

Első éves praeparandusok ugyan ilyen renddel használnák föl:

A praeparandiának azon tanára, ki az ifjakat az elemi s népiskola taníthatására képzi, hetenként kétszer tanítná őket, egy-egy óráig, előbb az *elméleti neveléstan*, ennek végeztével pedig a *gyakorlati vezérkönyv első darabja* szerint azon tanulmányok methodicája s didacticájára, mellyek az elemi iskolákban szoktak taníttatni. Továbbá ugyanazon tanár s hetenként hasonlólag 2szer, bevívén az első éves

praeparandusokat az elemi iskolába, itt azoknak jelenlétében, egy-egy óráig, tanitná a gyermekeket azon tárgyakra, mellyek a rendes tanító napontai tanítása nyomán egy vagy más tanulmányból ép akkor következnek magyarázatra; hogy ekkép alkalmat nyujtson praeparandusainak életbe léptetve látni s hallani azon methodicai s didacticai szabályokat, mellyeket a *gyakorlati vezérkönyv* első darabjából elméletileg már ismernek, de alkalmazásáról fogalmuk még eddig nem volt. Végre ugyancsak 2szer hetenként, ismét praeparandusaival jelenvén meg ugyanazon elemi iskolában, mellyben közelebb maga tanított, most már a praeparandusok közül egy, rendre választott, egyénnel folytattatná, jelenlétében, azon tárgy magyarázatát, mellyet közelebb maga kezdett volt: s ekkép egy egész órán keresztül, vagy egy vagy több praeparandussal taníttatna olly célból, hogy módjok legyen ezeknek magokat gyakorolni azon többször nevezett tanmódi szabályok felhasználásában, mellyeket már nemcsak elsoroltatni, hanem fogamatba vétetni is hallottak volt tanárjoktól. — Hogy pedig az ekkép tanítani tartozó praeparandus személyében minden első éves praeparandus egyszermind gyakoroltassék: e végre kötelessége lenne minden hallgató egyénnek, ez előtte történő tanításra észrevételeit megtenni; hogy így annak fényes és árnyékoldalait kiemelő bírálata által, midőn egy részről azt, ki tanított, ügyességiért megjutalmazza, vagy fogyatkozásiért jobb utra igazítja, másfelül azt tanúsítsa, mit várhattunk volna ötöle, ha a tanítási munkára ömaga lett volna elő-

szólíttatva. E bírálat akkor történék, midőn az elemi iskolabeli gyermekek, az egy órai tanítás után a teremből haza küldetve, a praeparandusok, még fél órára, ott maradnának. Honnan látni való mind az, hogy a saját gyakorlatnak ezen órai akár dél-előtt, akár délután, de mindenkor a gyermekek iskolában töltendő idejöknek utolsó órájára tartoznék esni; mind egyszersmind, hogy az első éves praeparandusok hetenkénti 7 órájából a 7dik, azon bírálati fél órákból teljék ki, mellyek a saját gyakorlat 2 külön óráját követnék. — Berekesztené pedig a saját gyakorlat megbírálását mindenkor azon bírálat, mellyet maga a tanításon úgy mint a bírálaton jelenlevő praeparandiai tanár tenne, mind a tanító praeparandusra, mind az ezt megbírálók észrevételeire.

Ezek szerint azon praeparandiai tanár, ki az elemi s népiskolai tanítókat egyedül képezné, az *első éves praeparandusokkal* töltene hetenként 7 órát; p. o. illy renddel:

1. *Hétfőn s csütörtökön* adna nekik egy-egy órát *elméletileg*.

2. *Kedden s pénteken* is egyet-egyét, de ezt már *gyakorlatilag*; mert akkor tanítná maga a kis gyermekeket a praeparandusok hallattára.

3. *Szerdán és szombaton* pedig egyaránt másfél órát ugyancsak *gyakorlatilag*; mert ekkor jelenlétében taníttatná a gyermekeket magokkal a praeparandusokkal; és bíráltatná s bírálná majd az így véghez vitt tanítást.

45. §.

Nagyon tévedne ki azt gondolná, hogy az itt előadottak szerint, az elemi osztály növendékei eszközül áldoztatnának fel a tanítók képzésének, mint sok beteg a kezdő orvos gyakorlatának. Mert teljességgel nem céлом e gyakorlati tanítást a rendes elemi tanító tanítási óráján, vagy annak bármilly módoni zavarásával tétetni. Sőt ohajtom, hogy az háborítatlan töltse ki a rá mérendő időt olly folytonosan taníthatással, mint ezt a gyöngye gyermek ereje s a végzendő tárgyak rende hozandja magával.

De nem szeretek, nem is akarok, sőt nem tudok én még ezutánra is olly főiskoláról beszélni honunkban, mellyben a testgyakorlatok, a legelső osztálytól fogva a legfelsőig, rendszeresen keresztülvonulva, ne taníttatnának. Hogy pedig a testgyakorlat órát, a tudományokkal töltendő idő utánra kell tenni, ez már azon körülményből is önként foly, miszerint a testgyakorlat a tanuló lelkét pillanatig elszórttá s a kifárasztott testben közvetlen tanulásra merőben alkalmatlanná teszi. Azonban, mint ez világszerre minden tanodában tapasztalható, úgy főiskolánk elemi osztályáról is kétségen kívül föltehető, miszerint többen lesznek annak növendéki közt olyanok, kik vagy azért, mert szegénységök miatt a testgyakorlathoz szükséges saját egyenruhát, rendes öltözetök mellé, meg nem szerezhetik, vagy mivel a szülék nem bírják levetkezni a testgyakorlatok elleni balítéleteket, azokat mellőzni fogják.

Már, hogy a testgyakorlatokat nélkülözni kívánók vagy kénytelenek is ép annyit időzzenek az iskola falai közt, mint a testgyakorlatokat üzők, s ezeknek több szabad ideje azokat a testgyakorlatokkal foglalkozástól ne idegenítse, alig lehetne e végre üdvösebben intézkedni mint úgy, hogy a testgyakorlatokat mellőzők, legalább *naponta, vagy hetenként változtatott renddel* tartózkodjanak a tanulóteremben azon egy óráig, míg a többiek testgyakorlatokkal vannak elfoglalva; s ekkép szolgáltatassanak módot a képzendő tanítóknak abban, hogy ezek őket azalatt tanítva, magokat a tanításban gyakorolhassák.

Ha pedig a testgyakorlatokat nélkülözőkre épen nem lehetne, vagy nem akarnánk számítani, ez esetben az elemi növendékek öszvegét **4, 8** vagy **12** csapatra osztván, úgy intézni a dolgot, hogy minden gyermek hetenként, vagy **2, 3** hétben egy nap, a tanulás rendes idején túl, némi correpetitio módjára, még egy óráig iskolában maradjon, és a praeparandiai tanár vagy annak vezérlete s örködése alatt valamelly praeparandus által taníttassék a rá csakugyan tartozó tanulmányokra: bizony e tett, valamint ritkán előfordulása miatt a növendéknek terhére nem válnék, úgy jó célja s csak hasznot hajtható eredményeért, mind a gyermek mind annak szülei által, hálaköszönettel veendő lenne.

46. §.

A *másodéves praeparandusokat*, ugyanazon praeparandiai tanár, hetenként hasonlólag 7 órán, s a körülmények által netalán igényelt csekély változtatással, azon módon képezné a népiskolai tanító-ságra; mint a közelebb előadott renddel képzé az első éveseket az elemire. Lhetne p. o. talán azért, hogy a másodévesek elméleti képzése egy napra ne essék az első évesekével, a dologban illy módosítást követni, miszerint ezeket

1. *Szerdán és szombaton* tanítaná elméletileg, a népiskolai tanulmányok methodicájára s didacticájára, egy-egy órán.

2. *Hétfőn s csütörtökön* pedig gyakorlatilag képezné őket, maga tanítván előttök egy-egy óraig, s végre

3. *Kedden és pénteken* taníttatná velök, saját jelenlétében, a népiskola növendékeit egy-egy óraig, s bírálattatná és bírálná az előtte történt tanítást fél-fél óraig.

47. §.

Már nem feledvén, hogy *első éves praeparandusaink* olly egyének, e terv szerint, kik előbb mint a praeparandiába jöttek volna, nemcsak az elemi és népiskolákat, hanem a gymnasiumot is végezték; felgondolva továbbá azt is, hogy a leirt rendszer nyomán, ha mindjárt 3 hónapi szümidőt kiszámi-

tunk is az évből, a hátra levő 9 hónapban mindössze 72 órai oktatást nyernek elméletileg a neveléstanban és a csupa elemiiskolában szükséges tanulmányok methodicája s didacticájában; aztán hogy hasonlólag 72 órán lehetnek annak tanúi, mikép alkalmazza azon methodica s didactica szabályokat a kis gyermek tanítására tetteleg maga a praeparandia tanára; sőt 72 külön alkalommal gyakorolhatták magok magokat is az elemi tárgyaknak külön elmetehetségű gyermekek közti előadásában; s végre hogy ugyancsak 72 ízben nyújtatott nekik alkalom, a praeparandia tanárának felügyelése alatt s kellőleg tett módosítása után hallani az okadatolt ítéletet, jól vagy rosszul végzett tanításuk fölött: semmi kétséget nem szenved, hogy a praeparandiában egy évet így töltött egyén kiszámíthatlanul ügyesb és sikeresb tanítóul léphet föl, ez egy év után, bármely elemi iskolában, mint ezt eddig a főiskolánkban talán több évet kihúzott egyén teheté; míg tudniillik ifjaink, *elméletileg* vagy egy általjában nem, vagy pedig igen gyéren képeztettek tanítókká; *gyakorlatilag* pedig legfőlebb az úgymondott privata institutio alkalmával, ekkor is minden példaadó, felügyelő s bíráló nélkül, magok ügyetlenségére hagyatva, magok tartoztak magokból némi tehetséget kifejteni. Minél fogva ha valamely praeparandus, a pálya első évét szorgalommal megfutván, az intézetet elhagyni, s egy vagy más elemi iskolában tanítóul alkalmaztatni kívánna: ennek mint a kívánt hivatalra elég célszerűleg képzett egyénnek kérését, nemcsak sikeres eljárásának alapos reményével találnám meg-

adhatónak; hanem ennek fölötté még lélektanilag is eszközözlendőnek itélem azon okból, mivel az ő életkora közelebb levén az elemiiskola növendékinek korához, mint a praeparandiában több évet töltő egyénké lehet, önként következtethető dolog, hogy ő természetesen bele tudja magát találni növendékei gyöngé korába, azok viszont önkéntesb hajlammal ragaszkodnak hozzá, mint egy idősebbhez. De ezt tanácsolják végre anyagi körülményink is, hogy, ha egyszer, egy éven át, az előadott módon képeztük az első éves praeparandust: legkisebbé se aggadjunk őt elemi iskola tanításra azonnal is alkalmazni. Mert igen hihető dolog, hogy, mi nálunk jelenleg elég rosszúl van, így marad az a következő néhány évtized alatt is; nem fogjuk általánosan kellőleg méltányolni az elemi s népiskolai tanítók fáradságát; s ennél fogva annyira csekélyebben fizetjük azokat a felsőbb iskolák tanítóinál, hogy így e közhitet felülmúló sok munkát de az illendőnél kevesebbet fizetést biztosító pályára lépni nem igen fog kedvet érezni magában olly egyén, ki praeparandiánkban több évig képezte magát. Rászorúlunk az *első rész* 22dik §ban érdekelt káplár-surrogatumokra; s ezt kikerülni célszerűbb a leirt módon képzett ifjú praeparandusokkal.

48. §.

Mit az egy éves praeparandusnak az elemiiskolába tanítóul alkalmazhatóságáról mondtam, tökéle-

tesen megállhatónak vélem a 2 évesnek a népiskolába fölvehetése tekintetéből.

49. §.

A *harmad éves praeparandusokat*, a polgári iskolák taníthatására, a hátralevő 3 tanár, hetenként összesen 10 órán, következőleg képezné:

Első félévben azon tanár adna nekik hetenként 7 órát, ki a *földrajzot, népismeretet, történet-tant, törvényt és statisticát* tanítná.

Második félévben pedig az, kire a *mathesis és természeti tudományok* bizattak. Mind két tanár azon renddel használván fel hetenkénti 7 óráját az elméleti s gyakorlati képzésre, mint ezt az első s másodéves praeparandusokra nézve az illető tanárról látók.

A hetenkénti 10 órából e szerint még fenmaradt 3 órát adná, egész éven keresztül, a *nyelvek tanára* a magyar és német nyelvbeni képzésből olly móddal, hogy az ezen nyelvek tanításában követendő *methodicai s didacticai szabályok* mellett különös figyelmet fordítna ezen két nyelvnek a közéletben, társalgásban, kereskedésben és oklevelek készítésében alkalmazási modorára.

Ezek szerint a 3dik éves praeparandusnak több képzési órája lenne hetenként 3mal, mint a két előbb éveseknek volt: de ez szükséges is, lehető is, elégséges is. Szükséges: mert itt már több teendője van a praeparandusnak, mint volt a 2 első

évben. Lehető: mert a követelt tanulmányok az akadémiai cursusnak ép úgy mint az azzal párhuzamos praeparandiainak elsőbb éveire tartozván természetesen esni, azokat a 2 első évben vagy egészen, vagy legalább nagyobb részint már bevégezé a praeparandus, és így idejével már szabadabban rendelkezhetvén, inkább módjában van praeparandiai képzését hetenként 3 órával szaporítani. De elegendő is hetenként 10 óra: mert bár a polgári iskolák szükségéhez képest minden tárgyat szélesb kiterjedésben kell előadni, mint az elemi s népiskolákban; de minden esetre népszerű s ugyanazért, alkalmas tanár vezérlete alatt, kevés fejtörést igénylő tanulás kívántatik itt, s olly tanulmányokkal van ügye a praeparandusnak, mellyeknek igazságait gymnasiumi tanuló korában, elemi előadásának alapszabályait pedig képezdei pályájának két elsőbb évében már megismerte.

Következésképen ki a praeparandiai cursus 3-dik évét testi s lelki épségben és szives igyekezettel bevégezé: azt polgári iskolák tanítására célszerűleg alkalmazhatnók.

50. §.

A 4dik s 5dik éves praeparandusoknak, gymnasiumi tanítókká hetenként 10 órán képzésében, a képezdének illető 3 tanára következő rendet tartana:

I. A 4-dik éveseket

Első félévben tanítná a *történettant* s ezzel rokon tudományok tanára, hetenként 3 órán. — A *nyelvek* tanára pedig 7 órán olly móddal, hogy ezen időből 3 órát a *magyar és német folyó beszédnek*, 2 órát pedig a *latin* s ugyancsak 2 órát a *görög nyelvnek* gymnasiumban szükséges alapossággal, tanításában gyakorolja az ifjakat.

Második félévben ugyanazon *történet* stb tanára, hogy működését egészen bevégezhesse, maga adna hetenként 10 órát, a *történettanon* kívül még rá bízott 3 *fajta földrajz-, népismeret-, törvény- és statisticából*. — A nyelveket illetőleg pedig ekkor az olly üdves önmunkásságra lennének hagyva a praeparandusok; mellynek eredményéből, havonként egyszer, egy alkalmazásukra befolyást gyakorlandó vizsgálatot tartoznának, az illető tanár előtt, kiállani.

II. Az 5dik éveseket

Első félévben tanítná a *mathesis* és természeti tudományok tanára; még pedig, hogy e széles kiterjedésű s annál fogva sok időt igénylő tárgyak olly fontos tanmódját zavartalan egybefüggésben megismertethesse velök, egyedül adna hetenként 10 órát. — A *nyelvekre* nézve itt is az állván, mellesken, mi a közelebbi félévben gyakoroltatott.

Második félévben pedig bevégezvén a *mathesis* és természettudományok tanára, az első félév-

ről elkerülhetlenül még fenmaradt tárgyakban elméleti és gyakorlati teendőit, hetenként 3 órán: ezenkívül most már ismét a *nyelvtanár adna hetenként 7 órát* olly módon, hogy azok közül 2öt változtatva a magyar és német, 3at állandóan a latin kötött beszédnek, 2öt pedig változhatlanúl a görög nyelvnek tanítási s bírálgatási módszere betanításával húzna ki.

51. §.

E rendszerben, mellynek elméleti- és gyakorlatilag képző irányát a lehetőségig olly formán kellene megadni, mint ezt az elemi s népiskolai tanítóságra képzésnél kifejtve látók, azon összehangzás lenne, miszerint a praeparandia 3 felsőbb tanára, különbség nélkül 10 órát adna hetenként; a praeparandus hasonlóképen, cursusa 3 utolsó évében, egyaránt 10 órát működnek hetenként a praeparandiában. S ennél fogva sem a tanárok közt, az aránytalanúl munkálkodás következtében surlódás nem állhatna be: sem a praeparandus nem zavartatnék, az egy évben több, másban kevesb praeparandiai foglalkozás miatt, academiái óráinak választásában.

52. §.

A leirt módon képzett praeparandusok aztán 5 éves pályájok végén, kiállván az iskolai felsőség által elibök szabandó alkalmazási vizsgálatot, bármelly

illető iskolatanitóságot azon biztos reményt nyujtva fogadhatnának el, hogy abban a rájuk bizandó növendékek oktatását s nevelését az eddiginél hasonlíthatlanul áldottabb s jelen körülményink közt minden esetre kielégíthető sikerrel fogják teljesíteni. Épen ezért ohajtanám egy részről, hogy a praeparandusnak iskolatanitóságra alkalmazásában semmi más tekintet p. o. az academiái tanulmányok minő szorgalommal teljesített tanulása stb nem, hanem egyedül a praeparandiai pályán kitüntetett jó erkölcs, igyekezete és ügyessége játszaná az elhatározó szerepet: más részről, hogy senkit ne alkalmazzunk prédikatori hivatalra, mellyben iskola-főfelügyelője s igazgatója tartozik egyszersmind, legalább szellemileg, lenni, hacsak felállítandó praeparandiánk 5 éves pályáját egészen s kielégítő sikerrel meg nem futotta.

53. §.

A mi pedig a praeparandia tanárainak az eddig előadottakon kivüli több teendőit illeti — föltéve, hogy birni fog praeparandiánk egy olly nevelői könyvtárral, mellyben legalább a képzendő ifjú tanítók szakjártasságát elősegelő legszükségeseb munkák meglesznek — nélkülözhetlen volna tanárainknak, havonként hacsak egyszer is, olly eszmecserélő összejöveteleket tartani tanítványaikkal, mellyekben ők ezeknek a céljokra időről időre közelebb tartozó nevelői könyveket vagy azoknak jelesb cikkjeit ne csak megneveznék, hanem aztán tőlök azoknak meg-

olvasásáról is számot vennének ; mindenekfölött pedig a gyermek kedélye, képzése körül magokat előadható tárgyak tömkelegéből egyet vagy más élő szóval és írásban megvitatásra kijelölnének ; azok fölött felolvasásokat gyakran ők magok is tartanának ; a szív- s jellemképzés körül itt-ott eddig elkövetett nevelési hibák fölül tanítványaikat fölvilágositnák, a neveléstan fejlődése s korszellem-ajánlotta jobb tapintattal azokat megismertetnék ; s ezen eszmecserélő összejöveteleken ekkép kifejtett különböző ügyességökről, egykori alkalmazásuk esetére figyelembe vevendő, jegyzőkönyvet vinnének stb stb.

54. §.

Végre az iskolai igazgatóságra nézve: az elemi s népiskolai tanítóságra képző tanár igazgatója lenne egyszersmind, a főiskola kiegészítő részei közül, az elemi s népiskoláknak. A más 3 közt pedig, évről évre, rendre változva, körözne a polgáriskola és gymnasiumi igazgatóság olly móddal, hogy egy közülök a polgáriskolát igazgatná, másik a gymnasiumot, harmadik pedig nyugodnék.

HARMADIK RÉSZ.

A kiképzett praeparandusoknak miként alkalmazásáról.

55. §.

Mikép kelljen már alkalmazni a leirt módon képzett praeparandusokat: ezt minden egyes gyülekezetnek, mellyben a tanítótság megürül, egyéni körülményei fogják helyhez és időhöz mérve módosítani. Csekély véleményem szerint, e tervben legfőlebb annyit tehetünk, hogy, mint bennünket legközelebbről érdeklő, de fontosságánál fogva, a többi gyülekezeteknek is irányt adható helyre, Pestre nézve adjuk elő, miként alkalmaznók ifjainkat itt helyben, főiskolánk alsóbb osztályainak tanítására. Ide vonatkozó nézeteim pedig e következők:

56. §.

I. Az elemi iskolák tanítóira nézve.

Igen ohajlandó volna, fővárosunk külön részeiben, annyi elemi iskolát állítani fel, hogy ne kellene apró gyermekeinknek a szülei laktól messze

távozniok, midőn iskolába kívánnak jutni. De ehhez alapos reményt nem látván, arra kell készen lennünk, hogy a főiskola épületében létezendő középonti s talán egyetlen *elemi iskolánkban* olly nagy számmal találtatnának a növendékek, mennyit egy teremben, órákig, összezsúfolva tartani, — sem egészség, sem a rend fentarthatása s tanítás tekintetéből célszerűnek nem állíthatunk. Ennek kikerülésére nézve hát jónak itélném, elemi iskolánk mindenik osztályát **3** külön kis terembe olly módon szakasztani szét, hogy ha p. o. első éves iskolas gyermekeink összesen **90**en volnának, ne legyen közülök több egy teremben **30**nál, de mind a **3** terembeliek, mint egyaránt első éves elemi tanulók, ugyanazon tárgyakkal foglalkozzanak, s **90**en együtt tegyék elemi iskolánk első, vagy legalsó osztályát.

E szerint, magára az első osztály tanítására **3** tanító volna szükséges, hogy mind a **3** teremben egyszerre taníttathassuk ezen osztály növendékeit.

Azonban a tapasztalás mutatja, miszerint **3**, egyrangú tanító közül egy, vagy a gyermekkel bánása, vagy a szüléknek kedvében járni tudása, vagy más előnyei miatt, rendesen kedvesebb levén mint a más kettő, innen következtethetőleg örökös küzdelem állana elő azon szülékkel, kik nem Péterhez hanem Pálhoz akarnák adni gyermekeiket: s így a szülék ebbeli kívánságának is eleget tenni, azt is megtartani, hogy mind a **3** teremben egyenlő számú gyermekek legyenek, szintén lehetlenné válnék.

Ennek kikerülése tekintetéből válaszszunk hát

az elemi első osztály tanítására egy olyan egyént, ki a praeparandiának egész 5 éves pályáját megfutá: mellé pedig adjunk segédül 2 olly ifjat, kik mind ketten csak az első évet végzék praeparandiánkban, de ezen egy év alatt is, a főlebb már kifejtett módon képeztettek annyira, hogy alkalmaztatásuk a közjót nem veszélyezteti. A főtanítót választjuk 3 évre, a segédeket csak egyre. Működössük aztán e 3 egyént következőleg:

A tanítás tárgyai közül azokat bizzuk a főtanítóra, mellyek több érettséget, gyakorlottságot s ezekből folyó tapintatot kívánnak p. o. az értelemfejtést, figyelemébresztést és erősítést, vallás stb illy tárgy előadását: segédeinek pedig a még hátra levő tárgyakat p. o. irás, olvasás, számvetés stb tanítást. Mert ekkor föltevén p. o. hogy reggeli 8—11 óráig vannak a gyermekek iskolában.

8—9 óráig, a főtanító, az *első terembelieket* taníthatja az alatt valamire, míg az egyik segéd; a *második terembelieket* egészen másra; a másik segéd pedig a *harmadik teremben* levőket, 3dik féle tárgyra tanítja, ugyanazon időben. Majd

9—10 óráig, mindenik tanító, más terembe menvén, tanítványit változtatja, de a tanítás tárgyát nem. Végre

10—11 óráig, ismét az eddigi tárgy előadása végett, mindegyik tanító azon 3dik terembe menend, mellyben még ma nem működött.

Az magától is értetik, hogy ha az iskolai igazgatóság helyesebbnek találná, az illy gyöngye gyermekeket nem 3, hanem csak 2 óráig tartani egy

huzomban iskolában: ekkor a 3dik teremben tanítás, a délutáni első órára tétetnék által; s aztán a másodikon elől kezdetvén az első terembeni működés, zavar nélkül folytatnák ezen körözve tanítás az előbb kitüzött rendben.

Illyen módon 3 egyén tanítna ugyan a 3 teremben, de a szüléknek nem lenne okuk a 3 tanító közt választást tenni; mert a főtanító csak egy, s minden növendékkel egyenlő viszonyban álló közös egyén volna; minden gyermek, mindenik tanítótól tanulna; s egy gyermek nem tanulna különböző tárgyat s különböző módon mint másik; sem különbözőleg nem időznének iskolában.

A főfelügyelést és fenytéket vinné csak a főtanító. Ennek fizetése természetl nagyobb lenne mint a más kettőé; kik már csak életkoruknál s kevesb képzettségöknél fogva is kisebb öszveggel elégednének, s így gazdálkodás is volna a rendszerben.

A főiskola elemi osztályában e szerint egy évig működött segédtanító, évi pályáját végezve, annál örömebb fogadtatnék el bármelly vidéki elemi iskolában a 3, 4 évig tartandó tanítóságra, mivel neki, e részben, a főiskolában tett szolgálata mások feletti ajánlat lenne. Azon első éves praeparandusoknak pedig, kik csak elemi tanítókká akarják magokat képezni, ösztön lehetne kötelességöknek azért is minél inkább eleget tenni, hogy ez által a főiskolai segéd elemi tanítóságra magokat érdemesítsék.

Mit az elemi iskola első osztályáról e szerint elősoroltam, azon módon kívánnám azt ennek többi osztályaira nézve is, illetőleg, életbe léptetni. Ami pedig

57. §.

II. A nép-, polgári és gymnasiumi iskolák tanítóit illeti:

Azon szakokra, mellyekben az illő képességet egy praeparandia sem adja meg oly mértékben, hogy a praeparandus azzal magában a főiskolában tanítóul fölléphessen, p. o. *éneklés, muzsika, rajz és testgyakorlatok*: állandó tanítókat alkalmaznék a főiskola alsóbb osztályaiban. Ezek lehetnének éppen azon egyének, kik a praeparandiában is működnének egyszersmind. A többi minden tárgyak tanítására pedig *ideiglenes*, nevezetesen 3, 3 évig szolgálendő ifjú tanítókat választanék, a praeparandiát illetőleg végzett egyének közül, *szakrendszer szerint*; oly módon, hogy 3, legfőlebb 4 rokon tudománynál többet egyre sem biznék; s 2, legfőlebb 3 iskolaosztálynál többet egygyel sem taníttatnánk: mint ezt honunkban a helv. hitv. pápai főiskola, már több évvel ez előtt, dicséretesen megkezdé.

58. §.

Az így választott *szaktanítók* rendkívüli sikerrel működhetnének. Mert a helyett, hogy eddigi

rendszerünk szerint 9, 10 külön tanulmánynyal vesződnék; vagy, mint némelly *triginta sex scientiarum professor*, épen minden iskolai új év kezdetén sorshuzás utján szólíttatnék föl valaki más tanulmányok előadására: most legfőlebb 3, 4 tárgyra kellene figyelmét s minden erejét fordítani; azokba hát minden kívánatot kielégíthetőleg bele okólni ideje is elég lenne, kedve is elég lehetne. Azonban, mivel 2, 3 egymás felett álló osztályban tanítná a tanító ugyanazon tanulmányokat, azon jóval is egybe költetve volna e rendszer, miszerint ugyanazok lennének a tanítónak, hivatala 2dik évében tanítványai, kiket, első évben is tanítván, lelki tehetségeikben már kiismert, köztök a kölcsönös bizalom és ragaszkodás megalapult; s mind ezekből következtethetőleg most 2dik évben már, egy óra alatt, többre viheti őket ezért is, mint más, ismeretlen tanító, tán 3 alatt vihetné. Azt csalhatlanúl megnyerte, hogy a 2dik évben azon alapra következetesen épít, mit az első évben, maga vetett meg.— A hivatal 3dik évében pedig mind ezen kedvező eredmény, geometrica progressióban hozhatja meg jó gyümölcsét.

59. §.

A szakrendszer szerint így 3 évig működő tanítók változását mi illeti: az ő számuknak egy harmadrésze, minden iskolai év végével, kilépne hivatalából olly móddal, hogy az így kilépettek helyébe, p. o. 12 közül 4 helyébe, újak választatnának, mindig a

praeparandiát illetőleg végzetek közül. Tehát a praeparandia minden egymás után következő felső osztályának nyitva állna az út arra, hogy legjelesb ifjai közül 4, épen a főiskola alsóbb osztályaiban alkalmaztassék, 3 évig, önállásúlag működő tanítóságra. Az egész szakrendszeri tanítói kar pedig megújúlna minden 3 évben egyszer.

60. §.

Hogy pedig a praeparandiát most végzett egyén, ki a képző intézetben, minden alsóbb iskolai tanulmányok taníthatására, eddig kivétel nélkül készítetett, most, midőn a főiskola valamely alsóbb osztályában tanítóságra elválasztatik, az ezennel elébe tűzendő szakban, illetőleg, több gyakorlottságot s mélyebb alaposságot fejtsen ki, mint minővel birna tán más oly tudományokra vonatkozólag, mellyeket itt tanítani köteles nem lesz: e végre igen ohajtandó, hogy midőn valamely ideiglenes tanító a tanításban 2 évet már eltöltvén, 3dik évére megy át, azonnal neveztessek ki a ő utódja, az illető praeparandusok közül; s az így kinevezett, praeparandiát már végzett, utód, kineveztetése napjától kezdve, egy egész évig, legyen jelen, mint assistens, most 3dik évben tanító elődjének minden tanításán: hogy a rá bizandó szaktudományokban e szerint, egy egész évig, minden napi tanítói gyakorlásra teheszen szert; sőt elődje betegsége vagy más okból megtörténhető nem taníthatása esetében, annak he-

lyét pótolhassa, és leendő tanítványit, testi lelki hajlamaiban s tehetségeiben, naponta ismergetve már előre, annál csilhatlanabb sikerrel tölthesse aztán be helyét, midőn, ezen év végével, elődje lelép, ő pedig, ki ez évben legfölebb fél fizetést húzott, egész fizetéssel lép föl a 3 évig önállásúlag működhetés szinpadára.

FÜGGELEK.

61. §.

Midőn a t. c. főiskolai választmány e tervet, f. é. január első hetében, fölötte tartott komoly vitatkozása eredményeül, elfogadta és magáénak vallotta: még akkor nem voltak ebben az iskolatanítónak világszerte rosziúl fizetéséről szóló adatok jelen terjedelmökben tárgyalva. Különbözik tehát e terv attól, melly elfogadtatott annyiban, hogy annak előbeszéde nem volt, és statistikai adatai sokkal kevesbek valának. De a munka szelleme, most ugyanaz mi akkor vala; s alakjában ennyit változtatnom szabad tetszésemre bízott.

62. §.

A terv elfogadásakor e kérdés tétetett előmbe: hát a praeparandiai tanárokat hol veszszük?

Megragadom e kérdést, mint legjobb alkalmat arra, hogy a tanszékek betöltése körüli eljárás fölötti nézetimet elősoroljam.

A német egyetemek gépezetének egyik fő rugóját teszi, mint ezt *Cousin* már rég előadta, az oktatóknak 3 rangra osztása, ugymint *rendes*, *rendkívüli s magán oktatókra*: melly 3 rang igen szerencsésen van egybekötve s egyszersmind megkülönböztetve egymástól. Alapját teszik ott az oktatói karnak, s mintegy szakadallanul megújuló veteményes kertjét, az ifju *magán oktatók*: kiknek, bizonyos föltétel alatt s az illető egyetemi szak engedelmével, joguk van e vagy ama tudományban nyilvános oktatásokat tartani; de más fizetésök nincs, mint az mit hallgatóiktól fejenként kapnak. Minden kitünő tehetségű ifju biztosítva van a felől, hogy ez úton végre eljut a felsőbb oktatói rangokra: de egyik sem léphet azokba addig, míg az évek során, közismeretre nyilvános, munkás és sikeres szakjártassága által magát ahhoz képest nem érdemesíté. Próbára teszi őt ez intézkedés a nélkül, hogy irányában a status, vagy bárki, magát valamire lekötelezné; vagy neki valamit ígérne s még inkább adna. Ha nem felel meg a benne vetett reménynek, mert nem igen sok hallgatóra tud szert tenni; s annál fogva nem igen válik becsületére a szaknak, melly őt tagjává fogadta: tetteg, de még eddig más kára nélkül világolván ki, hogy benne csalatkoztak, soha nem emelik őt ki a magán oktatók sorából. Így, néhány év lefolytával, azon hasztalan törekvésitől, melly neki sem hallgatót sem jövedelmet nem hajtott, önkényt elállván, visszavonul, s más pályára adja magát. Ellenben, ha eleget tesz a benne helyezett bizodalomnak; hallgatói szá-

mosban vannak s méltó figyelmet ébresztő könyvek közrebocsátásával gazdagította szakirodalmát: évek mulva, *rendkívüli oktatóvá* neveztetik. Mi egy visszahuzhatlan cím; mérsékelt de állandó fizetést biztosít neki évenként a statustól is; azzal együtt mit a fölött még hallgatóitól fejenként bevesz, belé, a naponta több buzgalommal munkálkodásra, újabb lelket önt; s őt, e szerint választott oktatói pályáján, meg- és eltartja. Megmarad aztán tovább is elkezdett sikeres útján, ország- vagy tán világszerte érdekes oktatót ígér buzgalma és tudománya: ekkor a status, hogy őt már necsak az oktatói testületnek, hanem közelebb épen édes magának is megtarthassa, apránként növeszti fizetését előbb már mint *rendkívüli oktató*nak is; végre pedig, midőn érdeme már minden próbát dicséretesen kiállott, s választásában több biztosíték van, mint más úton a világ minden csődje adhatna, a tisztelet, hatáskör s díj fénypontjára emeli, *rendes oktatóvá* választja. Nem adja hát a status e kitünő címet csupa reményért, mit a jövő meghazudtolhat; hanem húzamos sikerért, közönségesen elismert nagy talentumért, alapos hirért és névért. Ritkán tehet szert erre valaki bizonyos életkor előtt. S nem igen van *rendes oktató* Németországban, ki kisebb nagyobb mértékben vagy épen európai, vagy legalább országos híre ne volna. Nagyszerű és sikeres eredmények akár oktatás, akár irodalom, akár mindkettő mezején: ezek nevezik ki Németországban az úgymondott *professorokat*. Ezt tudva adózik nekik az értelmi világ teljes és köz tisztelettel. Ennek egykor

elérhetésére vágyás lobbantja fel a legelső nemes lángot az ifju *magán oktató* mellében; mit ha az idő árját zavaró physical s erkölcsi roszak el-elfojtással fenyegetnének, de időről időre újabb életre gerjeszti azt azonnal egyszer a kisebb, majd, néhány év múlva, a nagyobb tisztelettel s fizetéssel egybekötött *rendkívüli*, végre pedig a *rendes oktatóságra* kineveztetés reménye, s az e szerint mindannyiszor egy irányban öregbülő szellemi s anyagi jólét biztos előretudata.

E célszerű eljárással némi rokonságban áll az, mi nálunk helv. hitvallásuaknál eddig, főiskoláinkban, e részben, gyakoroltatott. Minden erkölcsi s értelmi tekintetben dicséretes ifju keze alá, kivált miután az az akadémiai osztály bölcsészeti pályájának második évébe lépett, adott az iskolai igazgatóság több vagy kevesebb gyermeket, úgy mondott *privata institutio* végett: kik körül kifejtett szorgalma, értelme és ügyességeért őt, anyagilag, a gyermekektől fejenként kapott magántanítói díj gyámolította; szellemileg pedig azon remény buzdítá, hogy ha magántanítói körében magát érdemesíti, az ezt figyelemmel kíséző iskolai felsőség őt *köz tanítóságra* emeli. S e remény ritkán csalta meg ifjaink kitünőbbjeit. Mert a magántanítói pályán 4, 5 évig csüggedhetlen buzgalommal futott, és saját tanulmányait e mellett dicsérettel végzett ifjat, 1, 2, sőt némelyeket 3 egymás után következő évre is, köz tanítóvá nevezte, a főiskola alsóbb osztályai közül valamelyikben; vagy, ugyancsak 2, 3 évre iskolamesterré vidéki iskoláinkban; vagy végre,

mindkét fajta tiszteletben és haszonban egymás után részeltette. Ekkor, az eddigi 10, 12 tanítvány helyett egyszerre 60, 70, sőt néha 100 s több növendék bízott egyszersmind az ifju de már köz tanító eszére és szívére: mi nem történhetett meg a nélkül, hogy a tanítványok számával aránylag növekedett bizalmat s megtiszteltetést a köz tanítóságból bevett nagyobb jövedelem is ne kísérte volna. Midőn pedig főiskolánk akadémiai osztályában egy vagy más köz oktatói szék megürült: abba, mások fölött, oly férfit ültetett rendesen iskolai felsőségünk, kit az alsóbb osztályok növendékei körül előbb magán majd köztanítói működésében folytonos figyelemmel kísérve, benne az évek során mind inkább bízni tanulva, nem tekintélyek ajánlatára, hanem saját meggyőződéséből ismert és hitt a kérdéses állandó közoktatói széknek is díszére válni.— Így az egyén, ki élte tavaszától kezdve akaratot s tehetséget érzett keblében a mások tanítására, szakadatlan ingerrel bírta magát e pályán tökélyesíteni. Az iskolai felsőség pedig, melly személyét végre az oktatóságra igénybe vette, tudta: kivel s mi okból fogózik. Szilárd alapra építé benne, elválasztása által helyezett bizalmát; s az anyagi jólétet biztosító megtiszteltetést okoknál fogva, nem személyek vagy körülményektől rábeszéltetve osztotta.

Ki ez intézkedés lelkét illetőleg érti, az nemcsak az ideiglenes tanítóság mellett felhordott okaimat tudja ennyivel is inkább méltánylani, hanem egyszersmind azon véleményben is kezet fog velem, miszerint felállítandó praeparandiánk első tanárait

is legcélszerűbb, minden más tekintély mellőztével, olly egyének közül választani, kik első önmunkásságukat is tanítással kezdék annak idejében meg; azóta pedig a magán és köz tanítói pályán, vagy, ha lehet, még a nevelés körében is folytonos gyakorlatában voltak azoknak, miket, mint képezdei tanárok, a képzendő ifju tanítóknak elméletileg s gyakorlatilag átadni kötelesek leendnek; s így a bennök helyezendő bizalom meg nem szegyenülhetése iránt legalaposabb reményt nyújtanak. De senkit nem állítnék addig a kérdéses tanári székbe, míg akár a praeparandia, akár saját költségén, a külhon hasonnevű intézeteit, sikerrel, be nem útazta. Később pedig, az elhúnyt vagy nyugalmazott képezdei tanár helyébe, a praeparandiában már magában képzett ifjaink közül, olyakat helyettesítnék, kik a képzendő ifjak erkölcsi s értelmi magokvisellete fölött vitt folytonos örökös megalégedésével futván előbb meg az egész képezdei pályát, annak végeztével majd, mint ideiglenes tanítók, magában a főiskola valamely alosztályában úgy működtek, hogy az intézetnek dicsőségét s növendékeiknek üdvét egyaránt előmozdíták.

Személyes ismeretségre, folytonosan öregbült bizodalomra, évek során s köz tudomás szerint edzett gyakorlatra alapítnám hát az egyén képezdei tanárrá kineveztetését, s *nem csödhirdetésre*, minek elvből nem voltam, illy esetben, soha, s mig okaim állnak, nem lehetek barátja. Nem: mert a csöd alkalmával folyamodó ismerősök és ismeretlenek közül a legcélszerűbb egyének, szokott módoni

megválasztását alig tarthatom biztosabb eljárásnak, mint midőn valaki csuklik s ijedés által akarván elérni, hogy csuklása szűnjék meg, azt mondja a másinak, hogy őt ijeszse meg. Rendszeres csalást követünk el többnyire minmagunk ellen, valahányszor ismerőseink közül is választhatnánk valakit a kitűzött tanári székbe, mégis arra ismeretleneket is fölhívó csödet hirdetünk. Taglaljuk gyakorlatilag a dolgot.

A legtöbb intézetekben szokás, csöd alkalmával, azon tudományból, mire tanár választandó, bizonyos úgy mondott csödkérdéseket tenni fel olly célból, hogy a folyamodók által e kérdésekre írásban adott felelet minősége döntse nagyobb részben el, kit kelljen s lehessen közölök megválasztani. Ki nem tudja már, melly könnyű a csödkérdéseket kitűző egyénnek, azon 3, 4 kérdést, az egész tudomány határából, úgy szemelni ki, hogy velök nagy képet vágjon; s ha felölök megkérdeztetik, tán rájok kielégítőleg is feleljen; bár az egész tudományban felényi jártassága sincs mint az azon kérdésekre olly jól tán nem felelhető, de magát az egésze egyaránt készíteni tartozott folyamodónak? Ellenkezőleg, nem példátlan eset, hogy a fölteendő csödkérdéseket, a folyamodók közül egy előre tudja: vagy olly szerencsés csillag alatt született közölök valamellyik, hogy ha a kitűzött tudományok csak 2, 3 fejezetét tudja is alaposabban, de ép azokból kapván csödkérdést, olly kielégítőleg felel meg arra, mintha az egész tudomány saját találmánya volna; míg egy másik, kit mindig nekünk való embernek

ismertünk, s kinek, ha az egyes részekben nem is annyira feltűnő de általában alaposabb képessége, benne vetett bizalmunkat idővel is inkább jutalmazhatná, e szerencse fíjának részletes nagyszerű képessége mellett eltörpül. Mit tevők vagyunk aztán ilyenkor, hanem ha ezt, hogy vagy a felelethől ítélve, az alkalmasbbá lehető ismerőst mellőzzük, előbb-utóbb megérzendő nagy kárunkra: vagy rátérünk, hogy a föltett 3, 4 kérdés nem lehet igaz akója a folyamodó célszerű tudományának, s végre is az ez úttal gyöngébbnek talált ismerőst választjuk; de elválasztása által, egyfelül a csőd kívánathoz lettünk hűtlenek, másfelül pedig ott vagyunk, hol csőd nélkül kevesb lármával lehettünk volna, tanári székbe emeltük azon ismerősünket, kit eddig is abba valónak tartottunk. Hát, ha a csőd kérdésekre adott feleletek minőségét szigorúan méltányoló választók, nem tudva a jó feleletek okát, oly egyént választanak el, ki soha sem lett volna képes őket feleletével kielégíteni, ha csak, mint említém, maga tudja: mi nemtelen úton, a csőd kérdéseket előre ki nem fürkészi; azokra tán épen mással, jó feleletet nem irat; s versenytársait csalárdul felül nem mulja! Mi van egy így történt választás után még hátra, mint vagy tűrni, hogy az ki a csödkérdéseket a választottnak előre tudtára adta, bennünket csunyán kijátszott; s bízni, hogy a hivatalhoz e képen jutott egyén lelke tán maga rátámad magára, s csalása helyre-hozása tekintetéből mindent elkövet a megnyert pályára magát, *intra dominium*, érdeemesíteni: vagy látva, hogy választási elvünkben

megcsalattattunk, választottunkban célt érni hasztalanul reméljük, ártáson kívüli állapotba helyezni, elmozdítani hivatalától, előbb-utóbb, azt ki a tanári székben nem maga helyén van? Úgyde az illyes megcsalattatás esete ritkábban jöhet elő ott, hol a választók többsége régibb s a 3 kérdésnél, vagy egy próbaelőadásnál terjedelmesb és többet bizonyító ismeretség után eszközlené ki valakinek megválasztását. S ha végre ezen úton is csakugyan megcsalattatnánk: azon módon ekkor is segíthetnénk a dolgon, mellyen a csőd útján elhibázott választást helyre-hozhatjuk. Azt említendőnek sem tartom, hogy a corteskedést, s az igaz érdemnek azáltal kockáztatását, az ál érdemnek pedig nyakunkra tolását, sem a csödből, sem az a nélküli választásból, tökéletesen ki nem zárhatjuk. Ezt csak az olly tapasztalatlan ember tagadná, ki nem hallott, vagy nem látott példát arra, hogy valamely egyén a csödkérdéseket is silányúl fejti meg, élő szóval tartott próbaelőadásában is gyöngé, s végre mégis megválasztatik. Mert a választó testület, melly a csödhirdetés által csak kellő szakjártasságú egyént látszék keresni—nem fejtegetem mi okból—hirtelen a *fac talem talis erit* zászló alá pártolva, rá hagyja magát beszélni, választáskor alkalmasnak hinni a kérdéses tanári szék betöltésére azt, kit nem tartott annak addig, mig a csödkérdések és próbaelőadás által őt szégyenköre nem állította; ott kitüntetett gyöngesége által, hivatalos tekintetéből, mit maga javaért növelni, nem kisebbíteni tartoznék inkább, már előlegesen le nem vont: s munkája sikerét ek-

kép bizonytalanabbá nem tette. Bizony az így chinai módra examenező csöd általi választást, részemről, már csak azon tapasztalás-szentelte és igazolta okból sem pártolnám, mert mi, helv. hitvallásúak — kiknél a tanári széknek csöd útján betöltése, még eddig, a legkritkább esetek közé tartozik, s hol megtörtént, ott is examenezés nélkül ment véghez — mindig tudunk aránylag annyi testben s lélekben alkalmas tanárt felmutatni köztünk, mennyit azon más vallású intézetek, mellyekben a szembekötődiként előre bocsátott csödvizsgálat dacára, végre is, többször, a csödültekért érdekeltetett tekintélyek túlnyomósága határozza el, kiben kell bizni. A csöd útján választást pedig csak olly hivatalokra vonatkozólag helyeselhetem, mellyekre nézve, vagy nem ismernénk csöd nélkül elég megválasztható alkalmas egyént; vagy végre sem az akár irásban, akár élő szóval, akár mindkét módni vizsgálat döntheti el a dolgot; p. o. midőn valamely község magának orvost stb választ.

63. §.

Ugyancsak e terv elfogadásakor adott a t. c. főiskolai választmány ehhez némelly pótlék-nézeteket. Nevezetesen:

1. Hogy a *kisedővásra képzést* ne csak beolvasztanók a praeparandia teendőibe, hanem tennők azt ennek egyszersmind olly alapjává, mellyel, mint minden tanítót s leendő apát egyaránt

érdeklő tárgygyal, értelmesen megbarátkozni főiskolánk minden felsőbb tanulóinak kötelességökben állna. — E tárgyat én azért mellőztem tervemben, mert pesti praeparandia tervét kelle készítnem, s tudtam, hogy a *kisdedóvókat képző országos intézet* épen Pesten van, hol azzal mindenki, tetszése szerint, megismerkedhetik. Nem akartam hát e különben is itt helyben megismerhető, de a költségnek minden esetre tetemes szaporítását igénylő intézet tervével növelni azok aggodalmát, kik az e nélkül terveztek kivitelében is szinte elháríthatlan gátokat látnak útunkban. Azonban, mivel a pesti nevezett intézet is előbb Tolnán volt, most itt van, s nem lehellen, hogy innen ismét máshova tétessék által; az is bizonyos, miszerint a gyermeki kedélyképzés legszélesb gyakorlati mezeje, s az egész életre holdogítva ható kegyetek leghibiztosabb indóháza a kisdedóvó intézet: én nemcsak elméletileg pártolom ezen indítványt; hanem gyakorlatilag is akkor örvendek teljes mértékben az akár mikor létrejövendő praeparandiának, ha annak munkássági körébe a kisdedóvásra képzést is, úgy mint indítványoztatott, belészöni módunkban leend. Ha egyszer a *miel* meg lesz, a *mikép* könnyebben menend.

2. Azon könyvekre vonatkozólag, mellyeknek segítségével a képezdei tanárok növendékeiket képeznék, az jegyeztetett meg, hogy mivel a nevezett tanárok azon könyveket hivataluk kezdetén mindjárt használni tartoznának; abbaléptök előtt pedig, bizonytalanra, el nem készíthetnék: tehát mind időnyerés kedveért, mind azért, hogy az egész hon

nevelői értelmiségének útát nyissunk az e részben velünk közreműködésre: célszerű volna azon könyveket, az irántok fen említett alapelvek szerint, de pályázás útján, előbb készíttetni el, mint az azokat használni akaró tanárok kineveztetnének, vagy működni elkezdenének.

Időnyerés! többeknek egyetértőleg közremunkálása! Alig van tárgy, mire a magyarnak nagyobb szüksége volna. De van, fájdalom! más oldala is ezen dolognak.

Honunkban csak cortes és elégületlen ember van, minden órában, elég. Minden más szak, kivált mellyben tudományosan kell dolgozni, emberszegény. Bármelly pályakérdést tűzzünk hát ki, csak édes kevesen vannak, kik, arra szakismerettel megfelelendők, kezökbe tollat vehetnek. Ezek is, többnyire, hivataluk rabjai és épen nem szabad emberek lévén, oly kevés percet lophatnak magoknak a pályázásra, az e végre kihirdettetni szokott közel határidőig, hogy a miatt nem kidolgozzák, hanem inkább csak összekínozzák a munkát, mit kedvezőbb körülmények közt tán kidolgozni nemcsak akarnának, hanem tudnának is. Ekkor birálat alá jut végre mindazoknak összekapkodott munkája, kik kevés szakembereink közül magoknak időt vehettek, a kitűzött kérdésre feleletet megkísérteni; s ki a pályázásból kimaradt, az vagy őszintén megvallja, hogy a pályakérdéshez szakismerettel nem bír: vagy annyira el van foglalva, hogy mint pályamunkát írni, úgy a más munkáját megbírálni sem szakaszthat magának időt. Minden esetre kénytelenek vagyunk

e szerint, legtöbbször olyakra bízni a pályamunkák megbírlását, kik e részbeni kivánságunknak, vagy physical idő nem léte, vagy szakjártasság hiánya miatt, meg nem felelhetnek. Így esik, hogy silány sokszor azon mű is, mi a kilüzött pályakérdésre feleletül beküldetik; silány következőképen az is, mit megkoszorúznak. Mi hogy az itt fenforgó esetben kárunkra ne fordúlhasson, a kettőt így egye-sítném:

Kihirdetném, a t. c. főiskolai választmány indítványa szerint, az illető pályázási tárgyat. S az ennek következtében bejövö munkák özvegét aztán, az adandó pályabérért a választmány sajátjává tulajdonítván, ezt, mint honunk nevelői értelmisége által nyújtott eszme-kincstárt, biznám képezdei tanáraink közös sáfárkodására; arra szólítván fel őket, hogy mivel végre is csakugyan öök akarják és tartoznak azt működésökben használni, annak lelkismeretesen szemmel tartása s okosan élvezendö segedelme mellett készítsék most már el, saját tudományuk s hatásköri céljok kívánata szerint, azon képzö eszközül szolgálandó könyveket, mellyeket én, a 42dik §-ban, egyedül általok s nézeteik szerint készíttetni terveztem. Így az, mit tanáraink jónak látnának, azzal mit a hon javasol, öszhangzásban lépne életbe. S mi a munkabért illeti: ezt a pályázó, pályabérében, egyszer végképen kikapná; az ö munkáját céljához képest módosító, bővítő, tökélyesítő s előadása által abba életet lehellö képezdei tanár pedig, évről évre, húzná eladandó példányaiból. Hol ismét, hogy a könyvárusságból remélt haszon-

nak a tudomány fejlődése s az azáltal elérendő cél alá ne rendeltessék, azon megszorítást kívánnám tenni: miszerint a legjobbnak itélt könyvet se szabadjon, megjelenése után, egy évtizeden túl egyszer megjelent állapotában használni; ha ugyan tartalma olyan, melly a haladó világ kívánatához időről időre célszerűbb átalakítást enged. Mert magamagától is elmarad az olly tanító, ki nyugott lélekkel áll meg ott, hol az illyes tudományok egy évtized előtt voltak. Végre

3. Abban állapotodott meg a t. c. főiskolai választmány, kérnök meg e hely. hitv. dunamelléki főtisztelendő egyházkerületet, miszerint időjártával, anyagi körülményinknek remélt jobbrafordultával, a sok részben külön igényekkel bíró falusi tanítók képzését válaszsza el a városi tanítókétól: tehát az itt tervezett egy képezdeből csináljon kettőt, de egymással mindig bizonyos költsönös viszonyban és fokozatban állókat. Tegye aztán ez utóbb felállítandót valamelly kisebb városba; névszerint épen N.-Körösre azon okból, mert e nemes város, a falusi tanítók képzése körül igen érdekes szerepet játszó mezei gazdálkodás, gyümölcsfatenyésztés stb végett nélkülözhetlen szántóföldnek s kertnek ajándékul kiszakasztatásával s átvallásával, már eddig is méltánylandó előjogot szerzett magának, más városok felett, arra, hogy az indítványozott intézet, egykor, épen ennek kebelében állíttassék fel.

64. §.

Indítványra indítványt esznek, e szerint, ki belölünk a körülmények. S hogy indítványdus hazánknak méltatlan fia ne legyek, indítvánnyal kívánom berekeszteni én is előadott tervemet.

A praeparandia megtette kötelességét, ha a tanítókat, az általam előadott módon képezte. De mi csak akkor teszünk eleget annak, mit az emberi erőtlenségnek ismerése s a népnevelésnek képezdénk határán túl is szilárd eszközlése, tanítóink irányában, tőlünk követelhet, ha a képezdeből kikerült s egyszer alkalmazott tanítók tovább haladásáról és naponta tökéletesedéséről is kellőleg gondoskodunk. S ez az épen, mit indítványom tárgyaland.

Azt mondja *Scherr* nevezett munkája 81dik lapján: „In jedem Bezirke soll ein theoretisch-gebildeter und praktisch-tüchtiger, in der Kraft der Jahre stehender Schulmann als Schulinspector angestellt werden, dessen ausschliessliches Amtsgeschäft die Inspection und Visitation der Schulen und die Erwirkung zur Ermunterung der Lehrer ist.“

Ugyanő a 85dik lapon ezt írja: „Die einzelnen Lehrer sollen, je innerhalb 10 Jahren einmal, zu einem neuen Lehrcurse, von der Dauer einiger Monate, in das Seminar einberufen werden.“

Scherr tanácsával rokon intézkedést lön *Schwyz* cantonban a nevelésügyi tanács, midön 1844. jul. 25dik napján elhatározta, hogy a világi iskolatanítókat, a septemberei szünnapok alatt, 2, 3 hétre, egy neveléstani rövid cursusra *Einsiedeln*be be-

parancsolja, hol, a 2 tekintélyes oktatótól nyerendő tanítás mellett, szállást és étkezést egyszersmind ingyen kapjanak, az idő alatt, a kolostorban.

St. Gallen cantonban pedig az a szokás uralkodik, hogy a canton iskolája tanítóit csak 6 évre választják egyszerre; s ezen idő lefolytával azok új választás alá jönnek. Melly eljárás leghatalmasb ösztön arra, hogy a tanítók magokat a haladó világ kívánata szerint tovább képezzék, s legkényelmesb út a végre, hogy az alkalmatlan egyéntől a canton megmenekedjék.

Hasonló cél elérhetése vezette honunkban a helv. hitv. tiszántúli főtiszteletű egyházkerület *békes bánáti egyházvidékét* akkor, midőn közelebb a kebelébe helyezett ekklezsiákból több apróbb népnevelési köröket alkotván, ezeknek élére egy-egy egyszerűtől és munkás buzgalomtól vezérelt lelkészt állított, *dékán* címmel s azon kötelességgel, hogy az a dékánsága alá tartozó községeket, legalább is minden fél évben egyszer, rendre meglátogassa, az iskolák előre vagy hátra mentét figyelemmel kísérje, a hivatalában hanyag tanítót kötelessége teljesítésére nógatva, a lankadóba új lelket öntve, a kitünöket mind személyesen, mind az illető egyházvidéki tanács útján közönségesen eszközözendő hálaméltánylással jutalmazva, s végre a köz vizsgálatok alkalmával rendes *censori* szerepet véve, örködjék a szent ügy fölött.

Ez idegen és honi jó példák nyomán indulva: ha kívánjuk és ohajtjuk, hogy iskolatanítóink a praeparandiából kikerülve s alkalmaztatva is tovább ké-

pezzék magokat; annál fogva népnevelésünk, mely az iskolatanítók hanyagsága vagy a világtól elmaradása esetében elő nem mehet, voltaképp fölvirágozzék; tegyük mi is minden tőlünk telhető jó lépést e szemeink előtt semmi áron nem vesztendő cél elérésére.

Válaszszunk ki, nevezetesen, évről évre változó renddel, egyet azon városok és faluk közül, melyek iskolatanítóikat praeparandiánkból kapják. Híjuk össze itt a tanítókat, minden évben legalább 2, 3 napra, oly évszakban, midőn a községek legnagyobb számában az iskolai szünnapok ezt lehetőséggé teszik. Tegyük kötelességévé az illető praeparandiai tanárnak, az iskolatanítók ezen évenkénti gyűlésein elnöklenni. Tárgyait tegyék pedig ezen gyűlésnek, főleg, oly írásban és élő szóvali értekezések, melyekben részint az elnök ismertesse meg a tanítókat a nevelés és tanítás ügyének, a közelebb lefolyt évben feltűnt kincseivel: részint azok sorolják neki azt elő, mi nagyszerű, ritka s figyelmet érdemlő jelenésnek ők, tanítói hatáskörükben, közelebb tanúi voltak; vagy minek értelmezését saját tudnivágyásuk, más helyre is alkalmazását pedig ügyszeretetek javasolja. Hogy így, midőn egyfelül a tanítók alkalmat nyernek, egymást hivatalos működési érdemök mértékével mérhetni s barátságos ösztartás örömei közt tökélyesedni: ugyanakkor másfelül maga a község, melyben ez összejövetel történik, szokják e neki megtiszteltetésére való gyűlés s ennek tárgya, a népnevelés iránt csak jót eszközölő, komolyabb gondolkozásra

térni. A praeparandia tanára pedig, ki az itt egybegyült tanítók közül egyben megdicsőülve, másban tán meghiusúlva látná a reményt, mit bennök akkor helyzett volt, midőn a képezdében tanultak, e jelenések okainak fürkészéséből s az egész gyűlés tárgyaiból s lefolytából meríthető új tapasztalással térjen mindannyiszor vissza a praeparandiába; hogy ott aztán ennyivel is célirányosabban képezhesse az ezentúl képzendőket, kiknek képzési szükségét, tanuló szobája falai közt, soha ki nem okozkodhatná annyira, mint így, a már alkalmazott tanítókkali surlódás következtében teheti. Vigyen egyszersmind jegyzőkönyvet a praeparandiai tanár az egész gyűlésről, s azt a f. t. egyházkerületnek többek közt, olly célból tartozzék fölterjeszteni, hogy annak következtében az iskolatanítók, kik ez évenkénti gyűlésen magokat főkép érdemesíték, a legállandóbb jutalom, az öntudat boldogító érzése mellett, egyházkerületileg is, ne csak érdemök méltányoló elismerésének szellemi jutalmát vegyék; hanem, a mennyire lehet, a felsőbb vagy több fizetéses és állandó tanítóságra is, mások fölött ilyenek mozdíttassanak elő azon esetben, ha egy vagy más község anyagi állása s a tanítás ügye iránti buzgalma lehetségessé teendi, kebelében jó fizetéses és állandó tanítóságot alapítani.

Oszzuk el továbbá községeinket olly apróbb népnevelési körökre, vagy, mint közelebb mondatott, *dékánságokra*, mellyek közül egyben-egyben legalább 6, vagy legfőlebb csak 12 község legyen s ezek egymáshoz minél közelebb feküdjenek. Mind-

egyik dékánagnak legyen aztán egy *fő-* és egy *aldékánja*. Amazt válasszunk a dékánágbeli lelkészek közül, az egyházvidéki gyűlésen s egyszerre 4 évre azért, hogy így, a tanítóknak 3, 4 évben változni tervezett rendszere mellett, módja legyen a tanítói kar haladását s foglalkozásait egy egész olly időszak lefolytában ismerni ki, mellyben az egyszer egészen újjászületik. Az *aldékánt* pedig válassza mindég a tanítók évenkénti gyűlése, egy-egy évre, s olly tanítókból, kik hivatalukban már 2 évet töltvén abban több ismerettel s gyakorlottsággal bírnak. A *fődékánnak*, a szükség és körülmények szerint változtathatólag, körülbelől ugyanazon kötelességei legyenek, mellyek a jó példával előment tisztelt békes-banái egyházvidékben elibe szabattak. Az *aldékán* pedig minden 2 hónapban egyszer, de mindég más-más községben jöjjön össze a hozzátartozó tanítókkal, legalább egy nap tartandó gyűlésre: hogy ott, a praeparandiában gyakorlott tanítói s népnevelői eszmecseréléseket folytassák; s az előforduló és megvitatott tárgyak legérdekesbjeit az évi gyűlés tárgyai közé föl vagy nem veendőknék, okadatolva, elhatározzák. Az *aldékán* tegyen jelentést aztán minden általa így tartott gyűlésről a *fődékánnak*; s ez, saját eljárása eredményéről, közvetlen, az illető egyházvidéknek, az által közvetve pedig a f. t. egyházkerületnek. A tanítók évi gyűlésén *főtanács-birákként* tartozzanak megjelenni a *fődékánok*, ne hogy arról elmaradva, járatlanok legyenek azon ott előfordulni már kitűzött lelkiekben, mellyeknek szeminneltartása mellett

tölthetik csak sikerrel be földékáni köteleességöket. A földékánok utáni ranggal jöjjenek, természetesen, a tanítók évi gyűlésén, az alldékánok, kiknek az új iskolai évre újból teendő választása tartozná mindég e gyűlést berekesztteni.

Nem lehet egy könnyen kiszámítani, mi jöltevő különbség lenne e gyűlések s a nálunk eddig évenként egyszer gyakorlott esperesi iskolalátogatások eredménye közt. Melly utóbbiakat épen nem céloz, az indítványozott gyűlések által megsemmisíteni. Csak oda kívánom a kettőt módosítani, hogy a szellemi haladás ügye bizassék iskoláinkban merőben az évenkénti és dékáni gyűlésekre: minden lelkész, tanító és község közt előjöhethő erkölcsi, anyagi és társasági surlódás elintézése pedig hagyasság meg az e fölött eddig is örködött esperes teendői közt; ki czentúl nem más okból, hanem vagy nemes tudnivágyásból, vagy szellemi gyönyörkeresésből, s a jó hírérel ismeretesb iskolának némi megtiszteltetéseül tartson, látogatása folytában, vizsgálatot, az ezt töle érdemlő intézetekben.

De kiszámíthatlan, ezt mondja tán valaki, a költség is, mivel e gyűlések tartása egybeköttetnék! Nem juttatna ez koldúsbokra bennünket.

Hála a korszellemnek! Olly lelkesedéssel fogadják törvényhatóságaink, széles Magyarországon, a népnevelés szent ügyét, mitől teljes joggal várhatjuk az e részben bennünket célravezető jó intézkedést. S ha semmi egyebet nem tennének is annál, hogy tanítóinkulá, midőn ők évenként 6szor egy közel s 7dikszer egy távolabbi községbe gyű-

lésre mennek, ingyen szekeret adatni rendelnek: már nagyot könnyült a dolog. Hiszen! magyar tanítókról van szó, kik minden szegénységök mellett sem tagadhatják annyira meg a magyar vendégszeretetet, hogy ha, az illető község teljes részvétlensége miatt, merőben magok erszényére szorulnának is, de a helyét községről községre változtató dékán-sági gyűlésen, évenként egyszer, egy napra, legfőlebb 10, 12 bajtársaikat, szívesen ne fogadnának.

A mi pedig az évenkénti nagy gyűlés költségeit illeti: ha ezeknek kiteremtésére minden más forrás kiapadna előttünk; de honunkért s az utókorért verő szívünk dobogja, hogy nem adhatjuk filléreinket egy-egy törvényesb és szentebb kamatra, mint ha azért róvjuk meg magunkat aránylag fizetendő csekély adóval, hogy az így bejövendő összegeből, a szellemileg működő egyének anyagi terhelteése nélkül, sőt, ha lehet, a kitünőbb egyéneknek megjutalmazása mellett, tarthassuk ki évenként azon tanítói nagy gyűlést, mellynek célja a népnevelés s oktatás korszerű fölvirágzása.

Csak érezni, de leírni nem, lehet azon örömet, mellyel 13 évvel ezelőtt, nemes közép Szolnok megye lelkes rendei, a nevelés szent ügye pártolásának saját módjával, öntöltek minden rokon érzésű magyar keblébe. Az évek hosszú során üresen állott főispáni széköket látván ők ekkor, köz megelégedésökre, végre betölteni: a szív és ész veltelkedett, minél célszerűbb módokat indítványozni azon jó végre, hogy e polgári örömnepök emlékét, a maradékra nézve is feledhetlenné tehessék.

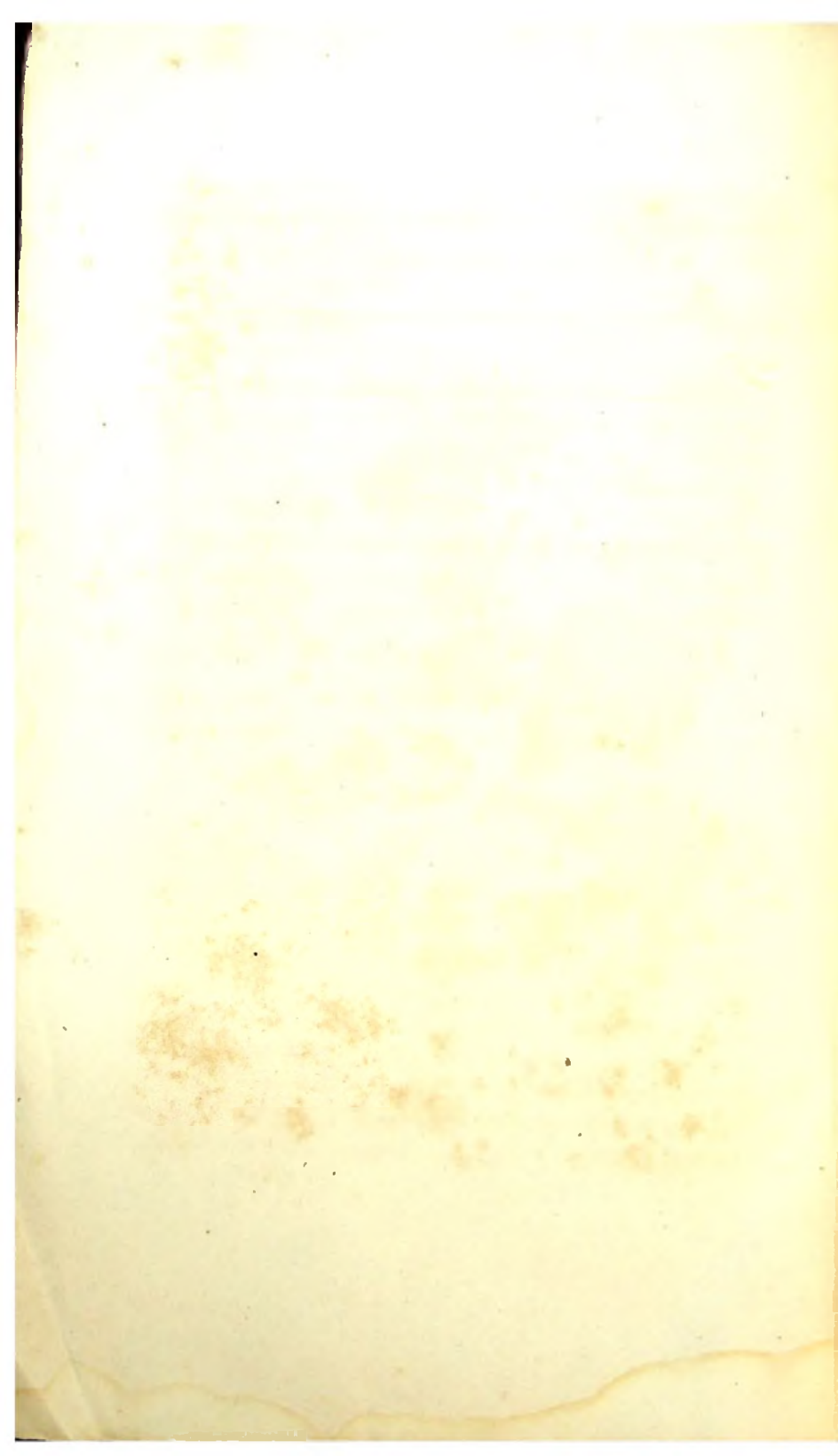
Az emberszeretet s öröm testvér ömledezési közt hozá ezért egy közliszteleben álló r. catholicus egyén elő, hogy ne oszlanának szét a rendek a főispáni beigtatás ünnepélyéről előbb, mint hit és rang különbség nélkül, leköteleznék magokat, hogy a *Zilahon* akkor épült hely. hitv. tanoda gyarapítására bizonyos, ott mindjárt meghatározandó s rajtok pörrel is megvehető aránylagos összevetet fognak fejenként fizetni. Egyetlen egy egyén találkozik, ki, a megye 4 vallású egyeteme közmegegyezése alól kivételként, vonakodék magát más vallásúak tanodája gyarapítása tekintetéből megróni. De megszünt ez is ellenszegülni, mihelyt a nemes lelkü indítványozó sürgette, hogy el kell ellenmondását fogadni, s az önkéntes, fejenként megrovás köz határozata mellett jegyzőkönyvbe kell igtatni, miszerint N. N. ur, mint maga kívánja, egyedül nem róvatik meg az egész Közép-Szólnok megyéből.

Régen vágyik honunk, mint az egész lelkes Erdélyt úgy a nevezett nemes megyét is magával egyesíteni. Oh, tegyük sajátunkká mindenek előtt, a leirt tetteből kivilágló szép lelkét! S midőn honunkban csak egy-egy Judás fog megyénként a népnevelés apostolai között bujkálni: akkor Erdély lélekben miénk, mi pedig a népnevelés kincstárával gazdagabbak, a nemes lelkü testvérré ezzel is méltóbbak, s ha jó sorsunk bennünket egykor egyesít, ketten, bizonynyal nagyok lehetünk!

De kezdjük ott a dolgot, hol ezt tenni közelebb rajtunk áll és tőlünk minden méltán követeli. Saját hitfelekezetünk körében, saját gyermekeink javáért,

saját tanftóink tovább mivelhetése tekintetéből rójuk magunk komolyan magunkra aránylag hordozni a terhet, mi nélkül e köz szent ügyet előmozdítandó évi gyűlést meg nem tarthatnánk. Hiszen, örök igazság marad a *Cousin* mondása: „Egy statussem használhatja fel üdvösebben hatalmát, mint midőn az polgárait, saját javuk s a közboldogság eszközése tekintetéből, kényszeriti célszerű törvények betöltésére. S ha a népnevelésért nem, valljon miért vehetné inkább szájába a XIXdik század magyarja a haldokló *Desaix* ama szavait: „*Én azon való keserőséggel múlok ki, hogy nem tehettem eleget a maradékért !!!*





Tisztelettel kéretik a t. c. olvasó a következő lényegesebb hibák kiigazítására.

lap	S O F		hiba	igazítás.
	felülről	alulról		
30		6	nemzetek	németek.
31	10		37,156	39,370
31	13		9,289,000	9,842,500
49	15		paedagogiája	paedagogikája.
52		4	legjobban	legjobban képző.
61	5		6,666,666%	6,666,666 $\frac{1}{2}$
84		12	hazaszeretet	hazaszeretetet.
85		12	egykor	ekkor.
95		4	közül,	körül.

Magyar Kir. Egyetem Betűivel

Budán

Oldal	Év	Oldal	Év
1	1846	1	1846
2	1846	2	1846
3	1846	3	1846
4	1846	4	1846
5	1846	5	1846
6	1846	6	1846
7	1846	7	1846
8	1846	8	1846
9	1846	9	1846
10	1846	10	1846
11	1846	11	1846
12	1846	12	1846
13	1846	13	1846
14	1846	14	1846
15	1846	15	1846
16	1846	16	1846
17	1846	17	1846
18	1846	18	1846
19	1846	19	1846
20	1846	20	1846
21	1846	21	1846
22	1846	22	1846
23	1846	23	1846
24	1846	24	1846
25	1846	25	1846
26	1846	26	1846
27	1846	27	1846
28	1846	28	1846
29	1846	29	1846
30	1846	30	1846

BUDÁN,

A MAGYAR KIR. EGYETEM BETŪIVEL.

1846.